

9

VIGILIA

Az újszövetség
mítosztalanításáról

A garonnei
paraszt

Ítélet
a lélekelemző
bencés perjel
ügyében

RESUMÉ
EN LANGUE
FRANÇAISE
DANS
LES DERNIÈRES
PAGES

Ára: 6,- Ft

1967 SZEPTEMBER

TARTALOM

	Oldal
<i>Szőrényi Andor</i> : Az újszövetség mítosztalanításáról	577
<i>Falu Tamás</i> : Imádság, Kérdések, Szappanbuborékok (versek)	582
A katolikus hit korszerű bemutatása (2. rész)	583
<i>Pakocs Károly</i> : Amikor ketten magunk maradunk, Add, hogy többé ne én akarjak, Még megnyugodni nem lehet, Tükröm (versek)	588
<i>Rónay László</i> : Az elfelejtett Lovass Gyula	590
<i>Lovass Gyula</i> : A legsúlyosabb kétség (elbeszélés)	599
<i>Ignác Rózsa</i> : A niklai bátár. Változatok egy legendára. (1. rész)	608
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények („A garonnei paraszt”)	615
<i>Csanád Béla</i> : A kis út (Mikor és mennyit kell imádkozni?)	620

NAPLO

VI. Pál és Athenagorasz újabb találkozója (<i>M. V.</i>) 622; A zsinat budapesti szemmel (<i>Mihelics Vid</i>) 624; Az olvasó naplója — Keresztury Dezső könyve Arany Jánosról (<i>Rónay György</i>) 627; Színházi Krónika — Petőfi Sándor: „Tigris és hiéna” (<i>Dorombay Károly</i>) 631; Képzőművészet — Kassák Lajos és Füst Milán halála, Gadányi-emlékkiállítás, Buday György és szentendrei festők kiállításai (<i>D. I.</i>) 633; Zenei jegyzetek — Soproni ünnepi hetek, 1967 (<i>Rónay László</i>) 635; Filmek világából — Ezek a fiatalok, Rondó (<i>Ungváry Rudolf</i>) 637; Új katolikus kiadványok (<i>Kovács Zoltán</i>) 638; Ítélet a lélekelemző bencés prior ügyében (<i>Szigeti Endre</i>) 640; Táncjátékok Isten dicséretére (<i>Antal Ferenc</i>) 642;	622
Francia nyelvű kivonatok	644

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 6,— Ft

AZ ÚJSZÖVETSEG MÍTOSZTALANÍTÁSÁRÓL

A címben jelzett „mítosztalanítás” legjobban megfelel annak a jelzőnek, amelyet 1941-ben Rudolf Bultmann vetett fel, mint a szentírásmagyarázat alapvető problémáját: „die Entmythologisierung des Neuen Testamentes.” Azóta Bultmann személye a protestáns teológiának neuralgikus pontja, s talán azt is mondhatnók, hogy a legélesebb harcoknak a tárgya. Szinte áttekinthetetlen az az irodalom, melyet a mítosztalanítás elmélete, mellette és ellene, kitermelt. Tagadhatatlanul rányomja bélyegét az elmélet nemcsak a modern protestáns teológiára, hanem a katolikus hittudományi irodalomra is. Ez nemcsak a Bultmann-féle elmélet elleni írásokra korlátozódik, hanem az újszövetségi Szentírás általános magyarázatára is, mert minden tévedése és túlzása mellett Bultmann nagyon sok mindenre rámutatott, ami fölött hosszú időn keresztül elsiklottak a teológusok és a szentírástudósok.

Mi a mítosz?

Hogy az egész kérdés tisztán álljon előttünk, ahhoz szükséges foglalkoznunk a mítosszal magával. A „mítosz” görög szó, melynek filológiai eredete bizonytalan s amelynek elsődleges jelentése „gondolat”; kimondott gondolat, azaz szó; elbeszélés — költött vagy történeti; mese. A klasszikus görögben ugyanúgy, mint a késői hellenista görög nyelvben a mítosz azután szakkifejezéssé vált, amellyel az isteni, a természetfölötti világ létének, megjelenési és kinyilatkoztatási tevékenységének a valóságát fejezték ki. A mítosz tehát ebben az értelemben nem közönséges szó vagy mondat, nem valami költött elbeszélés, hanem a tényleges valóságot és végeredményben a döntő valóságot kifejező mondás. A mítoszban kifejezett valóság ugyanis az a természetfölötti és isteni világ, amely determinálja, előre meghatározza, kormányozza ezt a látható emberi valóságot. (V. ö. W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch*, 1957; TWNT IV. 769-803; RGG IV. 1263-1283; LTK VII. 745-752.) A mítosz tehát végeredményben a vallásos hitnek egyik kifejezési formája. Tárgyát tekintve föloszthatjuk *theogonikus* (az istenek születéséről, keletkezéséről szóló), *kozmogonikus* (a világ keletkezéséről szóló), *antropogonikus* (az ember eredetéről és ősalapötáról szóló) és *szoterologikus* (eszkatologikus, vagyis a megváltásról s a világ végétől szóló) mítoszokra.

A bibliakritikába a mítoszelméletet David F. Strauss vitte bele *Das Leben Jesu* címmel 1835-ben megjelent munkájában. Strauss számára a mítosz egyedüli kulcsa a Szentírás magyarázatának. Szerinte mindaz, amit az evangéliumokban és az Újszövetségben olvashatunk, a történeti názáreti Jézus alakja köré a Krisztus után II. század közepéig kialakult mítoszoknak a gyűjteménye és magyarázata. Ezekben a mítoszokban kifejezésre jut az őskeresztény közösségeknek hite, meggyőződése Jézusról, az ő életéről, haláláról és az idők végén történő dicsőséges második eljövételéről. Éppen ezért — mondja Strauss — az Újszövetségben nem szabad való történelmet keresni. Nem az elbeszélő forma, nem a mítosz leírása a lényeg, hanem az az igazság, ha tetszik ideológia, amit az újszövetségi mítoszok tanítani akarnak.

A bibliakritikában Strauss óta lépten-nyomon ott kísért a mítoszelmélet, az ún. liberális kritikai iskolától a vallástörténeti elméletig és azon keresztül Bultmannig.

Ahogy ma átlag a mítoszt a vallásos hittel kapcsolatban meghatározni szokták, a mítosz nem más, mint egy régi, tudományelőtti és éppen ezért kritikátlan megértése és megmagyarázása a világnak. A „tudománytalan ember” minden szokatlan, érthetetlen, bámulatos vagy nagyszerű jelenség mögött természetfölötti csodás, isteni erőt keresett, és ezt a meggyőződését, világnézetét fejezte ki a mítoszokban. Mindezt ma exakt és pozitív tudománnyal magyarázzuk meg, és éppen ezért a mítosz nem férhet össze a modern tudományok által megalkotott világképpel.

Mitológikus elemek a Bibliában

Ha az ember kezébe veszi a Szentírást, igen sok képet, hasonlatot, leírást és fogalmat talál benne, amely az akkori világnak, a környező népeknek mitológiájából származik, még pedig nemcsak az Ószövetségben, hanem az Újszövetségben is. A természetfölötti világról az ember nem beszélhet közvetlen fogalmakkal, hiszen az istenség világa egészen más, mint az, amelyet mi ismerünk, amelyben élünk és amelyet konkrét fogalmakkal, érzékelhetően le tudunk írni, meg tudunk határozni. A „más” világot mi csak evilági fogalmakkal, hasonlatokkal és képekkel tudjuk ábrázolni, éppen ezért érthető a mitológikus elemeknek a használata a Szentírásban is. Az Ó- és Újszövetségben azonban ezek a mitológikus elemek egészen más tartalmat, jelentést kapnak, mint amellyel eredetileg rendelkeztek. Természetes és jogos annak a kérdésnek felvetése, mit akart a tőlünk közel háromszáz év távolságban élő ószövetségi és több mint tizenkilenc száz év távolságban élő újszövetségi szerző ezekkel a mitológikus elemekkel kifejezni és tanítani. Alapjában véve ez a probléma fölmerült már a keresztény ókorban is. A Szentírásnak ún. *allegorikus* magyarázata tulajdonképpen abból a meggyőződésből származott, hogy a Szentírásnak egyes kifejezéseit és leírását nem lehet szóról-szóra értelmezni. A szó szerinti magyarázatot képviselő antiochiai iskola melynek fő képviselője Aranyászú Szent János, félreérthetetlenül tanítja ugyan, hogy a Szentírást nem szabad pusztá allegóriává és szimbolummá lefokozni, de ugyanakkor rámutat arra, hogy a Szentírás egyes leírásait nem szabad „emberi módon” magyarázni. Megköveteli és a gyakorlatban megvalósítja Aranyászú Szent János azt az elvet, melyet XII. Pius pápa a *Divino afflante Spiritu* körlevelében (1943) és a II. vatikáni zsinat *Az isteni kinyilatkoztatásról* szóló tanításában a szentírásmagyarázók számára kötelezően előír: meg kell határozni azt, hogy mit akar a szent szerző kifejezni azokkal a szavakkal, képekkel és kifejezésekkel, amelyeket használ.

Bultmann elmélete

Rudolf Bultmann mítoszfogalma nem egészen világos. Általában munkáiban mitikusnak mondja azt a kifejezési módot és leírást, mely az időben és térben létező, érzékelhető világot összekapcsolja egy természetfölötti, isteni világgal. Ez az összekapcsolás abban nyilvánul meg szerinte, hogy az isteni, a világ fölötti, mint emberi és evilági jelenik meg, és pedig úgy, mint ennek az érzékelhető világnak a meghatározó és kormányzó ereje. Ez a mitológikus elgondolás Bultmann szerint éles ellentétben áll a tudományos gondolatvilággal. Ezzel a mítoszfogalommal találkozunk Bultmannnál már első nagy munkájában, a *Geschichte der synoptischen Tradition*-ban is, melyben döntő szerepet kap az ún. Krisztus-mítosz. Ugyanakkor Bultmann tudományos működésének kezdetétől fogva nyíltan megvallja, hogy a racionalista bibliakritika által fölvetett sok-sok

problémát mind a mai napig nem oldották meg. Strauss és az összehasonlító vallástörténeti iskola legnagyobb hibája Bultmann szerint az volt, hogy az Újszövetségből egy-egy mitologikus elemet vettek ki és tagadták annak történeti valóságát. Holott az újszövetségi szentírásnak nem egyes részeiről van itt szó — mondja Bultmann —, hanem az egész Krisztusi történelemnek lényegéről és értelméről. Az Újszövetség szerzői beszélnek az égről, a földről, az alvilágról, a szellemek, az emberek, Isten és a sátán lakóhelyéről, természetfölötti hatalmakról, sátánról és démonokról, angyalokról, stb., amelyek az ember lelke fölötti uralomért harcban állnak egymással. Beszélnek csodákról, ördögtől megszállottokról és ördögűzésről; beszélnek arról, hogy Isten közvetlenül beavatkozik a világtörténelembe, kinyilatkoztatás formájában szól az emberekhez. Azt állítják, hogy a názáreti Jézus a kezdettől fogva, öröktől fogva létező isteni Ige, aki teremtője ennek a világnak és aki az időnek a végén hatalmas kozmikus katasztrófák kíséretében ítélni fog élőket és holtakat. Ez a názáreti Jézus életét ugyan befejezi a golgotai keresztfán egy történelmileg meghatározható helyen és időben, mégis ez a kereszthalál a feltámadáson keresztül az emberiség megváltását jelenti. Őbenne már működnek itt, ebben a világban az Isten országának láthatatlan erői és kegyelmei, ő az Emberfia, aki süllyedő világbirodalmak romjai fölé állítja fel trónját, s akinek uralma örökké tart...

Ez a világ — mondja Bultmann — a mitológia világa. Mivel pedig az Újszövetségnek minden szerzője ezt a világképet tételezi föl és ennek alapján fogalmazza meg mondanivalóját, azért az egész Újszövetségnek értelmezése attól függ, hogy ezzel a tudományosan elfogadhatatlan és történetileg lehetetlen világképpel mit akarnak a szentszerzők az emberi létre vonatkozólag tanítani.

A mítosz-talanítás alapjai

Bultmann tehát elméletében föltételezi a felvilágosodás Lora óta ismert ún. racionalista világképet, mely kizárja a természetfölötti világ létét, vagy legalábbis ennek a „másvilágnak” evilági megnyilatkozási lehetőségét. Kizárja a csodát és minden a természetes világ törvényein kívülálló eseménynek vagy szónak a lehetőségét is. Ugyanakkor Bultmann magáévá teszi Heidegger egzisztencialista filozófiáját, s abban véli fölfedezhetni azt a csodakulcsot, amely megnyitja az Újszövetség minden problémájának ajtaját. Ennek a filozófiának alapján végzi el a mítosz-talanítást. Ez az „Entmythologisierung” annyit jelent, hogy Bultmann mindazt, ami a Bibliában történeti esemény, mindazt, ami természetfölötti erőnek megnyilatkozását tételezi föl és a szigorúan zárt törvényszerűség evilági kereteit áttöri, mint tudományellenes elveti, legendának és mítosznak tartja. Ezen az alapon *Jesus* című munkájában (1951) megmondja, hogy őt Jézus személye és működése nem is érdekli. Nemcsak azért, mert Jézus személyéről azonkívül, hogy élt és meghalt, semmit sem tudunk, hanem azért is, mert az emberi lét szempontjából egyedül az a fontos, hogy mit mond a Krisztus-mítosz a ma emberének létproblémájára vonatkozólag. Ezt a „mit”, az ősegyház igehirdetésének a magvát keresi Bultmann. Ez a mag szerinte nem más, mint annak megállapítása, hogy az ember léte ebben az időben és ennek a világnak térségében értelmetlen. Ki kell nyílnia lelkének a jövő, a meghatározatlan és érzékelhetetlen világ felé. Ezt nevezi Bultmann „Entweltlichung”-nak. Erre a „világtól való elidegenedésre, elszakadásra” (Bultmann kifejezését így lehet leg-

jobban magyarul érthetővé tenni) az ember képtelen, nem tudja megnyitni lelkét és egzisztenciáját erre az alapra helyezni. Hogy ezt megtehesse, szüksége van kívülről jövő hívásra, Istennek szavára és segítségére, mely az embert megszabadítja sajátmagának béklyóitól és megadja neki a hit ajándékát. Istennek ez az ajándéka valósult meg Jézus Krisztusban és valósul meg mindannyiszor, amikor a Jézus Krisztusról szóló újszövetségi „kerygma”-t, ősegyházi „igehirdetést” hittel magáévá teszi az ember.

Mitosz és történelem

Bultmann kétségkívül az egyik legélesebben látó kutatója az újszövetségi szentírástudománynak. De nagyon helyesen állapítja meg Oscar Cullmann 1948-ban közzétett *Christus und die Zeit* című munkájában, hogy ami Bultmann mítoszتانításá végen az egész Újszövetségből megmarad, az nem valami pozitív történetkritikai kutatásnak a vége, hanem a Heidegger-féle egzisztenciális bölcsélet alaptétele. Ez az állítólagos újszövetségi mag tehát megelőzi Bultmann minden kritikai észrevételét, és tudományosan, azaz bölcséletileg már azelőtt megvan Bultmannban, mielőtt megkezdene híres mítoszتانítását. Azt is mondhatnók, hogy az ősapostoli igehirdetésnek ez a bultmanni lényege legalább annyira mítosz és elfogadhatatlan egy ún. tudományos világnézetet valló ember számára, mint az evangéliumok állítólagos mitológiája.

Tulajdonképpen még tovább is mehetünk. Mert ha Jézusról, az ő életéről és működéséről semmit sem lehet tudni, ha Jézus föltámadása nem történeti tény, hanem csupán az ősegyház hithirdetésében előforduló állítás, akkor nem csupán a természettudományokra épített világszemlélet, hanem a józan bölcsélet alapján is érthetetlen és ténylegesen tudományellenes a keresztény hit. Bultmann a mítoszتانítással ki akarja venni a modern ember szívéből a kereszt botrányát és oktalanságát. Ugyanakkor azonban elméletével még nagyobb „botrányt” és oktalanságot kínál fel „pótlékként.” Miért fogadja el a mai ember megváltónak, a halálba zuhanó életet örök boldogságra fordító messiáskirálynak azt a Jézust, akinek személyéről, tanításáról Bultmann szerint semmit sem lehet tudni?

Hit és történelem

Értekezésünk elején megmondottuk azt, hogy Bultmann elméletének sok valóságos alapja és helyes meglátása van. Rámutattunk arra, hogy az Újszövetség világát, az ősegyház világképét nagy szakadék választja el a mai korétól. Nem kétséges, hogy 1900 évvel ezelőtt másképp beszéltek, másképp gondolkoztak, gondolatuk kifejezésére egészen más anyagot használtak fel az emberek, mint mi. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a más világkép alapján más gondolkodási és kifejezési móddal leírt események legendák vagy mítoszok volnának. Az is igaz, hogy az evangéliumokban és az Újszövetség egyéb irataiban nem a történetírónak érdeklődése, munkamódszere és célja valósul meg. Az Újszövetség szent könyvei, s benne az evangéliumok, kétségkívül „*Glaubenszeugnisse*”, azaz az ősegyház Jézus Krisztusban való hitének tanúságtételei. Tanúságot tenni azonban nemcsak valamilyen ideológia mellett lehet, hanem történeti tény mellett is. A hit tárgya nemcsak egy eszme lehet, hanem történeti valóság is. Az evangéliumok tényleges tanúságot tesznek a föltámadt Krisztusról. Ez a tanúságtétel azonban nem valami levegőben lógó hit, hanem az időben született, a történetben működött názareti Jézusban való hit;

a keresztfeszített Krisztus diadalmas föltámadásába vetett hit, ahogy helyesen mondja Cullmann: „Annak a tanúságtételnek, mely az evangéliumi hagyományban kifejezésre jut, a történet a tárgya, hiszen azt mondja, hogy a názáreti Jézus a világ Megváltója.” (*Christus und die Zeit*, 26. o.) Tökéletes félremagyarázása az őskeresztény hitnek az a Bultmann-féle állítás: „Der christliche Osterglaube ist an der historischen Frage nicht interessiert”, vagyis „A keresztény húsvéthit számára közböbs a történeti kérdés.” (*Kerygma und Mythos* I. 148. o.)

Ha egyszer elfogadom Isten létét, ha a személyes Istent a látható és láthatatlan világ teremtetőjének tartom, ha Bultmannnal azt állítom, hogy Jézus Krisztusban az emberi lét problémáját megoldó isteni ajándék jelent meg a földön, akkor érthetetlen a csodákkal, az üdvtörténettel és a keresztfeszített Jézus föltámadásával szembeni tagadó álláspont, amely Bultmann mítoszتانításí elméletének racionalista bölcséleti alapja. Mivel az Újszövetség szerzői a Jézus Krisztusban világra jött Isten-országáról beszélnek, természetszerűleg fölhasználják annak ábrázolására koruk gondolatvilágát és kifejezési módjait. Amikor például az angyal azt mondja Szűz Máriának: „a Szentlélek száll rád és a Magasságbeli beárnyékoz téged” (Lk 1, 35); amikor azt olvassuk, hogy „az Úr angyala leszállt az égből, odament, elhengerítette a követ és ráült” (Mt 28, 2); amikor az apostolok azt prédikálják, hogy a föltámadt Jézus fölment a mennybe és ül az Atyaisten jobbán; amikor Szent Pál a halottak föltámadásáról és az utolsó ítéletről ír (1 Tessz 4, 13-18; 2 Tessz 2, 1-12), vagy a Jelenések könyve hatalmas freskókban megfesti az eljövendő örökélet boldogságát, akkor ezeket nem szabad szóról-szóra értelmezni. Nem az ábrázolási anyagnak, a kifejezési módnak, a fölhasznált képeknek és hasonlatoknak, hanem a leírt tényeknek és valóságoknak az igazságát kell keresni és nézni.

A *Vigilia* 1967. júniusi számában „mítoszتانítás” címmel megjelent szerkesztői üzenetben azt olvashattuk: „A Szentírás mint olyan sugalmazott, nem sugalmazott azonban minden szava és nem sugalmazott az az antik világkép sem, amely alapjául szolgál.” Ez a megfogalmazás azonban helytelen és téves.* A Szentírás szavakból áll, mondásaiban a sugalmazó Isten tanítása szól az emberekhez. Az egész Szentírás sugalmazott, úgy ahogy azt a szent szerzők leírták, és nem lehet egyéni ítéletre, tetszésre bízni annak megállapítását, hogy melyik szavát vagy szavait tartom sugalmazottnak és melyiket nem. Sugalmazott, tehát Istentől származó a Szentírásnak „antik világképe” is. Természetszerűleg azonban más kérdés az, hogy ezzel a sugalmazott világképpel mit akart tanítani és kifejezni az Isten. A hiba rendszerint ott volt, hogy teológusok is, egyszerű és művelt hívők is az ábrázolási formát, a szentszerzők korának világképét összetévesztették az ábrázolt tárggyal és igazsággal. Példának hozhatnám föl erre azt a tényt, hogy a legújabb korig hittankönyveinkben azt olvashattuk, hogy „Isten a világot hat nap, azaz hat korszak alatt teremtetete”. Az 1 Móz. 1. fejezete Isten teremtetői tevékenységét tényleg hat nap keretében írja le. A hat nap egyes teremtetői tényének leírásában annak a kornak kezdetleges világképét használja föl. Ezzel a sugalmazott

* Szerkesztői üzenetünk írója konkrét kérdésre válaszolva azt a beszámolót használta fel, amelyet a *Christ in der Gegenwart* közölt König bíborosnak a bécsi bibliaiállítás alkalmából tartott előadásáról. Úgy ez, mint a későbbi idézet pontos fordítása a német szövegnek. Félreérthetőségük miatt azonban, amire felhívták figyelmünket, mi magunk kér-tük föl Szőrényi professzort, hogy világítsa meg és tisztázza a problémát. (Szerk.)

leírással a Szentírás nem tanítja azonban a világ keletkezésének természet-tudományos módját, nem akar minket kozmológiára, geológiára vagy antropológiára tanítani. Viszont végzetesen félreérthető a szerkesztői üzenetnek következő mondata: „A Bibliának nem célja, hogy valamilyen objektív igazságfogalmat fejtsen ki... hanem a mindenkor változó személyes szituációban élő emberekhez szóló üzenet.” A Biblia ugyanis objektív igazságokat tanít, sőt hitünk szerint a legdöntőbb és az emberi lét szempontjából legfontosabb igazságokat hirdeti. Az igaz, hogy minden kornak és minden embernek megvan a maga különleges és jellegzetes „szituációja”. Ez a szituáció, ha tetszik „antik világkép”, kétségtől befolyásolja és bizonyos fókig determinálja a gondolkodási és kifejezési módot, de nem változtatja meg a Szentírásban leírt örök, isteni igazságot. (Aki e kérdésben bővebb tájékozódást kíván, megtalálhatja René Marlé könyvében: *Bultmann et l'interprétation du Nouveau Testament*, Édition Montaigne; német nyelven is megjelent: *Bultmann und die Interpretation des Neuen Testamentes*, Paderborn, 1959.)

FALU TAMÁS VERSEI

IMÁDSÁG

Istenem, Teremtőm,
Utam Te jól látod,
Köszönöm rám hintett
Ezernyi áldásod.

Legyen már másoké
Atyai kegyelmed,
Másokat áldj most már, —
Engem csak ne verj meg.

KÉRDÉSEK

A villám útját ki rajzolja meg,
Az éveinket ki számítja ki?
A mennydörgéstől a föld mért remeg,
S a levélhullást mért nem hallani?

Miért vér és könny a sors tengere,
Egy kis csöppje is vihart mért lehel?
Miért hajó az ember élete
És minden hajó miért süllyed el?

SZAPPANBUBORÉKOK

Szép volt a sok-sok szappanbuborék,
Bennük ragyogott, tündöklött az ég.

Sorban eltűntek nyári alkonyon,
De hogy megvárnak valahol, tudom.

Várják a halkán, csendben érkezőt
És ha meglátnak, hozzám szállnak ők.

En pedig majd örvendve meglelem
Beléjük fúvott régi életem.

A KATOLIKUS HIT KORSZERŰ BEMUTATÁSA (2. rész)

Az alábbiakban közöljük a Nem-keresztények Titkársága által kibocsátott elaborátum második részét. Az első részt augusztusi számunkban közöltük.

A Szentlélek és a személyes üdvösség

19. A föltámadással azután, Jézus minden idők legnagyobb győzelmét aratta, a győzelmet a halál fölött, följajánlva minden embernek a hasonló föltámadás kegyelmét és reménységét; a fejévé lett Isten népének, amely tőle kapja az Isten Lelkét és kegyelme áradását; megnyilatkozott végül, mint a megújított emberiség feje és zsengéje, aki az egész teremtetett világot tévedhetetlenül Istenhez vezet. A föltámadás misztériuma valójában kiegészül a mennybemenetelével, amelyben Jézus Krisztus az Atya di-csőségébe vezet be a föltámadásban megdicsőült emberi természetet. Ily módon az egész emberiség nyer képviselmet benne Istennél, hatékony közbenjáróval és közvetítővel rendelkezik. Minden törekvése, a könnyei az üdvösségre irányuló könyörgései, Jézus Krisztuson haladnak keresztül, aki hatékonyan terjeszti elő azokat az Atyának.

20. A Jézus Krisztus által kiérdemelt üdvösséget a hit révén kapja meg az ember, amely hit életreszóló csatlakozás Istenhez és Jézus Krisztushoz. Aki hisz, elnyeri a Szentlelket, akit az Atya és a Fiú ajándékképpen küld. A Szentlélek, aki jelen van a keresztény lelkének bensejében, megisteníti őt és bensőségesen egyesíti Jézus Krisztussal és az Atyával olyan életközösségben, amelyet a halál sem tud többé elszakítani; Krisztus szavainak megfelelően: „Ha valaki szeret engem és megfogadja szavaimat, Atyám szeretni fogja őt, és együtt megyünk el hozzám és nála fogunk lakni.” A Szentléleknek ez a bent lakása a keresztény emberben, nem jelenti az Isten és a teremtmény összekeverését; a Lélek személyisége nem szívja fel az emberi személyiséget, amely továbbra is törékeny teremtmény marad, aki kísértésbe eshet, és hűtlenné is válhat. A Szentlélek azonban meggyógyítja gyengeségeiből és lelki betegségeiből, fölszabadítja őt a szenvedélyek és az önzés rabszolgaságából, beléoltja az Isten jelenlétéből származó erősséget és reménységet, megvilágítja őt a jó felé vezető úton, és beléhelyezi a „szeretet, öröm, békesség, türelem, nyájasság, jóság, hűség, szelidség, megtartóztatás és tisztaság” iránti érzéket (Szent Pál). A keresztény ember éppen ezért isteni „vendégként” tiszteli és hívja a Szentlelket. A Szentlélekkel és az isteni személyekkel való bensőséges kapcsolatot egyesekben Isten kegyelméből és átmenetileg olyan fokúvá válhat, hogy az az érzésük támad, mintha érzékelhetően felemelkednének, átalakulnának és elmerülnének az isteni világosságban és szeretetben. A keresztény ember megtapasztalásainak ez a csúcspontja, amelyre sok szent érkezett el.

21. A Szentlélek világosságánál a keresztény ember alkalmassá válik arra, hogy fölismerje és megítélje a megváltatlanság és a nyomorúság állapotát, amelybe a fegyelmezetlen természet az embert lehúzhatja. Olyan állapot ez, amelyet Szent Pál különböző szempontoktól vezettetve így ír le: „paráznaság, szemérmertlenség, fajtalanság, bálványimádás, babonáság, ellenségeskedés, viszálykodás, vetélkedés, harag, veszekedés, szakadás, pártoskodás, irigykedés, gyilkosság, részegeskedés, tobzódás s ezekhez ha-

sonlók", amelyek azokat jellemzik, akik „irgalom és remény nélkül élnek ezen a világon”.

22. Ezt az isteni jelenlélet a lélekben, és a léleknek ezt követő átformálódását az üdvösség rendjében, nevezik általában segítő „kegyelemnek”, megszentelő kegyelemnek, vagy egyszerűen csak kegyelemnek. Ha azt mondjuk, hogy valakit az Isten Lelke éltet, vagy hogy Krisztus életét birtokolja magában, vagy hogy Isten gyermeke, vagy hogy a kegyelem állapotában van, ez négy azonos értékű kifejezés a keresztyény üdvösség misztériumára, „arra a misztériumra, mondja Szent Pál, amely kinyilatkoztatásra került: a bennünk élő Krisztus, a dicsőség reménye”. Ez az isteni jelenlét indítja a keresztyény ember arra, hogy a hit, remény és szeretet magatartásával Isten felé haladjon.

Az egyház misztériuma

23. A Szentléleknek és az üdvösségnek adománya, amelyet a keresztyény ember személyesen nyer el, egy szellemi közösségbe illeszti be őt, s ez az egyház, amelynek középpontja Jézus Krisztus. Az egyház gyűjti össze mindazokat, akik Jézus Krisztusban hisznek, akik elnyerték a keresztséget és tanúságot tesznek róla a világon, együttműködve vele mint az emberiség megváltójával.

24. Az egyházat gyakran hasonlítják össze a testtel, amelynek feje Krisztus és amelyet a Szentlélek éltet. Olyan test ez azonban, amely állandóan növekszik. Úgy is jelölik, mint „Isten népét”, amelyet Krisztus váltott meg és a Szentlélek szentelt meg. Isten ugyanis nem egyénenként és minden egymásközi kötelek nélkül akarta üdvözíteni az embereket, hanem olyan népet akart létrehozni a körükben, amely mint az egység, a reménység és az üdvösség csírája jelenjék meg az egész emberiség számára és az egész világon elterjedjen, mint a föld sója és világossága. Minden ember elhívatott, hogy tagjává legyen, fajra, kultúrára vagy osztályra való tekintet nélkül. Az egyház azért imádkozik és dolgozik, hogy az emberek tömege Isten népévé váljék, elnyerje a Szentleket és Krisztusban minden dolgok középpontjában tisztelet és dicsőség adassék a Teremtőnek, a mindenség Atyjának.

25. Az egyház, más emberi társaságoktól különbözően, nem emberi alapítású intézmény; bár emberekből áll, alapítója azonban Jézus Krisztus, tehát maga az Isten. És Isten hívja szüntelenül az embereket az egyházba, a Szentlélek belső indításai által, amelyek megnyitják az emberek szívét a hitre. Éppen ezért, akár az életforma alapvető egységét, akár az egyházban föllelhető funkcióbeli és tevékenységbeli különbözőségeket nézzük, ezek egyike sem emberi, hanem isteni eredetű.

26. Az egyház élén a pápa áll, aki Szent Péter szellemi örököse, azé a Szent Péteré, aki vizont az Isten népe hitének és közösségének látható kezdete és alapja. A pápának engedelmességgel tartoznak, de az egyház kormányzásában vele kollégiálisan felelősek a püspökök, az apostolok valóságos utódai, akik a helyi egyházakat vezetik, a papok és a hozzájuk csatlakozó és különböző feladatokra rendelt diakónusok segítségével. A pápa, a püspökök és a papok az Isten népe hitének tanítói és tanúságtévői, ők közvetítik a szentségek révén a kegyelem adományait, ugyanakkor vezetik is e népet tanácsaikkal, meggyőződéssel és jó példával, de ugyanakkor tekintéllyel is, és a Krisztustól kapott szent hatalommal. Ez a hatalom nem uralkodást jelent, hanem szolgálatot Isten népének körében, annak érdekében, hogy e nép növekedjék és elterjedjen a világon.

27. Éppen ezért a laikusok szívesen és szeretettel működnek együtt a pásztorokkal és a hit tanítóival, hogy az isteni üdvösség terve napról napra több emberhez jusson el, minden időben és mindenütt a földkerekségen. A laikusok a maguk részéről és hivatásuknak megfelelően működnek közre az egyház küldetésében, ki-ki a maga illetékessége és az Istentől kapott adományok szerint, a család, a munka és az emberi értékek világi valóságainak szentelve életüket, hogy Isten terveinek megfelelően Krisztus szellemében rendezzék el azokat.

28. Az egyházhoz nemcsak azok a keresztények tartoznak, akik a földön élnek, hanem az elhunyt igazak és szentek sokasága is, akik Isten közelében élnek. Mindnyájuk között misztikus és rejtett szolidaritás áll fenn, az élet, az öröm és a szenvedés lelki köteléke, amelyet a szentek egységének nevezünk, s amelynek hála, az élők részesülhetnek a szentek érdemeiből, az elhunytak pedig az élők tevékenységéből, és mindnyájan Krisztusnak és az ő szent Anyjának kegyelméből.

29. Az egyház valamennyi tagja között egy személy kiemelkedő megkülönböztetést érdemel azért a műért, amelyet az egyház kezdetén vállalt magára, és azért, amit az egyházban képvisel. Egy asszonyról van szó, Krisztus anyjáról, Máriáról. Miután örök terveiben úgy döntött, hogy egy szűztől születik a földre, Isten e szűzet létének kezdetétől fogva kegyelemmel halmozta el; anélkül mindenestre, hogy kivonta volna őt az emberiség életföltételei alól: ezért mentes volt az eredeti bűn következményeitől, vagyis szeplőtelen és egészen szent, és Fia, Jézus Krisztus „mindenben hasonló volt az emberekhez, kivéve a bűnt”, mint Szent Pál írta.

Az alkalmas időben, Isten kikérte hozzájárulását a Szentlélek művéhez, amely csodálatos módon ment végbe benne, hogy a Megváltó édesanyjává legyen. A keresztény emberek az ósidóktól kezdve az „Isten Anyja” megtisztelő címmel illetik, jelezni akarván, hogy ő nemcsak Istennek, mint Istennek anyja, hanem anyja az Istentől Krisztusban fölemelt emberi természetnek is. A megváltás misztériumában Mária mint Isten alázas szolgálóleánya működött közre, Krisztus születésétől kezdve, gyermekkorán és nyilvános életén keresztül, egészen a kereszthalálig. Miután ennyire szorosan kapcsolódott Krisztushoz annak életében, ez a kapcsolat megmaradt földi létezésének végéig, amit követően, elsőként az összes teremtmények között és mintaképükként nyerte el testének dicsőséges átalakulását, hasonlóan a feltámadott Krisztuséhoz. A Jézus Krisztushoz fűződő szoros egysége, a Szentlélek teljes birtoklása, és az Atya Istennek való teljes alávetése és önátadása révén ő a keresztény emberek eszményi példaképe, és ugyanakkor az egész egyház lelki édesanyja.

Az üdvösség szentségei

30. Az emberekhez és különösen a tanítványaihoz fűződő kapcsolatairól szólva Jézus a pásztorhoz, a forráshoz, a szőlőtőhöz, a tápláló kenyérhez hasonlította magát. Ezt az életet adó és gyógyító tevékenységet, Jézus, az egyházban, látható jelek és szertartások révén fejti ki, amelyek a kegyelem isteni adományát jelképezik és adományozzák. E látható jeleket maga Jézus határozta meg, és azokat a püspökök és munkatársaik, a papok és a diakónusok hajtják végre. Az egyházi nyelvhasználatban ezeket szentségeknek nevezik. Mindegyikükben ugyanaz a Krisztus működik, a kiszolgáltató közvetítésével; ezért hatásosságuk biztos, lelki gyü-

mölcsük azonban annak hitbeli állapotától, engedelmességétől és tisztaságától függ, aki részesül bennük.

31. A szentségekben Krisztus jön szembe az emberrel, és személyesen adja magát neki üdvözítő találkozásban, az ember földi zarándokútjának minden helyzetében. Az ember a nemzés és a születés révén lép be az életbe: Jézus Krisztus új életre kelti őt a *kereszttség* révén. Később az ember testi erőinek teljessége felé fejlődik: az új élet teljességét a *konfirmáció* vagy *bérmálás* révén kapja meg. A fizikai életnek táplálékra van szüksége: az új élet tápláléka az Úr dicsőséges teste, amely rejtélyes módon van jelen a kenyér és a bor érzékelhető formái alatt s ez az eukarisztia: a szavak nyomán, amelyeket a Krisztust képviselő pap ismétel meg a kenyér és a bor Krisztus valóságos és rejtélyes jelenlétét kapja meg, s ez lehetővé teszi a keresztény ember számára, hogy lelkiileg táplálkozzék abból a láthatatlan kenyérből, aki Krisztus. A test természetes életét betegségek, sebesülések fenyegetik, amelyek halálosak is lehetnek, s amelyek a szervezet gyógyító erői és az orvosok győznek le: az új élet gyógyulását a *bűnbánat* szentsége és a *beteg* szentsége biztosítja hatékonyan. A bűnbánat szentségében a lélek gyógyul meg a bűn sebeitől; a beteg szentségében Krisztus közeledik a beteghez, aki a halál közelébe élt és megtisztítja őt a bűn maradványaitól. A természetes élet folyása a családdal és a társadalomhoz kötődik: a család körében születik és a társadalmi keretében bontakozik ki és részesül védelemben: az új élet társadalmi előmozdítását és elterjedését az *egyházi rend* és a *házasság* szentsége biztosítja. Hála annak a hatalomnak, amelyet az egyházi rend szentsége biztosít a püspököknek és a papoknak, az új élet Krisztustól kiindulva folytatódik és kísérelődik Isten népének körében, amely a papágban tanítóra és vezetőre lel. A keresztény házasságban viszont a férfi és a nő egyesül, hogy kölcsönösen segítsék és tökéletesítsék egymást az Isten és a világ szolgálatára rendelt új teremtményeknek adva életet.

A nem-keresztények

32. Ha a szentségek azok a közösleges eszközök, amelyeknek révén az emberek az isteni üdvösséget megkapják, mindenesetre igazságtalanság lenne Istennel szemben, azt hinni, hogy azok határt szabnak az isteni szeretet egyetemességének, s így inkább az üdvösséget korlátozó semmint kiterjesztő értékük lenne. Éppen ezért a keresztény ember, távol attól, hogy megítélje vagy elítélje azokat, akik az egyházon kívül vannak, a maga szeretetét és szolgálatát ajánlja fel nekik. Hálát adva Istennek, hogy ő megtalálta az egyházban az üdvösség hazáját, a keresztény ember nem kételkedik abban, hogy Isten jósága Krisztus révén minden nemes és jóhiszemű lelket üdvözít, aki anélkül, hogy láthatóan az egyházhoz tartoznék, hűségesen követi lelkiismeretét. A II. vatikáni zsinat nyilatkozata szerint „az isteni gondviselés nem tagadja meg a kegyelem szükséges segítségét azoktól, akik nem jutottak még el Isten világos felismeréséhez és elismeréséhez, és erőfeszítést tesznek, nem az isteni kegyelem nélkül, abban az irányban, hogy eljussanak a helyes életre. Mert mindazt, ami jó és igaz bennük, az egyház előkészületnek tekintí az evangélium befogadására, és olyan adománynak, amely minden embert megvilágosít, hogy végül elnyerje az életet”. Éppen ezért az igazi keresztény ember kötelességének és kiváltságának érzi, hogy mindenütt a világon tanúságot tegyen Istenről és az üdvösségről, amelyet Isten Jézus Krisztusban biztosított.

Az örök élet

33. Hála a Krisztusba és a Szentlélekbe vetett hitnek, a keresztyén ember az istenfiúság méltóságára emelkedik. Ez az életközösség Istennel Krisztusban, már a benne jelenlévő örök élet. Feladata tehát, hogy megőrizze és kifejllessze ezt az adományt, amely az idők végezetéig rábízott. És ha hűségesen megőrzi a haláláig, bizton számíthat Krisztus világos ígéretére: „Atyám akarata, hogy bárki aki látja a Fiút és hisz benne, annak örök élete legyen és én feltámasztom őt az utolsó napon... aki hisz, annak örök élete van.” A fizikai halál csak a létföltételeket változtatja meg: az egység Krisztussal nem szakad meg, sőt inkább egész fényében mutatkozik meg; az evilági és tűnékeny dolgok birodalmából az Istennel együtt folytatott élet lelki és örök birodalmába kerül az ember.

34. Az ilyen kifejezés, mint „paradicsom” vagy „ég”, az elhunytak Istennel folytatott életét jelöli. Arról, hogy milyen lesz ez az örök élet Istennel, az ember itt lent nem tud megfelelő képet alkotni, mert azon kívül, hogy nincs pontos fogalma az örökkévalóságról, csak analóg elképzelései vannak arról, hogy mi az Isten, és csak negatív elképzelése arról, hogy mi lesz ő maga. A keresztyén ember tehát egyszerűen a kinyilatkoztatásra támaszkodik, amely az igazaknak egy békés és tökéletesen boldog életet ígér Isten látásában és a szentek közösségében. „S így állandóan az Úrral leszünk, írja Szent Pál; elégedjetek meg tehát ezekkel a szavakkal.”

35. A kinyilatkoztatás egy, a halált követő másik lehetőségről is beszél: s ez a pokol és a kárhozat. Az, aki teljes tudatában annak, amit tesz visszautasítja Krisztus szavait és az általa felajánlott üdvösséget, vagy miután elfagadta azt, mégis makacsul az ő törvényeivel ellenkező módon viselkedik, vagy másként él, mint ahogy azt a lelkiismerete diktálná, az rossz sorsra jut, és a végén, szerencsétlenségére, Istentől távolra kerül. A Szentírás ezt az állapotot a „második halál” félelmetes kifejezésével illeti.

Természetesen egyetlen ember sem ítélheti meg azt, hogy valaki ilyen romlásba jutott-e. Egyedül Isten tudja, kik ezek az emberek, és hogy vannak-e ilyenek.

36. A kinyilatkoztatás azonban előreláthatóvá tesz egy másik állapotot is, amelybe azok kerülnek, akik, bár nem szakadtak el Istentől a halál pillanatában, nincsenek is teljes közösségben vele, a földi létezés kísértései és törekényiségei miatt. Az elhunytaknak ezt az állapotát „purgatóriumnak” vagy az igaz lelkek megtisztulási állapotának nevezik, ami megelőzi a tökéletes együttélést Istennel. A keresztyén ember imádkozni is szokott ezeknek a lelkeknek segítségére, hogy megszabaduljanak bűneiktől.

37. Amikor végül Isten terveinek megfelelően elérkezik az az idő, amely végetvet a történet folyásának, Jézus Krisztus látható és dicsőséges alakban megjelenik a földön. Senki sem ismeri ennek a megjelenésnek napját, vagy óráját; a jövő titka ez, amelyet egyetlen ember sem ismer, de már jelen van a keresztyén ember hitében, és ez indítja állandó várakozásra és éberségre az egyházat. A keresztyényeknek mindenkor tisztáknak és áhítatosaknak kell lenniük, és késznek arra, hogy Jézus Krisztust fogadják, mint azon a napon, amikor szemtől-szembe találkozhatnak majd vele.

38. Az emberiség akkor, elérkezik Istenben a rendeltetéséhez és a dicsőséghez, amelyre teremtett. Az emberi nyelv képtelen arra, hogy kifejezze ezt az emberfölötti megtapasztalást; éppen ezért a biblia ha-

sonlatokat és ragyogó szimbólumokat alkalmaz: egyetemes feltámadásra kerül sor, és az igazak a föltámadott Krisztus képére és hasonlóságára alakulnak át; azok, akik már a halál után Istennél vannak, dicsőséges és a földi létezés tökéletlenségeitől mentes testben jelennek meg; ez a test mindenkinek a személyiségét a maga szépségének tökéletességében fejezi majd ki. Természetesen az igazak által kapott öröm és dicsőség arányban lesz Isten adományaival, és azzal, hogy személyesen ki mennyire felel meg nekik. Miután eltűnt a bűn és a halál által megpecsételt világ, „új ég és új föld jön létre”, „Isten ragyogása tölti be világossággal az ő városát”, és „Isten teljesen benne lesz minden dolgokban”.

(Folytatjuk)

PAKOCs KÁROLY VERSEI

A múlt év októberében, 74 éves korában Bukarestben elhunyt Pakocs Károly, szatmári kanonok, a legjelentősebb erdélyi magyar papköltők egyike volt. 1919-ben jelent meg *Nem csak kenyérrel él az ember* címmel első verskötete, amelyet tizenkét további, verseket és prózai írásokat tartalmazó kötet követett. Korábbi széles sodrú, erős lendületű, expresszív szabadversekben hömpölygő lírája később formailag is mind jobban fegyvermeződött, párhuzamosan a magyar líra harmincas években végbement formai és stílusfordulatával. Bensőségesebb és realiztikusabb lett, és hangjában is elmélyültebb és temperáltabb. Hagyatékából közöljük ezeket a verseket.

AMIKOR KETTEN MAGUNK MARADUNK

*Sokan vagyunk még együtt. Jajgatunk.
Kacagunk. Játsszunk. Gondtalan dalunk
vagy gondjainktól terhes énekünk
ütete mellett ballagunk, megyünk.*

*Sokan vagyunk még együtt. Kergetünk
jövőt, mi nincs még, s múltat, mely letűnt.
A zűrzavarban egymásnak futunk
és soha-soha célt nem ér utunk.*

*Sokan vagyunk még együtt. Harcolunk
egymás ellen, bár nincs való okunk.
Míg nem miénk a föld s a hatalom,
csak két szavunk van: Birni akarom.*

*De egyszer eltűnik e nagy tömeg.
E bő világ is lesz avult s öreg.
Az ember-erdő is ritkulni fog
és, ami nagy volt, minden meginog.*

*Ami kicsiny volt és alázatos,
a mindenségbe csodát illatoz
Ó Isten Lelke, az lesz a napunk:
amikor ketten magunk maradunk!*

ADD, HOGY TÖBBÉ NE ÉN AKARJAK

Akartam, hogy ős földiánsok
erdejében kedvemre járjak.
Álmaimban tudósok székén
ültem a létnek és halálnak
titkát kimondva mindeneknek.
S lettem tudósa gyermekeknek.

Akartam titkon vezekelni;
szenvédésem ne lássa senki,
csak te, Isten, ki a vezeklőt
könny tavából egekbe menti.
Mentem a halk úton előre
s lettem egy népnek szenvedője.

Akartam, hogy nyugodtan éljek;
kicsiny cella legyen erődöm,
hol színes álmaimba zárva
örök üdvömmel bibelődöm.
S lettem hajósa vad viharoknak,
melyet vulkán-erők kavarnak.

Uram, te mindig mást akartál,
mint én és máshová vezettél:
mert szívembe jobban beláttál
s jobban szerettél mindeneknél.
Akarom, Istenem, hatalmad:
add, hogy többé ne én akarjak.

MÉG MEGNYUGODNI NEM LEHET

A test mondja: Ó már elég volt;
éheztem-fáztam eleget;
több ételt és több meleget
adjon nekem a föld s az égbolt.

A lélek szól: Jaj már elég volt
nekem a kín s a szenvedés;
elég vért adtam tűznek és
szegény szívem már csupa kék folt.

Fáradtan szólok: Úgy pihennék!
Zúgó fejemnek egy zugot,
szememnek álmod koldulok,
mielőtt vég-utamra mennék.

Az Úr meg így szól: Menni-menni
fáradtan-éhen, míg bírod;
előbb behintem a sírod
rózsával s úgy fogsz megpihenni.

TÜKRÖM

Valaki áll előttem mozdulatlan,
és néz reám merően, mint a katlan
tűzébe néznek tágra-nyílt szemek,
csodálva, ércet mint emésztnek
a tűz-fogak, s hogyan szűlnék perc alatt
a kincs-éhes világnak aranyat.

A néző Másik lelkem felé tárul
s maga-feledten lefejt magáru
önnönmagát és szívja lelkemet,
míg egészen magába nem temet...
Valaki engem önmagába nézett
s belőle most csodás világba nézek.

A hangjában tulajdon hangom érzem.
Gondjaimat jobban kiszólni én sem
tudom. Szívemben nincs tovább titok.
Tekintetében én világítok.
S rá ha nézek magányos éjszakámon:
rajta tulajdon arcomat találok.

AZ ELFELEJTETT LOVASS GYULA

Nevét nem őrzi semmiféle antológia. Csontos, sápadt arcával mintha az emléke is elenyészett volna. Beteljesedtek volna *Végh György Párdúcszonettjének Lovass Gyula* emlékére szentelt sorai?

*Az űr-kék éjszakában lobog-lobog sörényem,
eziüst a többi csillag: én sárga láng leszek,
roppant ugrásra készen a semmiség ködében.*

1943. szeptember 20-án halt meg hajnalban. Fájdalom nélkül elaludt. Éppen betöltötte huszonkilencedik évét. Egy kiadott kisregény maradt utána, kötetre való novella és három kéziratot regény. Ezek közül az egyik, *A kilenc hős visszatér*, alighanem a korszak egyik legjelentősebb és legbátrabb antifasiszta írása volt. Barátai már előkészítették kiadását — több kézírás is felismerhető a megsárgult kéziratlapokon —, tervüket azonban elsöpörte a világháború. Mint ahogy Lovass Gyula emlékezetét is. Pedig érdemes visszaidézni ezt a fiatalembert, mert nemzedékének, a Nyugat úgynevezett harmadik nemzedékének kiemelkedő reményekre jogosító tagja volt, aki nevét rövid élete alatt is beleírta a magyar esszé és kritika történetébe.

* * *

Huszonkilenc esztendő története nagyon kis helyen elfér. Élet és halál között rövid az idő, jóformán ki sem bontakozik az életrajz, máris pontot tesz rá az elmúlás. — Lovass Gyula 1914. szeptember 19-én születet Csurgón. Sosem szakadt el egészen családjától. Amikor a távolság megnövekedett közöttük, novelláiban idézte meg őket: a nagyapát, s a végtelen számú nagynénit, akik egy-egy nagy ünnepen teljesen benépesítették a hatalmas asztalt. Gimnáziumi tanulmányait Nagykanizsán végezte. Hetedikes korában az egyik nyári szünidőben Párizsba utazott. Talán ekkor érlelődött meg benne az az elhatározás, hogy francia szakos tanár lesz. Költői tehetséget mutatott ugyan: verseit ünnepi számaiban közölte a *Zalai Közlöny*. A budapesti egyetemen azonban már a tudós filológia vonzotta, ugyanolyan lázas, kielégítetlen mohósággal vetette bele magát a tudomány művelésébe, mint *Sötér István* híres „nemzedéki” regényének, a *Fellegjárásnak* kollégiumi szereplői. Egyik cími nélkül maradt, kiadatlan novellájában írja Lovass: „A nyitott ablakon át halloom elzörögni az öntöző autót. Egy pillanat, s a fölvert por szárnyán mindjárt elér a hús esőszag. A vadgesztenyefák zöld levelei behajolnak a nyitott ablakon, s elfogják azt a keveset, amit a nyugati ég esteledő, tompuló sugárzásából minden nyár legigazibb hírnökei az egyetemen, a tatározás állványai még beengednek. Ez a nyár: ez a megtorpanás a beteljesedés előtt.” Itt, ebben a vadgesztenyeillatú Ménesi úti szobában készült utolsó szigorlataira, s a tüdőt szétpattantó nagy tervek mellett itt döbbsent rá először, hogy „ha az egyetemnek vége, négy-öt évnvi állástalanság vár ránk. Aztán kis fizetések, sok és gyanakvó ellenőrzés, távolabb pedig a trianoni Magyarország. Gyakran éreztük úgy, hogy minden jogunk megvan arra, hogy kiábrándultan szemléljük az életet, elégedetlenek legyünk, hamar felfedezük a hibát mindenben”. (Ugyanebben a novellában.)

Nemcsak ő érezte így. Az akkor induló fiatalok hasonló tétovasággal, bizalmatlansággal keresték helyüket a világban. Abban a világban, mely akkor lábalt ki éppen a gazdasági válságból, s amelynek horizontján kezd-

tek feltűnedezni a fasizmus komor árnyai. (Ennek a világérzésnek egyik sikerült nemzedéki dokumentuma Kolozsvári Grandpierre Emil regénye, a *Rosta*.) A fiatal költők ekkorra jutottak túl első folyóirat-kísérleteiken (*Perspektíva*, *Névtelen Jegyző*), s nevüket ekkor kapták szárnyra az első antológiák. (A Vajda János Társaságé 1934-ben, a *Korunk* kiadásában megjelent 1935-ben.) Költeményeikben az idill, a tündérekkel benépesített táj vigasztalásában kerestek feleletet kínzó kérdéseikre. Radnóti első nagy bukolikus korszaka ez, s ugyanez az idillikus magatartás kerekíti le *Forgács Antal*, *Zelk Zoltán* s a többiek kísérleteinek érdekességeit. Az idillt azonban már beárnyékolta a közeledő világégés. *Keresztury Dezso* írta egyik versében:

Idill ez? Ez a különös, zavart
bukolika? Valami iszonyú
parancs szavát sejtéd és gyilkoló
hordák tusáját.

A spanyol polgárháború ideje ez. Lovass éppen ekkor tölt egy esztendőt Franciaországban, mint ösztöndíjas. Ott is kollégiumban él, s ott találkozik az első spanyol menekültekkel. Valószínűleg maga is részese annak a könnybefúlt tréfának, melyet később a *Madridi szirénák* című elbeszélésében írt meg. — A magyar diákok — mondja a novella — a spanyolokat szerették legjobban. Ezek azonban mind elszállingóztak a kollégiumból, ki egyik, ki másik oldalon harcolt a polgárháborúban. Egyik nap aztán menekülők érkeznek, sápadt, szomorú emberek. A diákok vidám izgalommal várják a másnap esedékes próbaszirénázást. Vajon hogyan iszkolnak majd a pincébe a rémült spanyolok? Aztán megszólalnak a szirénák. Az egyik spanyol menekült, lassan, révedezve felfigyel. Fülében a madridi, a hazai szirénák hangja zeng...

Franciaországból az *Ordre Nouveau* mozgalom emlékét hozza magával Lovass, s az újabb francia regény kísérletét a valóság tündéresítésére. Az *Ordre Nouveauról* a *Válaszban* számolt be. A mozgalom célkitűzése szerint a világban folytonos forradalomnak kell végbemennie, s ennek az emberi relációkat és tudatot is át kell alakítania. Egyik láncszemként a termelési ágakban is „forradalmat” vezetnek be. A munkások sorsának megkönnyítésére nyári munkaszolgálatosokat toboroznak az értelmiségiek közül. Lovass szerint ez a megoldás itthon is eredményekkel járna. Hamarosan azonban ráeszmél arra, hogy a proletársors megoldását egész másutt kell elkezdeni. „Nem lenne természetesebb és célravezetőbb — írja a *Korunk Szavában* „Szociálpolitikai ankét” című cikkében — egy olyan társadalmi kísérlet, amely a proletár-állapot megszüntetésével törekedne eltörölni a proletár-elégedetlenséget?”...

Másik franciaországi emléke a mágikus realizmus nagy kísérlete. Az új francia regények — *Gidere*, *Giraudouxra* és *Mauroisra* céloz itt — „be-látja a hagyományos realizmus szegénységét és tehetetlenségét, sőt, éppen a hagyományos realista elv következetes végigvitelével jutottak el André Breton és Apollinaire szűrrealizmusán túl a szellemi, sőt, metafizikai valóság felméréséig” — írja Lovass. A hagyományos realista szemlélet valóban tehetetlenül, gúzsba kötve állt a világ elembertelenedésének félelmetes víziója előtt. S ahogy a nemzedék költői néhány esztendővel korábban a bukolika nyelvén próbálták meghódítani a lélek békességét, úgy bíztak most regényírói a csoda felszabadító erejében. Sok érdekes, sajnos ma már feledésbe merült kísérlet emlékét őrzi ez a kor: *Molnár Kátáét*, akinek tehetségére és újfajta realizmusára *Schöpflin Aladár* figyelmez-

tetett először, aztán Soós Lászlóét, aki klasszicizálni próbálta az új szemléletet (Az *Almieri trió* című regényében), és másokét. Az ő nevüket azért említettük, mert életművük jórészt érdemtelenül — milyen gazdag a mi irodalmunk! — egy-egy évtized alatt feledésbe merült. Lovass Gyula szerint ez az új regény a világmindenség egységes költői víziójára törekszik. Később maga is megérezte, hogy a spontán költőiség nem mindig ad egységesen körülhatárolt, igaz képet a valóságról.

Ekkor azonban még minden másnál többre értékelte a zártságot és a hermetikusan elzárt írói világot. Márai egyik regényéről szólva azt emelte ki, hogy minden művésznak önmagában kell megtalálnia a választ a világ kérdéseire, a világból, a környező jelenségekből csak impulzusokat meríthet. Ugyanennek az igénynek nevében vitázott Szerb Antallal, aki *Könyvek és az ifjúság elégiája* című írásában az egész nemzedék világsszemlélete és irodalmi ízlése ellen emelt szót. „Hol van valami — kérdi Szerb Antal —, amit meg kellene tanulnom? Valami, amit végre nem értek, valami, ami ismét a csodavárás sodrába ragadna? Ó, fiatalok, irigyelt fiatalok, mért nem akartok mesteremmé lenni?” — a vátesz, az irodalom állóvizét felfodrozó mánia, az örületbe rohanó világ szekerét feltartóztató irodalmi csoda igénye szól soraiból. Megállapításaiból sokat igazolt az idő. Némelyik meglátásában nem volt igaza. Lovass, „Még egyszer a fiatal nemzedékről” című írásában a háború és halál fenyegető vízióját idézi. Két nemzedék járt, élt és alkotott előttünk, írja. Mindkettő a béke idején arathatott. S most itt állunk mi, fiatalok, s tőlünk várják és követelik a csodát, hogy hozzuk vissza az idilli békességet. Nem tudunk csodát tenni. A csodák ideje elmúlt. Csak a fenyegető valóság maradt élményünknek, ám ez a valóság nem ígéri a csodák vigasztalását...

Vagy mégis? S a realitás mellett azért ott lebeg valami tündéri, műlékony csoda? Még ez a kristálytisztá logikájú elme is vonzásába kerül, amikor a tanulmány területéről a szépirodalom felé fordul? 1939-től kezdenek sűrűsödni Lovass novellái. S már mindjárt a *Nyugatban* közölt *Papu* című elbeszélésben feltűnik egy csodálatosan furcsa, nagyon csúnya kis nő, aki jelenlétével terhes, de amikor örökre belevész a párizsi utca forgatagába, egyszeriben hiányozni kezd, akárcsak a mesék hősei. A teljes életet, a szépséget és a csömört, a jelenlétet és a hiányt akarja vele kifejezni Lovass. A teljességet, amit talán soha nem lehet meglegelni, s amelyet családi novelláinak egyik főhőse, az asztalfőn trónoló és a haloványuló emlékeiben kutató nagypapa is csak egyszer érzett, de az az egyszer is elenyészett már valahol az ifjúság tündéri tájain.

Létezik egyáltalán a teljesség? Ez a kérdés egyik alapmótvuma Lovass mindegyik írásának. Kritikáiban, tanulmányaiban mindig a teljesség igényével lép föl, s novelláiban is minduntalan erre a kérdésre keresi a választ. *Húsz agyagpipa* című írásában arra a következtetésre jut, hogy csak ellentétek léteznek, s azok kibékíthetetlenül élnek egymás mellett. A világban élő ember magára hagyatva hányódik közöttük, és emberségének terheit senki nem enyhítheti. A *brocéliandei erdőben* bolyongó pásztornak ezt kiáltja oda a csalfa tündér: „Tudod, mért nem teszem meg, amit kérsz? Mert tündér vagyok, és te ember!”

* * *

A magány, önmagunkra utaltságunk félelmetes felelőssége alakítja Lovass, a novellista stílusát. A legapróbb részletekig hatol az emberi lélek legmélyére, hogy egy-egy cselekvés indítékát kiemelve összetevői közül, hogy felmutathassa, mint valami megfajtott talányt. Valójában persze nagyon ritkán sikerül megnyugtató és teljes választ adnia a kérdésekre.

A *Hazugság* című novellában Hilda és Jolán, a két nővér, esztendőik haragvása után találkozik ismét egymással. Kibékülés helyett azonban csak marják, ölik egymást. Ekkor toppan be Jolán kisfia, aki iskola helyett egész nap csatangolt. „A gyerek vinnyogott, szidást várt, s először könnyebbüléssel, majd fokozódó, értelmetlen ijedelemmel nézte, hogy az anyja az asztalra borul és sír, sír.” — Ezzel a furcsa, kissé disszonáns, szívszorító felhanggal zárja az elbeszélést. S általában többi elbeszéléseit is. Mert az élet is ritkán fejez be egy történetet. Lovass azonban — és ez novelláinak érdeme is, gyengéje is — minden történetet humanizálni szeretne, hogy ne kelljen teljes keserűségükben és reménytelenségükben feltárnia az eseményeket. Hiszen a nagy Meaulnes is rátalált egyszer az ismeretlen birtokra...

Alain Fournier regényét, a *Grand Meaulnest* novelláinak első korszakában kezdte el fordítani Lovass, de emléke és tanulása élete végéig elkísérte. Ott lebeghetett előtte az író, Fournier példája, aki fiatalon halt meg, s aki olyan bűvészi könnyedséggel egyensúlyozott álom és valóság határán. Szinte keserű irigységgel írja róla: „Könnyen járta az álom és képzelet útjait, s életműve egyetlen, gyönyörű vágyódás volt az ifjúság visszahozhatatlanul elveszített boldogsága után.” Nemcsak önvallomás ez, hanem egy egész nemzedék keserű öneszmélése. Az ifjúságukra is így vett egyre sötétebb árnyékot a közelgő háború...

Itt, a nagy Meaulnes csodálatos világában érzi először úgy Lovass, hogy meglegelte az abszolútumot. „Fournier — írja a könyv bevezetésében — az egész létet átöleli.” Először eszmél rá a titokzatos birtokon, hogy a valóság tündéri köntösben is jelentkezhetik, s hogy a kettő — valóság és „annak égi mása” — nem zárja ki egymást. Ettől kezdve mintha szívesebben keresné az élet csodás megjelenítési lehetőségeit, mint magát a valóságot. A *kilenc hős visszatér* című írásában eszmél ismét az alapvető élményre: a realizmusra.

Farewell című elbeszélésben már világosan érződik a *Grand Meaulnes* hatása. „Négy szenvedélyem van — írja az elbeszélés mottójában *Katherine Mansfield*et idézve —: a természet, az emberek, a titok, és a negyedik... a negyediket senki sem tudná nevén nevezni...” Ezt a beteljesületlen, megnevezhetetlen örök ígéretet várja egyre. Ehhez közelít, de elérni sosem tudja. „Várok — írja a novella befejezésében. — Elbúcsúztam, nem nézek vissza. Ott állok az állomáson, lesem a vonatot, ott lézengek a kikötőben, várom a hajót. A küszöbön állok, úgy várok évek óta. Reménytelen várással, mint aki sejti, hogy várás lesz a sorsa. Várok, és nem merek mozdulni. Hiába mondanád, hogy hiába várok. Én nem fordulhatok már meg. Én már úgysem tudnám feledni választott hazámat, Farewellt.” És mintha csak ugyanennek a gondolatnak költői megfogalmazását hallanánk vissza *Zelk* Zoltánnál, *Vártam* című versében.

Lovassnál még él a remény. De lassan homályosul eredeti jelentése, s a nyár friss színeit kezdi bevonni az őszi tompa kékje. (Jellegzetes megfogalmazása ennek az élménynek a *Régi nyár* című novella a *Képes Krónikában*.)

Ekkortájt fordul érdeklődése a nagyobb lélegzetű novellák és a kisregények felé. Ezekben is elsősorban a lélekrajz apró finomságaira ügyel. A *Magyar Irodalmi Almanach*ban megjelent elbeszélése, a *Stigma* (ezt a címet szánták halála után barátai válogatott novelláskötetének) például jellegzetes vidéki tanárfigurát állít a középpontba. Mindennap képletnek ígérkezik. Ám az író elegáns, finom mozdulatokkal fejti fel hősének kül-

ső burkát, s egyre érdekesebbé, feszültebbé válik a történet. A tanárról kiderül, hogy kiugrott pap. A fiatal orvos, akinek ezt elárulta ettől kezdve nem tud szabadulni tőle. Nem mozdul mellőle, nehogy elárulja valakinek a féltve őrzött titkot. Végre elbúcsúznak, s a vonaton, a polgármesterrel való beszélgetés közben döbben rá a fiatalember, hogy mégis elárulta a másikat, kiszolgáltatta a lelkét, melybe stigmaként volt beírva a papság jele. Móricz? Krudy? Vagy mindkettő? A kisváros jellegzetes rajzában talán inkább az utóbbira ismerünk, a történet bonyolítása azonban kétségkívül Móriczra emlékeztet. S az egész novellát egyénivé teszi a feszültség, megoldatlanság, a világtól, az aktualitástól való tudatos elzárkózás.

Az Almanachnak egyenes folytatása volt a *Ködlövagok* című esszégyűjtemény 1941 közepén. Tragikus sorsú nemzedékről vallott benne egy másik, a világba és az irodalomba éppen csak belecsöppenő csoport, melynek sorsa azonban éppen olyan tragikusnak ígérkezett, mint a másiké. Lovass talán a két legtragikusabb íróportrét rajzolta meg: *Cholnoky László*ét és *Viktorét*. Ebből a két nagyszerű, mélyen átértett, s biztosan célba találó esszéből derül ki, milyen rendkívül finom érzékkel tud közeledni az egyszerű kisemberek esendőségéhez, a mindennapos tragikumához. Mintha a két Cholnoky ihletése novelláit is felszabadította volna: egészen új irányba kezd érdeklődni. Már nem a csoda, az intellektus, és a tündériesség lesz első ihletője. Sokkal szívesebben fordul a mindennapok keserű valósága felé, amely gyakran szolgál tragédiával, s ezt csak azért nem látjuk olyan nagynak és végzetszerűnek, mert tipikusan ismétlődik a kisemberek sorsában. Egyik legtalálóbb novellája születik ekkor, az *Imposztor*. Az asszony a Balatonnál nyaral két lányával. Gyuri, a fia, Pesten marad, vizsgái hiányoznak még az egyetemen. Ezen a nyáron különösen nehezen kezdődik az idény. Ám egyszer, amint az asszony hazafelé sétál lányaival, felfedezik, hogy megérkeztek a ház állandó bérlői, Fogarasiék, az imposztor Fogarasi bácsi, aki derűs kis csínyjeivel mindig vidámmá teszi a nyarakat. A lányok csiklandós izgalommal várják, mi történik majd a következő napon.

Ebbe a békés hangulatba freccsen bele a Pesten maradt fiú levele. Bejelenti, hogy vizsgadíjait elmulatta, ötszáz pengőre volna szüksége. Az anya elhatározza, hogy a nagyobbik lány, Éva hozományából veszi el a hiányzó összeget. Fertelmes, aljas vita következik. Mint Mauriac legjobb regényeiben. Éva másnap teljesen kimerült a veszekedéstől, alig ébredszik. Reggelinél anyja elárulja, hogy a huga már el is utazott Pestre, hogy kivegye a pénzt a bankból. Évát rettenetes düh fogja el. Teljesen értelmetlenül kidobálja húga szekrényéből az összes ruhákat. Amikor az visszatér és látja tönkrelágyított ruháit, kétségbeesve kérdi, ki tette. Anyjuk felel: Fogarasi bácsi, az imposztor.

Nevetni kell ezen a befejezésen, de a torkot szorítja a nevetés, karcos és könny fakad a nyomában. S valami kimondatlan tragédia fenyegető érzése is. Hiszen hány de hány félretett összeget siklatott ki akkoriban egy-egy kedélyes mulatozás, hány keservesen reménykedő kispolgári élet futott zátonyra egyetlen meggondolatlanság nyomán! Hány önfeláldozó, csak a jövőben reménykedő lánynak volt olyan sorsa, mint Évának, vagy mint az *Egyedül* című Lovass novella főhősének, aki kifosztva, reménytelenül és megcsalva egyedül marad, s a holnap fekete árnyékként mered felé.

* * *

Az újra megtalált valóság élménye keményíti meg Lovass, az irodalomkritikus hangját. A regény válságáról szólva (A *Diárium* kezdeményezte akkor ezt a nagy érdeklődéssel és heves összecsapásokkal kísért eszmecsérét) élesen elítéli a faji eszme megszállottait: „A közösségi regény csak akkor lesz jó regény — írja —, még szociális jószándéka is akkor lesz értékes, ha az újszerű kérdések... újszerű, fejlett ábrázolási készséggel és művészi tudással fejlődnek ki. A közeljövő regényirodalma valószínűleg alkalmazkodni igyekszik majd a szociális és közösségi kíváncsiságokhoz... Az igazi, nagy regényt attól a kortól várjuk, mikor a szociális tendenciák és a közösségi eszme világa konszolidálódik, azaz akkor, amikor az ábrázolás technikája, eszközei, mélysége megint hozzájönnek az értelmezéshez”. — Kevesen látták ennyire világosan a változás szükség-szerű irányát, és kevesen érezték ilyen mélységben a jövő útját!

Pedig Lovass első regénykísérletei nem ebbe az irányba mutattak. Ugyanakkor, amikor tanulmányaiban a jövő regényirodalmának fő tendenciáit rajzolta meg, megírta első — kéziratban maradt regényét, *Az első tavaszt*. Első regény, szinte természetes, hogy az alakok nem rajzolódnak ki világos, tiszta kontúrokkal, s azt sem lehet csodálni, hogy a regény vége elsietett, mintha már ki akarta volna írni magából a témát. Annál érdekesebb a mű előadásmódja, a szerkezet újszerű „ziláltsága”. Az előbbi Proustot idézi, aki ennek a nemzedéknek is — akárcsak Szerb Antalnak — egyik legnagyobb ihletője volt. A regény egyik-másik lapja azonban Giraudoux és Gide indításairól is árulkodik. Nem kis mértékben hatott rá a film komponálási módszere is. Az utolsó jelenet, amikor a motcokból és aljasságból menekülő lány szinte jellepes mozdulattal a folyóba hullatja múltjának egyetlen emlékét, kis táskáját, az olcsó filmek hatásvadászatát idézi. De amíg a lány eljut odáig, amíg élete és sorsa gyermekéveitől kezdve kibomlik előttünk, s ahogy kibomlik, a lehelletfinom párbeszédéből, célzásokból, lélektani motivációkból, az jelentős tehetséget ígér. Az *első tavasz* nem jó regény (felesége emlékezései szerint nem is szerette Lovass), de ígéretes írás.

A háború legsúlyosabb esztendei ezek. 1942 a sztálingrádi csata éve. Aligha kétséges, hogy Lovass egyik tanulmányában (a *Hősök és szentek* című kötetben), hogyan kell értelmezni Kapisztrán szent János könyörgését: „Nyújts segédelmet, nehogy az ő országuk leigázása után a saját szemeddel nézhess, miként veti a török hatalma alá a kereszténység megmaradt részét... nehogy a közös szerencsétlenséget fájdalommasabban megírasd, és majdan saját országodban kelljen a törökkel harcolnod.” Ugyanolyan németellenes, háborúellenes, az ősi európai humanizmusból táplálkozó értelmük van ezeknek a szavaknak, mint az *Argonauták* első számában *Trencsényi-Waldapfel* Imre cikkében Baranyai Decsi János komor jóslatának: „Sorsunk az lesz, mint a görögöké volt, legalább a magyar nyelvet történelmet, litteratúrát adjuk át mi is megszentelten a halhatatlanságnak”. — Lovass Gyulát, a sápadt, ekkor már súlyos beteg fiatalembert megkeményítette az idő. A humanizmus évszázados üzenete hozzá is eljutott, s megértette, hogy az emberi és írói tisztesség egy töről fakad.

Rengeteg novellát írt ekkoriban. Mintha érezte volna, hogy idejéből nem sokra futja már. Rövid, sietve írt, lihegő alkotások ezek, közös mondanivalójuk a szeretet, az emberi gyarlóság és az elmúlás gondolata. Egyre kevesebb teret hagy bennük az álomnak, a tündéri realizmusnak. Lovass egyik cikkében („A magyar novella új útjai”) meg is írja ezzel kapcsos-

latban: „Az új novellák megtartva a stílus jellegzetességeit, visszatérnek a valósághoz”. Ő maga — irodalomtörténeti érdeklődésében is a realizmus igénye felé közelít. A két Cholnoky tragikus álomvilágából *Gozsdu* felé fordul, s nagyszerű tanulmányában elsősorban oroszos érdeklődését és realista alakrajzát emeli ki. A kisemberek tragédiája volt a századvégi elbeszélő egyik legjellegzetesebb témája és Lovass írásaiban is mindúntalan felbukkanó motívum ez. Talán éppen ez a rokon vonás magyarázza, hogy Gozsduról írt elemzése a századvéggel foglalkozó irodalomtörténet-írás egyik jelentős dokumentuma.

Ahogy összébbszorult körülötte a világ, ahogy szűkültek a lehetőségek, úgy akart egyre többet és többet mondani, egyre nagyobb távlatokat kifejezni. A *Seherezáde és a trubadúr* című novellájában írja, hogy mindig tovább és messzebbre kell látni, mint a kimondott szó. De azt a szót azért mindig ki kell mondani. Ahogy a novella mottójául szolgáló vers is mondja:

*Majd egyszer, igen, talán,
megjönnek eltűnt szárnyasaid, vadul
dalolva, szétrepedt torokkal,
tán arabul, csak az isteneknek!*

(Rónay György: Talán)

A közelgő halál egyik legemberibb és legbátrabb novellájának megírására ösztönzi, a *Robert Gilles emlékére*. — Emlékek és halál. Az egyetemi esztendők visszahozhatatlan varázsa ködlik fel még egyszer ebben az elbeszélésben, de ennél sokkal több, sokkal nagyobb is: az emberi helytállás rajza. Robert Gilles, a régi egyetemi jóbarát, gyenge testalkata miatt nem vehetett részt a németek elleni harcban. Az egyik egészségügyi alakulatnak mégis tagja lett. Valamelyik félelmetes repülőtémadás közben élete kockáztatásával hatolt be az egyik égő házba és kimentette a bent-szorulókat. Két nap múlva halt bele sérüléseibe. — Robert Gilles, nyugodj békében — sóhajt fel az író. Szívszorítóan fájdalmas befejezés. És valami nagy-nagy belenyugvás.

Ekkor már sejtette, hogy csontvelő-rákja gyógyíthatatlan...

* * *

Az utolsó év nagy irodalmi tette az *Ezüstkor* volt. Néhány fiatalember (Rónay György, Thurzó Gábor, Sötér István és természetesen Lovass Gyula) nem tudott belenyugodni a *Nyugat* eltűnésébe, nem akarta elhinni, hogy az irodalomban korlátozni lehet a szó és gondolat szabadságát. Az egység megteremtésének, a háborúellenes egységfront létrehozásának nagy kísérlete volt közös vállalkozásuk, az *Ezüstkor*. Együtt felvonult benne a magyar irodalom nagy horizontja. Utoljára szerepeltek egymás mellett Mátrai László és Sík Sándor, Szerb Antal és Pilinszky János. Ottlik Géza és Ortutay Gyula, Halász Gábor és Illés Endre. Utoljára vonult fel teljes gazdagságában a magyar irodalom. A nagy névsorból aztán nem is egyet kihúzott a háború. S az *Ezüstkornak* talán éppen az a legnagyobb érdeme, hogy ezeket a neveket utoljára egymás mellé sorolta, s az ifjúság nagy kísérleteinek emlékét még egyszer teljes gazdagságukban idézte vissza. Ott sejlik a lap háttérében a kócos ifjúkori kísérletek emléke, A *Névtelen Jegyzőé*, az *Apollóé* és a *Perspektíváé*, de ami igazán maradandó irodalomtörténeti emlékké teszi, az az egységfront létrehozásának nagy kísérlete. A lap egyik szerkesztője Lovass Gyula volt.

Az első, 1943 márciusában megjelent szám egyik legjelentősebb tanulmányát, *A játékos Európát* közölte. Régóta vajudó tervek és elképzelések első vázlata ez a tanulmány. Hatalmas, modern szellemű irodalomtörténet körvonalai bontakoznak ki belőle — akárcsak Lovass összes alkotásaiból. A „játékos” Európa nem más, mint a polgári Európa antitézise, a végképp civilizált, elembertelenedett világ megmentésének és átmentésének egyik lehetséges formája. „A játékoság — írja Lovass — voltaképpen a valóság talajáról indult el, első lépése tán az volt, mikor észrevette, hogy a valóság mennyi ténye értelmetlen.” Az értelmetlenség nyomására kezdődött meg az idő-fogalom újraértékelése *Bergson*nál, majd a modern francia regényben, a jellemek és típusok újrateremtése *Virginia Wolf*nál, és az emberi fejlődés, az emberi kapcsolatok szatírja *Huxley Szép új világában*. Ez a sok forrongó, alakuló, egymás területére át-átcsapó valóságanyag egyszerűen magasra emelte az érzéki csaldódás és a játékoság lehetőségeit. *Wolf Orlandojában* a főhős egyszer elhatározza, hogy egyszerűen és mindenki számára érthetően kezd el írni ismét, valahogy így: „Az ég kék, a fű zöld”. De ahogy szemét fölemelte, inkább mégis úgy látta, hogy az ég olyan, mint a fátyol, a fű pedig borzong és menekül, akár a legendák nimfái.

Így ábrándultak ki az új írók a valóságábrázolás hagyományos formáiból. Rájöttek, hogy az irodalom a valóság bonyolódásával párhuzamosan nem lehet részletező és tudományos, de nem lehet szimbolista, a tényezőktől teljesen elrugaskodó sem, hiszen akkor nincs mit ábrázolnia: elveszti a valósággal való eleven kontaktusát.

Hogy mindennek hol a vége? Merre fejlődik majd az irodalom? Hová vezetnek ezek a korlátlan lehetőségek? Erre Lovass sem válaszol. Tanulmánya végén azonban szinte jelképesen idézi *Giraudoux Elektrájának* utolsó mondatait:

- Mi ez a fényesség, ez a tűz?
- Ez a hajnal!

* * *

Élete végső percében is utolsó regényén dolgozott. *A kilenc hős visszatér* lett a címe. Néhány hónappal előbb ugyan kezébe foghatta egyetemista éveinek emlékét idéző kisregényét (az egyetlen olyan regényét, amelyik megjelent), a *Honfitársnőm, Michélinet*. A *Reggeli Magyarország* 1943. márciusától májusig folytatásokban közölte másik kisregényét, a *Nyári szabadságot*. Ezek azonban apróságoknak számítottak. Az igazi, a nagy — úgy érezte — ez az utolsó. Igaz, történeti regény, s ez nem is a játékos Európa, s nem is a sokat emlegetett minta, *Proust* műfaja. De ki merészelne olyan korban játszani, amikor emberek milliói válnak egy céltalan és embertelen örület áldozataivá? Ki merné az asszociációkat igazolni, amikor a valóság a legképtelenebb feltevésekre is rácsáfolt, amikor egy örült akarta kezébe kaparintani a világ kormányrúdját. Így kapcsolódik a regénybeli vesztébe rohanó, hatalomvágyból lassan az örületbe zuhanó Merész Károly alakjához Hitleré, a „bölc” XI. Lajos mellé így asszociálja az olvasó a második világháború Angliáját, s a hóborította svájci Alpokból legendás hősiességgel az ellenségre rontó és a hazaszeretet erejével hihetetlen hőstényeket végrehajtó pástorok így válnak a megtámadott Oroszország védelmezőinek alteregóivá. Örök kár, hogy *A kilenc hős visszatér* kiadására már nem kerülhetett sor. A magyar könyvkiadás sajnálatos hiánya, hogy Illés Endrének a kiadást előkészítő

bejegyzéseit egyelőre csupán az irodalomtörténet hasznosíthatja, mint kuriózumokat. Mert ez a regény elsők között merte teljes nagyságában feltárni a fasizmus rémségét és elsőnek merte ábrázolni biztos, elkerülhetetlen bukását.

Cselekménye jól ismert a történelemből. (Kéziratosságról lévén szó, mégis érdemes a szokottnál kissé bővebben ismertetni.) A burgundiaiak trónjára segítik XI. Lajost, de titokban arra gondolnak, hogy hatalmas gazdagságuktól és erejüktől megfélemlítve előbb-utóbb Franciaország is vazallusukká válik. Számításuk azonban nem válik be. XI. Lajos, az új uralkodó a született diplomata ravaszságával hiusítja meg terveiket, és Merész Károly, Franciaország helyett egyre inkább saját birodalmának egygyéforrasztásán majd megvédelmezésén kell fáradoznia. A hódításokkal, erőszakkal, fenyegetésekkel és kegyetlenségekkel összetákolt birodalom bomlani kezd. Károly nem érti, hogy egész tevékenysége, amely az erőszakos, antihumánus hódításra irányul, és az az elképzelése, hogy a világot csak erőszakkal lehet kormányozni, rég korszerűtlen már. Képzeletében egyre a világuralom álma lebeg, s vélt céljának útjában egyetlen ember áll: XI. Lajos, francia király. A kezdeti sikerek látszólag Károly elveit igazolják. Eleinte győz az erőszak, és meghátrál az igazság és az emberi becület. Az elvakult fejedelem tovább úzi, hajszolja katonáit. Már nem király, császár akar lenni.

Ekkor fordul Svájc ellen. Hatalmas, korszerűen felfegyverzett sereggel vonul a tartományok parasztjai ellen. Elképzelései szerint nem is hadjárat lesz ez, csak vérfürdő és zsákmányszerzés, amolyan „villámháború”. A hatalmas tábor a hófödte bércek között kicsiny völgykatlanban helyezkedik el. Felszakadtak a fellegek, kisütött a nap. Ekkor láthatóvá lettek a parasztok, amint lefelé ereszkedtek a völgybe. Aztán megálltak, leborultak a földre. „Hiszen ezek imádkoznak! Kegyelemért könyörögnek!” — kiáltja gúnyosan Károly és kiadja a rettenetes parancsot: El kell tiporni őket!

Am a harci riadóba egészen szokatlan, éles kürtjel vegyül, s a következő pillanatban irtózatossá csatakiáltás hasítja a dobhártyát. A parasztok, a hős svájciak, lezúdulnak a völgybe. Nincs az a hatalom, amely feltartóztathatná őket. Nincs az az erő, amely megállíthatná ezt a rohamot. Mert a burgundiak a zsoldért és a világuralom kába jelszaváért küzdenek. A svájciak hazájukat védelmezik.

Mire leszáll az alkony, összeomlik a burgund világuralom terv. Itt-ott menekülnek csak szétszórt csapatok, s Károly, a rettenetes, élete végén örült Károly is ott fekszik valahol a csatatéren. Emberi szem nem ismeri fel holttestét, de hogy halott, az bizonyos. Elsöpörte az igazság...

Ez lett volna a hajnal, amelyre Giraudoux látomásával célzott Lovass Gyula? Nem tudhatjuk. Jóslatának beteljesedését már nem érhetette meg. Eltűnt, mint legkedvesebb könyvének, *Az ismeretlen birtoknak főhőse*, a nagy Meaulnes, hogy máshol kergesse álmait.

Emlékét nem őrzi más, mint néhány megfakult fénykép, kéziratpapír és nekrológ. És *Jankovich Ferenc Szüret előtt* című verse, melynek tiszta, szép árnyalása ezt a korán elhunyt, fájdalmas, mégis magasra ívelő életet idézi.

Nemcsak gonosz gondolataink, szavaink, cselekedeteink távolítanak el Istentől, hanem az is, amit nem teszünk, azáltal, hogy nem szeretünk, hogy nem dolgozunk a békéért.

König bíboros

A LEGSÚLYOSABB KÉTSÉG

Irta Lovass Gyula

Az 1943-ban elhunyt író utolsó novellája; két évvel ezelőtt került elő hagyatékából.

Nyár, koranyári délután... a nyitott ablakon át hallom elzörögni az öntözőautót, egy pillanat s a felvert por szárnyán mindjárt elér a hús esőszag. A vadgesztenyefák zöld levelei behajolnak az ablakon s elfogják azt a keveset, amit a nyugati ég esteledő, tompuló sugárzásból minden nyár legigazibb hírnökei az egyetemen: a tatarozás állványai még beengednének. Alig látom már a betűket, a villanykapcsoló ott a szeminárium könyvtárszoba másik végén, tíz lépés, de nincs kedvem mozdulni, tíz oldal van még hátra a könyvből s érzem, nincs sok kedvem befejezni. Ez a nyár: ez a megtorpanás a beteljesülés előtt. Egy hosszú pillanatig visszatartjuk lélegzetünket, mintha semmi sem változna, látszatra mindennap egyforma a búza, a táj, az ég színe, látszatra egyformák vagyunk mi is, tán csak a visszatartott lélegzetet, a város feszültségét érezzük. Kitérek valami elől, amitől igen sokat várok, halasztom, ebben benne van az ifjú erők kalandkereső bátorsága, a bőség, a ráérés érzete, a magabizók kényelmessége, de talán a csalódástól való félelem is, az előérzet borzongása, mint magunknak sem merünk bevallani. Felgyújthatnám a villanyt, hogy tovább olvassam a regényt itt, a francia szeminárium könyvtárában, de minek? Már nem sürgős az olvasás. Négy napja, hogy letettem a vizsgát, a könyvek, melyek azelőtt úgy zsongtak bennem, mint tülekvő, kavargó méhraj, egy képzeletbeli trombita szavára most oszlanak két seregbe: ezek már sértődötten bandukolnak el, örökre elfelejttem őket hamarosan, mert nem lesz többet szükségem rájuk, azok most állanak igazi hadrendbe, hogy teljesen meghódítsanak, mert rájuk sem lesz szükségem többet.

Ülök hát a félhomályban s mikor a villanykapcsoló csattan, szinte belekápázom a fénybe.

— Hát te itt vagy? No végre valaki. Olyan üres ez az egyetem.

Kovácsnak többnyire üres az egyetem: nehéz négy embert összeterelelni a kártyapartinhoz, különösen tavasszal és nyáron, mindenki húzószkodik, ki tanul, ki udvarol, röviden lerázzák vagy komplikált hazugságokat találhatnak ki... Lustán, kihívóan méregetem, álmos vagyok s még nem döntöttem, milyen kibúvóhoz folyamodjak.

De Kovácsnak csillog a szeme, s hallgatása nem gyanakvás, befelé kuncog, valamire készül.

— Hallottad a nagy újságot, — kérdi végre szelesen, titokzatosan.

— Hm... miféle újságot?

— Hát hogy Matolay Zoli...

És vigyorog hozzá.

— Hogyne tudnám — mondom s nagyobb nyomaték kedvéért a regény fölé hajlok, mintha folytatni akarnám az olvasást.

Kovács topog, tanácstalan. Vékony kis bajsza van, azt piszkálja. Érzi az ugratást, de a mondanivaló is erős, nem tud ellenállni neki.

— Komám, ne izélj! Mit szólsz hozzá? Egy szavad sincs?

— Mi legyen? Mindig mondtam, hogy ez lesz a vége...

Felháborodva mér végig.

— Ebből elég. Sohasem mondtad. Mondtad ám... Komám, ne tessed magad! Te, te, én fogadni mernék, nem tudsz semmit. Csak blöffölsz. Azt se tudod, hogy mindennap hazakiséri a Lenke térre.

Ritkán van az embernek ilyen szerencséje; ám ha van, én nem futok előle. Az előbb még sötét volt minden, de erre az egy szóra felvillant.

— Ugyan — mondom nyugodtan s fordítok egy lapot a könyvben, — tegnap is találkoztam velük. Hildán virágos blúz volt, fekete szoknya, tudod az az „én jó szerény kis diáklány vagyok” ruhája...

— Na, és... és...

— Mit és... és? Hát most Matolay következik. Pont.

Kovács néz rám, csóválja a fejét, a haja tele gyanús, művészi hullámokkal, ránt a vállán, mit kezdjen hozzám hasonló bolondokkal? Sértődötten búcsúzik, megy, én is szedelőzködni kezdek, ilyenkor úgysem jön már senki a szemináriumba.

Még mindig álmos vagyok s valahogy nem tudom komolyan venni Kovács pletykáját. Ha visszagondolok rá, igen, láttam néha együtt őket, de hát abban nincs semmi különös. Tegnap véletlenül a Lenke-térre tévedtem s ott álltak Hildáék háza kapujában, de az is inkább véletlen találkozásnak tetszett, esetleg udvariassági gesztusnak s semmi esetre sem szerelemnek. Kovács félreértett valamit — gondolom. — Kovács nem valami zseniális, hallott valamit s hozzáképzelt még többet. Nem lehet, hogy nem vettem volna észre. És nem is logikus.

Mi egyetemisták túlságosan ismerjük Hildát. Közülünk nem igen fog senki komolyan beleszeretni. Senkivel sem beszéltem erről, de meg voltam győződve róla, hogy értelmesebb társaim, barátaim mind úgy látják Hildát, mint én.

Hilda egy professzorunknak s egy közismert jótékony hölgynek a lánya. Mind ismertük, velünk együtt járt egyetemre. Ha Hilda kijön valamelyik könyvtárból, hogy elszívjon egy cigarettát, öt perc múlva hódoló udvar veszi körül. Hilda igen szép, magas, lányos, lágy szépség. Az utóbbi időben a fél egyetem szerelmes volt bele. Ha végignézek az udvarló hadon, pontosan meg lehet különböztetni azokat, akik egyszer már reméltek s most gúnyos mosolygással igyekeznek bizonyítani, hogy már túlestek rajta, az elszántakat, akik az egyetemi tanár lányának udvarolnak, az atyai barátokat, akik elnézően tréfálkoznak vele, de nem tudnak szabadulni varázsa köréből... és a sértődötteket, akik elfogulatlanok szeretnének lenni, hogy ne lássék rajtuk a megbántottság. Én is ezek közé tartozom, az első pillanattól kezdve éreztem, nem szabad udvarolnom neki, mindenképp kevés vagyok hozzá s egyre jobban bánt, hogy nem tudtam megtartani bölcs elhatározásomat. Én tehát azért szívom el a magam cigarettáját Hilda mellett, hogy bebizonyítsam magamnak: valóban olyan, amilyennek tudom. Már nem érzek iránta semmit, legföljebb mulattat a körülötte lévő tülekvés. Meg egy kis düh maradt bennem, ha apró csalafintaságaira gondolok. Bizalmas mosolyára — melyet úgy oszt ki a már elejtett hódolóknak, mint anyja, a jótékony hölgy az éhező gyermekeknek a zsákmacskát. Egy kézszorítás tánc közben:

— Látja ott a sarokban azt a bajuszos alakot. Az üldöz engem! (Arcán kislányos ijedelem.) Ne nevéssen, komolyan üldöz. Minduntalan felkér, súgdos a fülembe, olyan dolgokat, amit nem illik. Amit nem szabad hallanom. Nem is akarom hallani. (Itt durcásan rázza a fejét.) Bizony, komolyan üldöz. És szinte rosszul leszek már, ha felkér. Legyen olyan aranyos, olyan jó kisfiú, pici-pici jó kisfiú, vegyen el tőle!

(Közben könnyörögve néz.) Ugye megteszi, hiszen maga olyan kedves tud lenni. (Most gügyögve naiv az arca.) Ki tudja, mit akarhat az az ember! Jaj, úgy félek tőle! (Most egész testével borzong.)

Később Hidy Elemérrel táncol. Önkénytelenül figyelni kezdem: most megszorította Elemér karját, most kislányosan ijedt lett az arca, durcásan rázta a fejét, könnyörögve nézett, naivan gügyögött, végül egész testével megborzongott. Állunk a majomszigeten s Köröndi egyszerre azt mondja: — Jaj, le kell kérnem Hildát, már megint az az alacsony vörös-képű táncol vele és tudod, Hilda fél tőle. Amilyen óvatosan nevelt kis úrilány, ugye?...

Ha ennyi nem lett volna elég, hogy Hilda biedermeierrel palástolt kacérságát kiismerjem, ott volt az anyja, a jótékony hölgy, ez az önhitt teremtés, ez a királynői járású méltóságos asszony, akinek minden mozdulatából csöpögött a jóság, szelídség, álszerénység. Kétszer voltam náluk úgynevezett zsúron: tanulságos délutánok voltak, annyi bizonyos. Hilda és az anyja néha tüntetően szeretni és dicsérni kezdték egymást, általában nemeslelkűek és fennköltek voltak, túl a hihetőség határán. Soha ennyi negédes társalgást! Soha ennyi álnaivság mögé rejtett mesteri emberszólást! Soha olyan felemelő tárgykört: náluk csak előkelő emberek kiemelkedő jótéteményeiről lehetett hallani, csak nemeslelkű megbocsátásokról, kitűnően sikerült házibálokról, jó családból való, csinos úrifiúk ragyogó előmeneteléről, meg okos, kedves, művelt, régimódi kislányokat feleségül vevő ötvenes részvénytársasági igazgatókról.

Közben — de csak pillanatokra, — Hilda apja is megjelent a vendégek közt, szertartásosan homlokon csókolta feleségét és lányát, kiállhatatlan, vékony selypítő hangon néhány kegyes szót szolt a hajlongó egyetemistákhoz, aztán lábujjhegyen elsietett. Ez az alacsony, sovány, görnyedhátú ember mindig sietett, örökké dolga volt, mozgásában volt valami az ideges agarakéból, mintha állandóan azt szimatolná, hol lehet egy kis pénzt keresni. Szigorú hírből állt, tán azért is buktatott sokat, hogy akin lehet, kétszer vegye be a vizsgadíjat. Hildának külön hangja volt az apja felé, még jólneveltebben beszélt vele, mint az anyjával: csupa úrilányság, nemes törekvés és ámuló csodálat az apjában megtestesült ember-eszmény iránt; velünk sokkal szabadabban társalgott.

Nemcsak Hildában, Matolayban is voltak olyan vonások, melyek — érzésem szerint — kizárták a kettőjük közti kapcsolatot. Erre gondoltam s önkéntelenül megráztam a fejem:

— Lehetetlen, — mondtam magamban, erélyesen megráztam a fejem, visszatettem helyére a könyvet és elszántan becsuktam a szemínáriumot.

De amíg a nagy hídon hazafelé ballagtam, éreztem, hogy valami kedvetlenség vett rajtam erőt.

Éreztem, hogy valamit kihagytam a számításból. — Hátha Hilda mégsem úgy bánik mindenkivel, mint velem? Matolay apja gazdag ügyvéd, s ha bölcsésznek is jött valami furcsa szeszélyből, bizonyára más megítélés alá esik Hilda szemében. Hátha Hilda, aki annyitunkat nem vett komolyan, Matolayt komolyan vette?

És még valami:

Hátha tévedtem. Hátha Hilda nem az, akinek megbántottságomban képezem. Amögött, amit én álszerénységnek, negédességnek, álnaivságnak éreztem, hátha van valami leplezett igazi természet s valami nyomós oka a színészkedésnek? S hátha Matolay ezt az okot s azt a valódi természetet sejtette meg?

A föltevés lehangolt. Éppen Matolay? Ha én nem jöttem rá? És határozottan meggyőztem magam, hogy kishitű félelmem alaptalan. Hilda az, aminek látszik, csinos, kedvesen képmutató, irigykedő, elkapatott fruska. Matolay pedig vak, ha ezt nem vette volna észre. De akár vak, akár nem, mit tartozik rám, hogy kibe szerelmes?

Nem érdekel. Igazán nem érdekel! — mondtam s nem értettem, miért vagyok olyan dühös. Jó, tegyük fel, Kovács nem tévedett. Jó, megtudtam, kész, ennyiben maradt a dolog.

Nem maradt annyiban.

Evfolyamtársaink közt is volt valaki, ki, mint Hilda, egyetemi tanárt — bár vidékit — nevezhetett apjának, Hidy Elemér. Magas, rendkívül csinos, kellemes modorú, nyugodt fiatalember, aki tökéletesen tudatában volt szépségének, bölcsességének, okosságának. Sokat adott magára, öltözködésében mindig akadt valami csöppet feltűnő keresettség: ha éjfél felé benyitottál a szobájába — ugyanabban a kollégiumban lakott, ahol én —, éppen tükre előtt állt s Mozartot füttyürészve, különböző tégelekből, látszólag ötletszerűen, de bizonyára mély haditerv szerint krémeket kent arcára. Egyszer egy pattanás keletkezett az állán; míg az el nem múlt, szobájába zárkózott s ha lejött ebédre vagy vacsorára, kecses angoltapasszal fedte el még a mi tekintetünk elől is azt a kis vulkánt, amely arcának tökéletességét oly arcátlanul merte megzavarni. Az öltözködés apró gondjai, egy kölni kiválasztása, nyakkendők vétele valamiképp olyan természetesen komoly feladat volt számára, lényének olyan sorszerűen szerves tartozéka, hogy nem emlékszem, akadt-e valaki kollégiumi éveink alatt, akinek eszébe jutott volna, hogy Hidy Elemért elegánciája miatt gúnyolja. Egyébként ha valaki körül, úgy Hidy Elemér körül a lelki előkelőségnek, a határozott, de mégsem bántó zárkózottságnak olyan levegője alakult ki, hogy igazán nem juthatott eszébe senkinek, hogy Hidy Elemért valami miatt ki is lehetne gúnyolni.

Hogy nem volt közülünk való, azt ha fel is ismertük, nem éreztük bántónak, mert nem is élt egészen a mi világunkban. Ahogyan élt, amit tett, nem azért tette, mint mi. Úgy tetszett, semmit sem akar elérni, mindene megvan, tökéletes harmóniában él, semmire sem vágyik. Minket ezer és ezer kétség zavart, ő tökéletesen bízni látszott Istenben, emberekben, magában és a világban: maga volt a bizalom, és mi is megteltünk bizalommal iránta. Hozzászóltunk, hogy amit tesz, amit mond, tökéletes; szellemi restségünkben akkor is megcsodáltuk tetteit és szavait, ha azok tán véletlenül nem is voltak egészen tökéletesek, vagy ha okait fogyatékos elménk nem is tudta átlátni.

Ilyesféle szelíd meghatottsággal fogadtam el én is Hidy Elemér meghívását apja balatoni villájába.

— Stolz lesz ott, — mondta —, Gábori, Köröndi és Matolay.

Stolz az egyik miniszter unokaöccse volt, Gábori egy tankerületi főigazgató fia. Köröndi apjáról mit sem tudtunk, de Köröndi szigorúan megválogatta, kikkel érintkezik, vagy ahogy a rossz nyelvek mondták, kinek udvarol. Voltaképp tűnődhettem volna rajta, hogy kerülők közéjük, sem származásom, sem tudományos előmenetelem nem elégséges magyarázat, egyetlen jó pontom, hogy bridzsezni szoktam Elemérrel és tarokkozni Gáborival, de a meghívás Elemér szájából megint olyan természetesen hangzott, olyan magától értetődően, hogy tán nem is illett tűnődni rajta.

A meghívás három napra szólt. Az első nap esett az eső. A villa meglehetősen távol volt minden fürdőteleptől, egyedül állt a Balaton északi partján, nagy ablakain át elfeketedve, unalmasan ásitott ránk a somogyi

lapály. Június huszadika volt, a kihalt vízen egész nap nem láttuk az élet más jelét, mint a Révfülöpre tartó hajó füstjét. Másnap is borult volt az idő, de a légsúlymérő javulásra hajlott, s fújt a szél. Tíz óra felé Elemér kijelentette, fürödni úgysem lehet, legjobb lesz, ha vitorlázni megyünk. Igen, de ott volt Elemér két unokahúga, ikrek, tizenhét évesek, borzasztó elevenek, ennyien nem férünk fel a kis vitorlásra. Mindez persze csak a mólón derült ki. Nos, Köröndi gálánsan besegíti a hölgyeket, aztán Stolzot, aztán beül ő is. A vége az lett, hogy én, aki úgysem rajongtam a vitorlázásért s Matolay, aki rosszkedvűnek látszott s egyáltalán nem tolakodott, szépen ottmaradtunk a parton.

Az ebéd nem a legjobb hangulatban folyt le. Matolay alig szólt, az ikrek anyja is savanyúan ült, méregetett bennünket, azt hiszem haragudott Elemérre, minek hozott bennünket az ő nyakára. Délután négykor elállt a szél, kisütött a nap. Hidyék vancellérje közölte velünk, hogy a vitorlás a fiatalúrral ma már aligha jöhet vissza. Újságot olvastam, nézelődtem a parton. Este hideg vacsora. Az ikrek anyja sápítozott, aggódott, hogy még valami baj éri a lányait, de ezt is inkább csak álszeméremből tette, gyomorbadán kívül semmi sem érdekelte. Délután rosszabbul érezte magát, ez feloldotta velünk szemben való rosszhangulatát, mindent elmesélt, kúrja részleteit, a szakorvosok véleményét: — Most jobban fáj, jobban, tudom, az izgalom árt nekem, pedig nem lehet nyugtom, amíg ez a két lány férjhez nem ment. Ha ugyan megérem, hogy férjhez tudom őket adni...

Lefekvés előtt kimentem az erkélyre cigarettázni. Az egyik karoszkékben ott füstölt Matolay. Éppen nagyot sóhajtott.

— Mi bajod van?

— Te vagy az? — néz hátra — ej, semmi!

— Csak nem szerelem?

— Ugyan, szerelem!

Úgy mondta, hogy azonnal eszembe jutott Kovács s — ki tudja miért — megint azzal a rosszkedvvel állapítottam meg, hogy igazat beszélt. De azért módszeres akartam lenni:

— Hilda? — kérdeztem Matolayt.

Elég sokára felelt:

— Hilda.

No igen, vele másképp bánt, mint velem. Értelmetlen megvetéssel egyszerre úgy érzem, összeillenek. Nagy társadalmi nő lesz Hildából, kitűnően fog reprezentálni Matolay mellett. Áldásom rájuk.

— Gratulálok — mondtam.

— Ugyan kérlek. Elég baj ez nekem.

— Miért volna baj?

— Mert nagyon belemásztam. És az egész alapjában véve nem nekem való. Hogy én egy nővel ennyit foglalkozzam, nem hittem volna! Egyáltalán a szerelem nem rendes, nem természetes valami.

— Hát vedd el feleségül!

Dühösen nézett rám. Nem szerette, ha valaki nem a kimondott szavakra, hanem a mögöttük lévő gondolatokra felel.

— Az nem olyan egyszerű. Mert föltéve, hogy szeret... ami nem biztos... szóval, még ha hajlandó lenne is, én nem tudom megmondani neki, hogy... ez nem bátorság kérdése, ne gondold! A helyzet olyan, hogy nem illő, hogy én megkérdézzem tőle... Ej, hagyjuk, a dolog nem olyan egyszerű... gondold csak meg...

Csendes, hűvös este volt, beültem én is egy karosszékbe, találtam benne egy takarót, bebugyoláltam magam. Az erkély a dombokra nézett, határvonaluk egyre jobban belemosódott a sötétbe, egyformák lettek a felhős éggel. Ültünk a teljes sötétben, csak olyankor láttuk egymást, ha cigarettára gyújtottunk.

A történet valóban nem volt egyszerű. Matolay előadásában meg különösen távol állt az egyszerűségtől.

Hildának vőlegénye van. Hilda húszéves, a vőlegénye harminc, mérnöke és örököse egy kisebb, magánkézben lévő gyárnak. A gyár vidéken van, a vőlegény kéthetenként fölutazik Pestre, olyankor a jótékony hölgy kíséretében moziba vagy színházba mennek.

— Érted? Moziba vagy színházba! Kéthetenként látják egymást nincs mondanivalójuk. Szörnyűség. Persze az egész házassági terv a jótékony hölgy találmánya. Megérttem, hogy annak a mérnöknek tetszik Hilda, hiszen olyan aranyos gyerek, de hogy Hilda nem szereti, annak ezer meg ezer jele van. Csak mert jó kislány, és mert az anyja így akarja, hát nem szól. Sőt nemcsak hogy nem szól, és nem panaszkodik, de ő maga figyelmeztetett engem is, hogy vőlegénye van, nem kiélezetten, nem, igen tapintatosan egy olyan pillanatban, amikor közelebb kerültünk egymáshoz, úgy tett, mintha véletlenül mondaná el, amolyan jóbaráti, testvéries bizalomból... Csak akkor az egyszer mondta, de csak a tény, minden megjegyzés nélkül, azóta sohasem emlegeti. Nem azért mondta el, hogy kérkedjen vele, nem azért, mintha szeretné a mérnököt, hanem azért, hogy tapintatosan figyelmeztessen, hogy én tudjam, ne menjünk mélyebbre, lássam be, neki teljesítenie kell, amit anyja akar. Érted, milyen lehetetlen helyzet? Ha a jótékony hölgy nem lenne!

Közös ismerősök révén sok mindent megtudott Hilda titkos menyasszonyságáról. Négy éve tartott már a dolog. A mérnököt — Tibornak hívták —, Hilda apja fedezte föl: micsoda gyöngyszem, vagyon is van, nem is dohányzik, nem is iszik szeszes italt, csendes, keveset beszél, határozatlan... — látszott, Matolay túrtózteti magát, hogy azt ne mondja róla: mulya. Mindenesetre hajlítható, kitűnő férjanyagnak látszik. A professzorúr mindig azt hitte, a földön egyedül ő képes valamit tökéletesen elintézni, hát nyélbeütötte hamar az eljegyzést, s azóta tökéletesen elégedett, meg van győződve róla, hogy Hilda magától soha jobb férjet nem találhatna, még azt is elhitette magával, hogy Hilda boldog. Voltaképpen csak a pénz érdekelte, de fukarságát meg zsarnoki természetét szerette mindenféle fenkölt eszmékbe burkolni. Matolaynak például kifejtette egyszer, hogy Hilda korai eljegyzésével mennyire megkímélte lányát az ifjúkor érzelmi kilengéseitől.

Szinte jobb lenne, ha Hilda kevésbé szeretné apját — tette hozzá Matolay — jobb lenne, ha nem lenne olyan finomlelkű, olyan érzékeny, olyan kötelességtudó, ki tudja, milyen szomorú helyzetbe hozza még egyszer a szülei önzése.

— De hát az anyja? Az nem szól bele?

— Nem — rázza fejét Matolay — nem, mintha vak lenne. Ha ugyan vak. Mert, tudod, néha az az érzésem, hogy Hilda anyja is képmutató és rosszindulatú. A barátnőit ártatlannak tetsző, álnaiv megjegyzésekkel néha úgy kikészíti... és amikor nemesen felháborodik, brr! Milyen jó, hogy Hilda nem ütött rá! Hilda olyan jó... no igen, ilyen elcsépelet szót kell mondanom, de nagyon illik rá. És tudod, leginkább azt szerettem benne, hogy... hogy olyan normális. Nincs benne semmi szenvedélyesség,

exaltáltság. Ma amikor olyan divat az idegesség, ő még csak nem is nyugtalan. És semmi fölösleges romantika, semmi nyálás érzélgőség. Úgy veszi a dolgokat, amint vannak, természetesebben, őszintébben nem is fordulhatna a világ felé. És okos, és olyan jól lehet vele beszélgetni. Amikor a legtöbb nő intellektuálisan annyira semmi...

Matolay leplezetlen ellenszenvvel beszélt a professzoréről, Hilda anyját csak jótékony hölgyként emlegette, ezt én teljes egyetértéssel s nagy élvezettel hallgattam. Amikor Hilda őszinte természetét, józanságát, természetességét, meg finom lelkét dicsérte, már lett volna különvéleményem, de nem szóltam közbe, Hildáról való szemléletünk különbsége nem látszott lényegesnek, elvégre Matolay szerelmes bele...

— De hát Hilda ilyen — fejezte be Matolay — s éppen ez teszi nehezé a helyzetet. Voltaképp meg sem mondhatom neki, hogy szeretem, mert tudom, hogy menyasszony, s amíg nem mondja, hogy megbánta a mérnökkel való eljegyzést, ha sejtem is, hogy úgy van, nincs jogom föltelezni...

Abban az időben még hittem abban a bizonytalan és relatív valamben, amit józan észnek hívnak. Azt hittem, minden megoldható, minden rendbe jön, ha az ész világosságával rendet teremtünk benne: bontsuk ki a kusza gondolatokat, simítsuk el az érzelmek zavarát: mögöttük egyszerű képletek lelhetők, határozottan megmutatják, mit kell tenni s már csak bátorság, erő vagy jóakarát kell hozzá. Homályos helyzetben, véletlenek és esetlegességek dzsungeljében, érzéseink bizonytalanságában, abban az egész zűrzavarban, ami az élet, erőteljes igenekkel és nemekkel kell rendet teremteni, élesen szétválasztani a jót és a rosszat, ez méltó értelmünkhöz, s ez a bátor és férfias magatartás. Ha nem is kért rá, szerettem volna segíteni Matolayn. Mások kétségei mindig aktívvá tesznek.

— Kezdjük előlről — mondtam. — Szereted-e annyira Hildát, hogy feleségül mernéd venni? Igen, vagy nem?

— Igen, de...

— Talán igen. Akkor miért nem mered megkérni a kezét? Hiszen végeredményben mégis csak ez a fontos...

— Mert előbb Hildával kellene tisztázni...

— És vele miért nem mered tisztázni? Ha igazán szerelmes vagy, semmi mást nem kell tudnod, semmi mással nem kell törődnöd, csak azzal, hogy szereted. Igen vagy nem?

— Ezt nem lehet igen-nel és nem-mel elintézni. Szeretem Hildát, de nem vehetem lelkemre, hogy ilyen dilemma elé állítsam. Éppen mert szeretem, elsősorban vele kell törődnöm, azzal, hogy amit teszek, neki kellemes-e vagy kellemetlen? Azt hiszed, hogy csak az apja miatt tűri; azt hiszed szívesen bevallaná, épp ő, aki öntudatos és határozott? Vagy kényszerüljön esetleg hazugságra miattam: mondja azt csupa engedelmes-ségből, hogy szereti Tibort? Aztán a dolgok anyagi oldala: én soha anynyit nem kereshetek, bármilyen karriert csináljak, mint Tibor. Ha Hilda engem választ, nem vethetné-e apja örökké szemünkre, Hilda szemére, hogy Hilda önfejlése miatt nyomorgunk, hogy Hilda elpuszkázta a szerencséjét. Nem bánná-e meg később maga Hilda is? Értsd meg, azt hiszem, neki magának kell határoznia, akkor, amikor akar. Nekem még csak siettetnem sem szabad ezt a határozatot. Szeretnék olyan becsületes lenni, hogy ne is befolyásoljam, hogy szinte részem sem legyen benne, melyikünket válassza.

Dühbe hozott, hogy épp nekem kell bátorítanom ezt az élehetlent.

Fakír vagy? Mindenképpen el akarod veszteni? Hiszen a másik eljegyezte; hogy akarod, hogy otthagyja a vőlegényét, ha nem szólsz neki, ha nem hívod, ha nem mondd meg, hogy szereted? Nem akarod vállalni a felelősséget?

— És ha megmondanám is? Az csak formaság. Úgyis érzi.

— És nem gondolod, hogy a formaságok néha tisztázzák az érzelmeket, hogy egy érzelmi folyamatot gyorsabb beérésre ösztökélnek? Aztán a túlságos becsületességet sem értem. Miért éppen a szerelemben akarsz túlon-túl becsületes lenni? A szerelem harc, és semmi sem nevetségesebb, mint azt hallani, hogy valaki becsútelően eszközökkel harcol. Attól félsz, hogy félrevezeted valamivel Hildát? De hát nem felnőtt lány-e, akinek van magához való esze? Aztán nem csal-e önkénytelenül mindenki, aki udvarol, nem a legjobbat igyekszik-e mutatni magából? Hogy lehetnek ennyire fölösleges skrupulusaid?

Matolay egy darabig nem válaszolt. Mikor újra megszólalt, nem folytatta a beszélgetést, hanem újra kezdte.

— Belső önbecsülése is van az embernek — mondta. — Mert mi történik, ha megkérdem, s ő hű akar maradni a vőlegényéhez, az apja akaratához? Azt fogja felelni, hogy nem vette komolyan udvarlásomat. Még ha nem igaz, akkor sem lesz könnyű elviselni. Kitegyem magam a megáláztatásnak, rákényszerítem őt ilyen fájdalmas hazugságra? Pedig hazudnia kellene, hisz nem vallhatja be, hogy ő maga bátorított fel ilyen merészségre. Meg kell sértődnie... Nem, nem szeretném ilyen helyzetbe hozni...

— És milyen helyzetbe hozod akkor, ha egy szót sem szólsz, ha túród, hogy szerelem nélkül hozzámenjen a mérnökhöz? Ha emiatt lesz boldogtalan?

— Akkor ő akarta, azért én nem vagyok felelős. De ha hozzám jön s csak egyszer is úgy érzi, rosszul tette, az sokkal rosszabb, az mindennél rosszabb. Mert önvádjai lennének: miért nem hallgattam az anyámra? Mégis csak az anyám tudta, mit kellett volna tennem. Nem akarom, nem akarhatom, hogy valaha is ilyen önvádjai legyenek...

— Nézd, csak egyet tanácsolhatok. Itt világos helyzetet kell teremteni. Nem fonhatod körül magadat ilyen feltételekkel, hiszen tehetetlenné tesznek. Határoznod kell. Vagy megkérdedez, vagy nem találkozol vele többet és elintézed magaddal, ahogy tudod. Még az is jobb, mint ez a se ide, se oda rágódás. Jobb, ha most magad elhatározod, hogy nem, mint ha három hónap múlva tudod meg, vagy egy év múlva, amikor még jobban fog fájni. Igen, hagyd ott — mondtam dühbejőve, — hagyd abba, jobb lesz, egyszerűbb.

— Nem hagyhatom ott máról holnapra, az mindenkinek feltűnne. Az emberek találgatnák, miért? Pletyka lenne a vége, Hildát kellemetlen helyzetbe hoznám... Oh, gondoltam én már erre... Lassan, óvatosan lehetne legföljebb eltávolodnom tőle. De az egyetem és a közös ismerősök miatt annyi hely van, ahol nem kell magyarázni, hogyan kerültünk össze, ahol természetes és véletlen is lehetne, hogy találkozunk, annyira összezoktunk, annyit voltunk együtt az utóbbi időben. Ha most egyszerre nem mennénk sem ide, sem oda, képzelheted miket beszélnének össze, akikben egy kis rosszindulat van... Nem, ezt nem lehet.

Monoton hangja fárasztott, figyelmem kihagyott, egy-egy pillanatig másra kellett gondolnom, — mint ahogy az úszó lélegzetet vesz.

Micsoda bizalmas vallomásokra való éjszaka! — jutott egyszerre az eszembe. — Ketten e kihalt, idegen házban, ismeretlen tájon, összezárva

egy rögeszmével... Pesten Matolay sohasem lett volna ilyen bizalmas hozzám, sohasem lett volna olyan gyöngé, hogy ezeket elmondja, sohasem érezte volna ezt a kényszert, hogy beszélnie kell... — Aztán meg az jutott az eszembe, hogy Hilda tehet mindenről, Hilda hibás az egészben. Egy villanásra átütött Matolay kétségein, vergődésén Hilda természet: szinte láttam, mint élvezni, hogy eggyel több udvarlója van, milyen öröm lehet neki érezni, hogy Matolay kínlódik miatta. Egyetlen szóval szét vághatná az egész csomót, de inkább nem szól: tán valóban kétfelé is játszik, kényelmességből, hiúságból, felelőtlenségből hitegeti a mérnököt, meg Matolayt is. Igen, ez jellemző volna Hildára...

Ahogy felbuktam gondolataimból, Matolay épp azt fejtegette, hogy Hilda tán nem is szereti őt, tán csak udvariasságból, természetes jólneveltségből tűrte eddig...

Végül én mondtam, menjünk aludni. Beleegyezett. Egy szobában aludtunk s mikor a villanyt eloltottuk, sokáig hallottam még forgolódni ágán.

Másnap későn keltünk. Az ebéden az ikrek anyja megint aggodalmaskodott egy kicsit: még mindig tartott a szélcsend.

Fél év múlva — eléggé váratlanul — meghívót kaptam Hilda és a mérnök esküvőjére. Az egyetemről egész kis különítmény vonult ki: Hilda összes hódolói. Nem jöttek egészen hiába, majdnem történt valami apróság: Hilda, mit tudni miért — olyan sokára mondta ki az igent, hogy az már szinte kínos volt. Köröndi nagyot bökött az oldalamba, s a szeretkezés után többen megállapították, hogy az eset nagyon jellemző volt. Barátaim jórésze, úgy látszik, sejtette, hogy Hilda nem szereti a mérnököt. A gratulációra tolongók közt, épp a ragyogó, tüntetően boldog professzor mellett Matolayba ütköztem. Eljött hát ő is... Később együtt indultunk el. Tökéletesen nyugodtnak látszott. Doktorátusáról beszélt, meg arról, hogy külföldre készül egy évre. Mikor, vagy negyedőrai séta után, elbúcsúztam tőle, hirtelen, minden bevezetés nélkül azt mondta:

— Hát látod, Hilda döntött. Legalább vége. Megnyugodhatok. Hidd el, örülök neki...

Mert ravasz fickónak szerettem képzelni magam, s mert szavainak lélektani háttére igen világosnak tetszett, nagyon hitetlenül néztem rá. De az arca nyugodt volt, szinte derűs, s egy hang belül nekem is azt súgta: tán valóban örül... Sajnos, ismétlem, szerettem azt hinni, ravasz vagyok, elhessegettem hát a belső hangot s nagy fejcsóválások közt akartam tovább indulni.

Mégegyszer megrázta a kezem:

— Voltaképp sajnálom Tibort — mondta csöndesen.

— Sajnálod? De hiszen te szeretted Hildát, te dicsérted, te egy szóval sem mondtad, hogy... hogy tudod, milyen...

— Szerettem is... de...

Furcsán elmosolyodik, a legnehezebbet most sem mondja ki, mint ahogy akkor este sem tudta kimondani, magával sem merte megvitatni a leg súlyosabb kétséget.

A „világon” kívüli archimédeszi pont, nem más, mint az a kicsi kamra, amelyben az igazi imádkozó teljes őszinteséggel imádkozik — ahol a sarkából fordíthatja ki a világot. Igen, szinte hihetetlen, mire képes ott bent egy ilyen imádkozó, amikor magára zárja az ajtót.

Sören Kierkegaard

A NIKLAI BATÁR

Változatok egy legendára (1. rész)

Írta Ignác Rózsa

A PENNA vágott éle két ágra szaladt és ágasbogasan, megkettőzve írta le az utolsó sort:

„KUPA: Gyermekek, gyermek! Tudod-e, hogy a nemzet csak a maga szokásában él?” — A pennát tartó izmos-párnás férfikéz tett volna három pontokat is a jelentősnek vélt sor után, miként a Kotzebue drámáiban látta, de hirtelen haraggal ellökte a papirost és elhajította a szétágazó pennát. Nem jó! Nem tetszenék Kazinczynak. A rövidlábú, fa támlásszék nagyot reccsent, amint hatalmas testét lihegésnek beillő sóhajttással hátravetette. Állát vöröses haragú tokájába fúrta. Acéllal csapdosott kovakő a szikrát: úgy villogtatta szemét az indulat. Rántott egyet a szemhéján: Nem tetszenék Kazinczynak?

— Ki gondja minden agynak tetszeni?! — mormolta dölyffel, önmagát idézve. Két esztendeje biztatta föl Döbrentei: írjon drámai játékot. A kolosvári aktorok híre ide is elszállt, a haragoszöld halmok közé, magaválasztotta somogyi tömlécébe, Miklára.

Kérte Kazinczyt is, Döbrenteit is, mondjanak témát neki és írják meg: mi volna követendő s mi elvetendő az egyetlen mustrában, mihez hozzájutott? Kérésére mégcsak nem is válaszoltak.

A téma mintha mégis ráköszöntött volna. Kondást fogadni járt Öreglakon, az övékét, az öreg Orda Jancsit pünkösd hétfőjén leszelte a vilám. Franklin tudományának még csak a szép híre jutott idáig. Itt istennyila még a villám s gyéren ha akad jó rideg kondás, ki a falkával — more patrio — telet-nyarat kitöltene a viharos erdőn. Mondá multkor György, a keszthelyi gróf, hogy nem módi már a makkoltatás: ők ölben tartják s kukoricára fogják. Akkor szökött ki ez a két sor a fejéből: „A makkos ember és mi, nagy különbség; a makkal elmúlt a szilaj szabadság!” — Ami féligazság, mert makk termik még erre bőven; Somsichék is erdőn élő kondákat tartanak. De a mezei szorgalom terén csappant eléhaladású somogyi népből olyan kondást fogni, aki ősszel makkoltatna is, télen meg sertés-karámot verne s új módi átteleltetésben lenne szorgalmatos, bajos. Errefelé a pórfiak között szinte csak több az afféle, börtönjárta, aki egy időre jó okból elzáratván a tömlőben, száz meg száz gonoszokkal jött ismeretségbe. Az ilyen több esztendei raboskodás után, ha szabadul, már a kaposvári határban elkezd lopkodni. S mi lesz még belőle, mire idáig vetődik? Orda Jancsi ritka erkölcsű kondás volt, még kívülről sem ismerte a vármegyeház falait. Erdőn született, tudatlan fatuskó. Csimbókba fonta a szél ellen az is a haját, akár a többi, büdös volt, piszkos, életében sem mosdózott meg, csak ha a maga veritékében nem. Hullott bivaly bőréből hasított bocskort magának, de a szaporulatot, azt felrótta a botja nyelére becsülettel s nemcsak cifra rózsák faragásán, lopáson, szoknyakergetésen jártatta az eszét, mint itten a többi kondás, ez a csupa tömlőcszagolt félzsvány. Orda Jancsi télre a kertek alá hajtotta a disznókat a fagy elől, nem nótázott unosuntalan s nem pökött hegyeseket nagy nonkurámosan a rözse tüze mellett, mialatt valamelyik emse a kupacban vinnyogva megfialt, hanem futott s a körül lógó inge aljában hordta be a kertek alá a malacokat. Ilyen kondás ma nem terem Miklán. Somsich tanácsolta, hogy fogadjon hát embert a jobberkölsű Öreglakról.

Mikor megegyezett Fekete Fülöppel, az új kanással — az öreglaki földesúr átengedte neki ezt az embert —, hogy a szokásos komencióért

hozzájuk telepszik Miklára, ott hajtattott hazafele a Kupavár alatt. A somogyi nép így mondja. Így írta fel ő is drámája címéül: „Kupa lázadása”. Ezen a néven pedzette Kazinczynak is, Döbrenteinek is, hogy nagyszabású nemzeti dráma írásába fogott. Kedve lett volna ezt is beleírni a lefelébe:

„Kupáról és nem Koppányról, ahogy némely, minden szép dunai szavunkat ellohonysító tiszántúl litterátorok ejtik eme ősi héroszunk ditső nevét.” De aztán mégsem írta bele. Kupa az, ha egyszer a hagyomány úgy tartotta meg. Kupa nevét őrizi az ősrégi földvár is, melyen a régi pogányok kő-fészke állott. Mondják, hogy a Balaton abban az időben majdnem idáig ért el s hogy a Kupavár környéke alig fél mérföldnyire állt volna ki az akkori tóból. Az együgyű öreglaki nép tud egy regét is, s e szerint „Kupa apánk úgy szerette a szegény népet, hogy megelégedett, ha az neki nem pénzában hanem apró halban fizette meg az adót.” Micsoda barbár tudatlanság! Az adót mái formájában nem a török hozta-e bé szokásba minálunk? A tanulatlan nép összekeveri az évszázadokat. Hja, a míveletlen föld csak gazt terem... Termett ugyan Kupa apánk s a török idők között némi rózsákat is az öreglaki földvár. László, király akit a pápisták szentnek mondanak, ide, Kupa-hegyére emeltette egy évszázad múltán azt a kolostort, minek célja lett volna, átnyúlva svábok, szászok s más germánok tengerén a napnyugati kultúra virágait fakasztani, frankokat hozott ide, frank bencéseket. A Kupa-vár maradványaival egyetemben ezt a kolostort is földdel egyberontatta a minden nemzeti erősségünket széthányó török. De míg élt, ama László! Micsoda virtus lobogott abban is! Drámai hérosz lehetne ő is, ha a szentség conflictusokat ellágyító kenetje nem csappantaná characterere emlékezetét. Nincs másképpen: az igazi tragikai hős e tájról nem ő, hanem a hozzá külalakban, férfiszépsebben oly hasonlatos dédnagybátyja, ama Kupa vezér.

De Döbrentei semmit sem tanácsolt, hogy miképpen is írjam meg, megírom-e egyáltalán hát Kupát? Ehelyett nem átalija engem kérlelni, hogy küldenék neki, ő nem új verseket, nem! Hogy küldenék neki némi népi dalokat, mert azok gyűjtése divik. Hagyján! Ha abban lelik kedvüket. Leírtam s el is küldtem valami hatot, amit unosúntalan hallani itten a fonókban s bárhol. Egyszerre kellenék művelni mi a közösben alant s mi az egyes elmében étheri magasban fogat? Hídat verni, lassan, vagy áttörni egyszerre a tudatlanság setét kárpitját s ragadni mindeneket fel, fel a magasba?

— Rá se hederítenek, hogy Kupáról akarok, de nem tudok! Nem jó, amit eddig csináltam... — kiáltott fel s arca vereses színe epe-sárgára sápadt. — Későn vettem észre, hogy itt, ha drámába írom, religiokról és országglásról kellett volna szólnom! Mert észreveszi, baráti tanács nélkül is, rendre az ember. Ha élnék, századokig! Hogy mindezt tudjam, avvégből esztendőig kellett volna tanulmányoznom a religiók históriáját. A Religiók históriája? — kérdezte magától az egyre sápadó, és agyának vilanására ijesztoően feldübörgött a szíve. — Századunk gondolkodói szerint nem egyéb a religiók históriája, mint az emberi gyarlóságnak és gonoszságnak tükrö, melybe a józan sohasem tekinthet elszomorodás nélkül. A józan — mondta magának — a józan? — Mintha önmagával gúnyolódna s utána nyomban: — A józannak mégis méltó tárgy volna ez vizsgálódásra. Minő végtelen következményeket okoztak a világnak a religiók! Rousseau..., eh, mit nekem Rousseau! Istent gondolni és hinni, mégsem idea! Nem! Hanem az értelemnek és természetnek elfojthatatlan szava. Csak akkor változik ideává, midőn mi azt az emberi elme mechanizmusa

szerént megszemélyesítjük, földi ruhába öltöztetjük. Dehát tárgya-é a poétának, a más embernek, a kívül állónak, a régholtnak lelkiismereti háborgása, hite, hitetlensége virtussa? Kínja? Vagy csak önmaga a tárgya, önmaga, ő? Már ötven lapot irtam tele. Rosszul. Újra kezdeni?

— Késő! — üvöltött fel, marokra kapta az asztala sarkán kihülten meredő pipa kupakját s a pipaszárral a Kupa drámának ötven sűrűn telerótt lapját, mint a mákfejeket csapdosta le az asztalról, berúgdosta az asztal alá, oszlop lába buggyanós csizmájának patkós sarkával az asztal alól kifehérlő lapokra is rátaposott.

A postakocsi éppen akkor állt meg a szecsei útbekötésnél, a kőkrisztus előtt. A Berzsényi-kúria postát leső legénye ágaskodva nyújtotta nyakát a leveles-zsákot oldó férfi felé.

— Van?

— Egy — mondta a leveles zsák kezelője. — Berzsényi Dániel tekintetes úrnak, Niklán, Keszthelyről, méltóságos gróf Festetich György kezétől.

A legény átvette, kebelébe tette a levelet s lóra szállva sietett vele hazafelé.

SUSI ASSZONY a levegőbe bámulva, villámsebesen jártatta a kötőtűket; fehér harisnya készült öt tűre, sarokkal, ahogyan most volt a módi. Mikor az ötödik tűről a negyedikre átperegtek a szemek, a szabaddá lett túvel könnyedén megvakarta a keskeny választékot a feje búbján, a kis, kerek, barna konty előtt és sehová se nézve, gyerekes, hadari beszéddel megkérdezte:

— Mit akar már megint Festetich? — Dániel a cserefával jó melegre hevített kis búbosnak vetette a hátát, mintha állva szunnyadna. Susi darálta tovább kérdéseit:

— Mondtad már, hogy tudós solemnitásra invitál, jó, jó, de mit akar? Hiszen hallottam, felolvastad: „Dicshírét a niklai Bölcsnek, Somogy Kazinczyjának” inneplendő, tégedet a Helikonra invitál, vagy hogy is? Te tanácsoltad neki, hogy Keszthelyből Weimart, vagy mi a macskát csináljon. Ezt akarja most csinálni? Megtehetné éppen. Kronekker azt mondja: Festetich évi jövedelme három milliomot meghalad. Meg se kottyán neki egy ilyen solemnitás megrendezése. Ha többször ötszáz forint poétai jutalmakat osztogat, akkor se. Inneplés, az van. De azért a svájci teheneket csak nem küldte el.

Minden szót hallott, mert a svájci tehenekre úgy horkant fel, mint egy ugrásra készülő oroszlán:

— Hogy mondtad?

— Csak úgy, ahogy hallottam — felelte Susi — te mondtad, mikor tavaly hazajöttél Keszthelyről, a kocsiderékban azokkal a kerti oltványokkal, dugványokkal, fűvel, fával, mi a macskával, amivel Festetich megajándékozott, hogy azokkal mívelj ezután kertünket. Két dugvány eredett meg összesen, mert azokat nagy gonddal elraktad, még öntözted is egyideig, de a nagy fennen megígért tehenek, azok bezzeg elmaradtak.

— Susi! — mondta Dániel s fenyegetően, nehezen fújtatva lélegzett.

— Susi, Susi! Csak ezt tudod rá mondani. De azért magad sem gondoltad komolyan, hogy szemtelenség volna elfogadni a gróftól azokat a jóféle svájccereket, a mi kotúrágó, sárdagasztó, rogyant bivalyaink helyébe! Pedig nagy kevélyen levélben panaszkodtad el Kazinczynak is, meg Wesselényinek is, hogy Festetich neked svájci tehenek ajándékozásával akarna udvarolni, amit te úri szeméremből el nem fogadhatsz tőle!

— Mit írtam én, mit mondasz — kiáltott fel és köd ereszkedett szemé elé.

— Mit? Mit? Hallottam. Megjegyeztem. Éppen eleget felolvastad nekem, hogy mit. Szó szerint ugyanazt Kazinczynak is, meg Wesselényinek is. Ahogy már te szoktad, magadat tízszer is ismételned, szó szerint. Még ha svájci tehenekről írsz, akkor is!

Ellökte magát a búbastól, két lépéssel átszelte a szobát, sarkon fordult s odadobbant az asszony elé. Két tenyere megremegett ahogy kinyílt.

— Na, talán megütsz? — kérdezte Susi fakón, meg se rezzenve, szinte közönyösen.

A két kinyitott tenyér ökölbe szorult s önmagát megfékezően lefelé, a dolmánya mentén dagasztott egyet velök a levegőbe. Aztán kivágta az ajtót maga előtt s fedetlen fejjel, kabát nélkül, ahogy volt, házi dolmányban kilépett a januári fagytól ropogó udvarra.

Hátul összefogott kézzel, leszegett fejjel róttá körbe a kerítés mentén az udvart.

— És ha végezetül tizenkét sor maradna az egész poézisemből is... — fagyott göröngyöt rúgott odébb vak kerengtében.

— És nem is volna ez a Susi együgyű, ha tanulhatott volna mint... Dudi.

DUDI KÉPE úgy állott elébe, mintha ott jönne szemközt a tárt kapun át, a két havas jegénye között, darázsderekban, barnafürtösen. Dudi ott lesz Keszthelyen. Dudi a szép, a legvirgoncabb elméjű poétaleány. A Susi húga. Egy töről fakadt Susival. Unokatestvérek. Dukai Takácsok mind a ketten. S ez, ez volna az én Susimnak is. Hogy én ismételek! Ismeri is, óh, érti is, sokszor hallgatta Susi a verseimet. De hogy miért is kellett azzal hetvenkednem egynémely epistolámban, hogy az én feleségem irástudatlan? Igaz, maga nem szeret olvasni. Írni meg elég neki a nevét írnia a lajstromok alá, amikor Kronekkerrel elszámol. Hogy ért-e engem érzőn Susi?

— Ne fogyasszak annyi fagyút! Ne írjak, olvassak örökkön! — Ő az elsőszámú publicumom. De sokallja, hogy hányszor olvastam neki a verseimet. Mert amilyen jó feje van, amit hall, megtanulja. Aztán képes a fejemre olvasni — hogy ismételek! ÉN!

— Való — kellett gondolnia hirtelen — való, hogy vannak sorok, amiket nem lehet elégszer újra írni, felolvasztani az agy forró kohójában, s szívünk vérével szó-acéllá edzeni, vannak sorok, amiket ütni, verni, csiszolni, kalapálni, ötvözni, edzeni kell, hogy aere perennius... álljon! És csakugyan vannak soraim — gondolta és melege lett — amiket betű szerint felhasználtam itt is, ott is. A Kazinczyhoz 1809-ben írt epistolában e sorok: „A míveletlen föld csak gazt terem; a lélek is csak úgy emelkedik, A józanság tisztább világához, Ha a tudományok és isméretek Tárából gazdag zsákmányt gyűjt magának” — így térnek vissza a, mikor is? Bizony hat év, igen hat év múlva, Dudinak írt epistolában: „A míveletlen föld csak gazt terem. A lélek is csak úgy emelkedik A virtusokhoz égi szárnyakon. Ha Delphi Isten önt sugárt belé.”... Hát nem ugyanez, mert nem is írhattam Dudinak józanságról abban az epistolában! Kazinczy... Kazinczy azt kérdezte egyik levelében, ha vajjon betéve tudom-e minden egyes versemet? Fel lehetett volna-e tenni ezt a kérdést Homérnak? Nem! De még Horácnak sem, soha! Örök ismétlődésre méltó az, ami örök. Wesselényi, mint önmaga legjobb expressióját citálja úton-útfélen az én

szavaimat: „A derék nem fél az idők mohától.” Elmenjek-é Keszthelyre? Elmegyek Nem mintha Keszthely Weimárrá lenne valaha is. De men- nem kell innén már. Fene fátum ül ezen az elátkozott Miklán! Sár, konda, makk, sappogó babonaság, rossz termés, aszály, pirholagos ég, igenis pirholagos, nem vereses, nem rőt, nem bíborszínű, hanem hólyagos, fel- hőktől átütött pirholagos ég, úgy, ahogy a nép itt mondja, nem igazi ha- ragos veres, csak habos veres, nem dicsőszínűen bíbor, csak könnyű vér- habos, pirholagos, fene megette. Miklája, itt: család, kötötüre kopott Susi, ott: poéták társasága; mit akar mit akar Susim, ott áll imé az ajtóban s néz, néz felém, hogy esik ki a szeme. Azt kérdezi:

— Kik vagynak Keszthelyre invitálva? Csupa poéták? Ott lesz ugye Kisfaludy is? S viszi magával a kapitányné asszonyt is, igaz?

— Nem hinném — dörmögte, s a keringéstől fáradtan, nekidőlt a házacská falának. — Nem költőnek tanyája a Helikon.

— Akkor hát Dudink sem lészen ott? — kérdezte Berzsenyiné az ura elébe állva és sietve kiigazította magát — vagyishát Malvina, a poéta, ahogy szegény, jobb sorsra, s bár végre egy derék férjre érdemes, kicsit már bizony időt töltött hűgunkat, Juditot az a francos gusztusú finnyás Kazinczy elkeresztelte...

— Mit tudtál mondani? — kacagott fel Berzsenyi — időtöltött? Időt töltött a hűsz esztendő Dudi? — és bőven, szélesen nevetett.

— Nekem már három gyeregem lett téled ennyi idős koromra — mondta az asszony, legyintett egyet, meg a vállát is felrántotta.

— Kölcsönkérjük Somsichtól a csukott batárt? Vagy a miénkbe mégy? Mert annak mindig azonmód a sarkából ki van fordulva az ajtaja s be- fűj rajta a szél. Ha azon mennél, akkor egybefordított két vaslábasban parazsat tétetek a lábzsákok alá. Kimosom a fodros kézelődet. A íkete dolmányodat is kellene kefélni. Ne valami ápolatlan vén falusi medve pátronálja Keszthelyen Dudinkat annyi nagy urak között, ha leány létére mégis ott lenne, szegény.

— Szegény?

— Hát — Susi megint vállat vont, — amúgy módosabb nálam, nem mondom. Neki több jutott a Dukai Takáts vagyonból, mint nekem. Le- hetnétek egy poéta pár tik is, mint Ferenc úr meg a Sophieja, tik is! Hogy miért is nem őt vehetted el inkább, mint engemet?

— Mit beszélsz? Kinek tudtad te ezt mondani?

— Csak úgy magamnak mondom. A magamét. Ahogy te szoktad.

— Én a világhoz beszélek mikor verseimet mondom, én...

— A világhoz bizony! Nelli, Fancsi, Lili, Lolli, Cynthia vagy ki a szös, bizony, egy egész világ asszonyregementjének írsz, meg beszélsz te. Dudinak az egész nevét megdicsőítve hosszú verset fabrikáltál. De nekem úgy, hogy az igazi nevem beléttetted volna, soha egy poémát nem csinál- tál. Soha.

Odaugrott, elkapta az asszony két kezét: — Mi lelt ma, kincsem? Hogy én tégedet nem? Susi? Hát nem te vagy-é mindenki, száz néven is elnevezve? Nem te vagy-é a megelégedésem?

— Kemenesaljára is örökön visszavágyol. Azt írtad, szerelem láncai kötnek oda. Kihez? Dudihoz?

— Csak nem féltés bántja az én egyetlen Susimat? — mormogta Dá- niel — Neked, hiszen tudod, hallottad, megírtam, te vágy „az édes fiatalok kinek itt oldalán örökre megültem”...

— Féltés? — mondta Susi és kihúzta a kezét a Dánieléből.

— Inkább siettetek, hogy csak menj, menj, készülj a barátaid, a tudós társaság közé. Duditól féltetek, én? Nem kellhetsz te már az én öcsémnek. Tudod azt jól, Dániel. Hanem, hogy tenmagadtól nem kell-e hogy féltetek — mikor azt a nagy, hiábavaló epekedéset látom Dudink iránt — azt lásd, nem tudom.

Berzsenyi lassan elvörösödött.

— Asszonycsárogás, — mormolta. Hátat fordított Susinak s a házba bement.

ESTE LETT, mire még egyszer elolvasta a meghívó levelet s pontosabban megértvén a benne foglaltakat, leintette Susi noszogató készülődését. Nem most, nem is a napokban, csak majd február 12.-én lesz a nagy solemnítás. Festetich egyben a király születésnapját is ünnepelni óhajtja s éppen azzal, hogy az ifjúságot az írásszerzésben és deklamációban való példamutatás által jó ízlésre kapassák. Megtisztelő, sőt hízelgő levelet írt. Mikor átfutotta a levelet, nem is figyelt ezekre s most, hogy újra elolvasta, háborgó haragot érzett, mint mindig, ha valaki szemben magasztalja. A dicséretben mérték soha sincs! Akkor sok az, ha kevés. S minél zengzetesebb, annál sajtóbb hiányérzetet okoz. Somogy „Kazinczyja”? Ó? Tisztesség az ország Kazinczyjának lenni, de Somogyénak? Niklai bölcs! No hiszen! Bölcsnek lenni a makkos rengeteg közepén. Csak itt ne kellene élnie. Nem, nem Catónak van igaza, fordítva áll az: Inkább Rómában második, mint Uticában első! Hanem a grófnak írt tavalyi levele azért úgy látszik, mégsem volt haszontalan. Tanácsot kér ebben a levelében tőle.

— Tanácsot én csak enmagammal ülhetek! Még a nemzet nevelését is csak a magam nevelése árán végezhetem. — Ne mondja el ezt írásban a grófnak?

Egy pillantásra kísértést érzett, hogy éppen verset írjon a februári keszthelyi ünnepélyre. Leült, s esti szokása szerint bőrborítású kézíratos mappáját lapozgatta, melyben időrend nélkül sorakoztak a versei, a megjelentek, s a legfrissebbek is. A verscsomó tetején, egymást követve, lám éppen a Susit dicsérő Magányosságához és a hét évvel későbbi, a Vitkovics Mihályhoz című keveredett együvé. Olyanok voltak így egymás mellett, mintha hét év távlatából egymással feleselnének.

Mikor amazt írta, még a magány nagy, termő boldogságot ígért: életereje teljében volt akkor, első versei megjelenésének idején. Akkor joggal írhatta, hogy a magányosságban van „menedéklakása a szabadságnak s nemes érzeménynak”. Miklán bezzeg másként lett! És fanyar mosollyal olvasta a másikat, a Mikláról keltett, (a gróf Niklát címez, Niklát ír Kazinczy is, de ha Mikla az egyszer!)

„Nyugodni, enni inni és alunni
Lehet mezőn is; óh de mint örüljek
Fákkal füvekkel, ökrökkel sokáig?”

És alább:

„Szívemnek ember és rokon kebel kell
Kivel vegyítse érzeményeit
Elmémmek elme, mely megértheti...”

— Legalább leveleket írok — határozta el hirtelen — prózai leveleket, mert beszélgetni kell, erről a helikoni ünnepségről is beszélnem kell valaki értő elmével...

S már-már papirosért nyúlt, de a még mindig előtte fekvő Vitkovics-hoz írt verses levél kitárt lapjáról verssorok néztek rá:

„Van itt is ember, mondd, de milyen ember?
 Inség, gonoszság néz ki vad szeméből,
 S lesújt pipádért, hogyha nem vigyázasz,
 Szemét sötétség, vállát terh sanyarja
 S utálja mindazt, aki boldogabb
 S mi szép mulatság, látni izzadását.
 Mi szép nekem meg rajta szántanom
 S aszott kezéből lesni sütemet? — ”

No lám! Ezt aztán még módosítva helyre és alkalomra illesztve sem lehetne felolvasni Keszthelyen a grófi körben. Hogyan is érthetne meg a gróf effajta lelkiesméreti háborgatásokat? És mégiscsak oda kell elmennem elmét művelni, tanácsot adni, ahová hívnak, ahová lehet, ahol hm... Kisfaludy is ott lesz. Horváth Ádám is, szegény... És Dudi is!

Mintegy feleletül repdeső gondolataira, az imént olvasott vers hátrább következő sorai bukkantak fel hirtelen emlékezetéből:

„Rendeltetésünk nem magányos élet
 S örök komolyság és elmélkedés,
 Hanem barátság és társalkodás.”

— De a keserves ménykő csapja meg, hát beteg vagyok én? Beteg, hogy régi, hűlt magamat idézem, kérőzöm, magammal társalkodom, mint egy magát kárhozatra ítél szellemi Onan?

— Ki, ki innen, mert megfulladok! Hányadika van? Hányadika? — Dühödten kereste s nem látta meg a falon előtte lógó kalendáriumot.

— Hányadika van már? — kiáltott fel s kinézett a jégvirágos ablakon. Odakint, a telelésre dőlt világon jégpáncél feszült. Ha így tart a tél, Dudi szánkázni járhat a Balaton jegére.

— Szóltál? — kiáltott be Susi az ajtón.

— Nem! — kiáltotta vissza — nem látod, hogy... dolgozom. — Így mondta, életében először mondta így azt, hogy verset kell írnia: dolgozom. Susi nagy szemet meresztve kapta vissza fejét az ajtónyílásból. S a faggyúgyertyát a még nagyobb takarékoságot sürgető ösztöne ellenére elsőízben nem fuja el. Ahogy máskor szokta, ilyen késői időben.

JANUÁR KÖZEPÉTŐL, azaz a meghívó kézbekapásától február tizedikéig, Keszthelyre indulásáig négy hatalmas verset írt és hat prózai levelet. Közben ráért Bárány Boldizsár hozzá bírálatra megküldött ódáját apróra szedni s esztétikai és stilisztikai tanácsokkal ellátva megválaszolni. Ha nem írhatott, nem lelte helyét. Ha Susi a szobába lépett, kiküldte. Panaszolta, hogy a kutya se nyitja rá az ajtót, s mikor egyik este Somsichék beállítottak, vette a kalapját, kiment az istállóba s egy óra hosszat nem jött elő.

— Két dolgot nem lehet elviselni — mondta Susinak, mikor az habozva mentegetőzött a már éppen haza készülő szomszédoknak — azt, hogy az ember mindig egyedül van s azt, ha soha sincsen egyedül. — Somsich, mint valami jó tréfán, nevetett ezen.

— Na — mondta — ezt fel is jegyzem magamnak a kalendáriumba! Most aztán menjünk, vagy maradjunk?

— Maradjatok — mondta, hirtelen széles jókedvre derülve, — Susi, bort, kalácsot. — De maga csak egy pohár vöröset hajtott fel, s máris úgy nézett a vendégekre, hogy azok búcsúzkodni kezdtek. Alig ültek fel Somsichék a szánra, már ült is, írt. Levelet Kazinczynak.

(Folytatjuk)

Jacques Maritain, a neotomisták szellemi vezére, aki felesége halála óta egy toulousei kolostorba vonult vissza, hat évi hallgatását törte meg a múlt év októberében, amikor *Le paysan de la Garonne — A garonnei paraszt* — című könyvével újból a nyilvánosság elé lépett. A könyv, amelynek napok alatt 60.000 példányát kapkodták el, rendkívüli feltűnést keltett előbb Franciaországban, majd mondhatni az egész világon. Természetes, hogy a könyv már a szerző neve és jelentősége miatt sem maradhatott észrevétlen, hiszen Maritain az elmúlt évtizedek során egész katolikus nemzedéket formált és befolyásolt, amelynek szemében kristályosodási pontja lett a bölcsélet és az irodalom, másfelől a vallásos gondolkodás egybekapcsolódásának. Több művét a két világháború között a mostani pápa, VI. Pál fordította le olaszra, aki legutóbb kiadott *Populorum Progressio* körlevelében is négyszer idézi írójukat. Maritain mostani műve azonban, amelyben a zsinati határozatokról való elmélkedésre, sőt ezen túl az egyház és a kereszténység állapotának megvizsgálására hívja fel a katolikus világot, valósággal „robbant” az olvasók kezében, s olyan vitákra vezetett, amelyekben nem ritkán szenvedélyes egyoldalsággal jutott kifejezésre mind a lelkesedés, mind a felháborodás.

Ez az ellenmondásokkal teli visszhang azonban Maritaint lephette meg a legkevésbé, hiszen okkal feltehető, hogy tudatosan provokálta ki. Már a könyv címéből következik ez. Maga Maritain mondja meg, hogy *La Fontaine* egyik meséjére kívánt utalni ezzel, amelynek címe „*Le paysan du Danube*”, „*A dunai paraszt*”. Arról van ebben szó, hogy a Duna vidékéről Rómába érkezik egy paraszt, aféle bárdolatlan és szabadszájú „medve”, aki vádbeszédében, amellyel a rómaiakhoz fordul, köntörfalazás nélkül kitergeti a hazájába küldött prétorok rablásait és gonoszságait. Ahogyan tehát ez a dunai paraszt, Maritain is „kissé erős beszédet” szándékozik tartani, de mivel ő nem a Duna, hanem a Garonne mellett éldegél, „garonnei parasztnak” nevezi ma-

gát, azaz — írja az előszóban — „olyan embernek, aki nevén nevezi a dolgokat”.

A könyvnek alcíme is van: „Egy öreg laikus kérdezi magát a jelen idők felől”. Ezt az „öreg” jelzőt — magyarázza Maritain — két értelemben kell venni. „Azt akarja mondani, hogy a szerző már túl van nyolcvanadik évén, és azt is, hogy a szerző megcsontosodott világi.” Hamar kitűnik viszont, hogy Maritain volta-képpen nem önmagának tesz fel kérdéseket, mintha valami is problematikus lenne előtte, hanem sokkal inkább nyílt rohamra indul a modern világ bizonyos vonásai ellen, amelyeket összefoglalóan „*bétise*”-nek minősít, ami egyszerre jelenthet butaságot, ostobaságot, értelmetlenséget, korlátoltságot.

A könyv elvileg két részre oszlik. Az első részben Maritain sorbaveszi mindazt, ami szerinte „*bétise*”, kiemeli azt, amit legsúlyosabb megnyilvánulásainak és legnagyobb veszélyeinek tekint. A második részben „az új igazi tűzről”, az egyház egészséges megújulásáról és ennek feltételeiről beszél. A két rész azonban nem különül el ilyen tisztán egymástól, mert minden oldalon éppúgy találkozunk „*építő*” fejtegetésekkel, mint bírálatokkal.

Az alapvető kérdés, amelyet Maritain tárgyal, hogy mit jelent vagy jelenthet a II. vatikáni zsinat az egyház életében, milyen következmények adódhatnak állásfoglalásaiból.

Imaszerű bevezetés után, amelyben hálát ad Istennek „mindazért, amit a zsinat elhatározott és végbevitt”, nagy pozitívként állítja elének az olyan súlyos problémák megvilágítását, amilyen az emberi személy szabadsága, amiből a vallésszabadság elve következik, valamint a világ ióságának és értékének újbóli felfedezését. Ismételtén kiemeli annak a mozzanatnak forradalmi jelentőségét, hogy a zsinat teológiailag helyes módon határozta meg a világiak helyzetét, mint akiknek saiat küldetésük és a papságtól át nem vállalható feladataik vannak

az egyházban és a világban. Dicséri a szegénység eredeti evangéliumi szellemének visszanyerését, aminek megfelelően az egyház kinyilvánította kivülállását a hatalmi körökön, lemondott egyrészt arról, hogy ő maga hatalmat gyakoroljon, másrészt arról az átmeneti szükségességről, hogy küldetéséhez evilági erők támogatását és gyámolítását igényelje. Reményét fejezi ki, hogy az ökumenizmus útjára lépett egyház a szegénységnek és a hatalomtól való mentességnek ebben az állapotában annyira megújodott életeterejében, hogy vállalhatja és meri vállalni „az emberi dolgok védelmének feladatát”, vagyis az egész ember hozzásegítését tökéletességének teljesebb eléréséhez, a saját értékének és méltóságának teljes megértéséhez.

„Íme, megtörtént az a nagy fordulat — szögezi le Maritain —, amikor többé már nem az emberi dolgok vállalják az isteni dolgok védelmét, hanem az isteni dolgok ajánkoznak az emberi dolgok védelmére (ha ezek nem utasítják vissza a felajánlott segítséget). Az egyház szétbontotta a kötelekeket, amelyek állítólag fenntartották, megszabadult a terhektől, amelyek — mint gondolták — jobban felszerelik az üdvözítés munkájára. Most már szabadon ezektől a terhektől és ezektől a kötelekektől, jobban megláttatja magát Isten arcát, azét az Istenét, aki a szeretet, s miközben nekifeszíti szárnyait a fénynek, a maga számára nem kíván mást, mint a szabadságot.”

Maritain tehát nagyon is elismeri, hogy a zsinat megbecsülhetetlen értékű fejleményeket hozott magával vagy indított el az egyházban és a katolicizmusban. Ismét igazolódott azonban — emeli ki Maritain — a történetbölcseletnek az az alapvető tétele, hogy a világ „ugyanabban az időben halad a rossznak és a jónak vonalában”. A valóság ugyanis az, hogy ma egy „elégges ragályos neo-modernista láznak vagyunk tanúi legalábbis az úgynevezett 'értelmiségek' körében, amelyhez képest X. Pius idejének modernizmusa szerény szénaláz volt”. Ez az új-modernizmus azon az úton van, hogy „mítoszokra” csökkentse az az egész keresztény vallást: mítosz kezd lenni előtte a teremtés, az eredeti bűn, a megtestesülés, a történeti

Krisztus, az evangélium, az eukarisztia, a Szentháromság, a test feltámadása, az eljövendő örök élet, az angyalok, a pokol. Az új-modernisták, akik többé vagy kevésbé tudatosan egyszerű jelképeknek állítják be a kereszténység központi tételeit, eltűntetik a hit konkrét, történeti tartalmát. A kereszténység így náluk hovatovább egyrészt a haladó ember tudat-fölöttijének bizonyos fajtájává, másrészt tisztán benső jellegű „alanyi szintézissé” válik.

„Immanens hitehagyásnak” nevezi Maritain ezt a folyamatot, amin azt érti, hogy akik beleestek, ennek ellenére is mindenáron kereszténynek akarnak lenni, „jobb keresztények, mint amilyenek valaha voltak”. „Ez a mai féktelen modernizmus gyógyíthatatlanul kétértelmű — írja Maritain. — Egyrészt, bár tagadja, a keresztény hit lerombolására irányul s mindent elkövet, hogy kiüresítse azt minden tartalmából. Másrészt szinte valamennyien, akik hozzá csatlakoztak, teljes erejükből azon vannak, hogy valami kétségbeesett tanúságot tegyenek ugyanezen hit mellett. S nem is vonható kétségbe, hogy ennek a mai neo-modernizmusnak szószólói olykor őszintén és egy mélyen vallásos lélek lázában és szorongásában állítják magukat keresztényeknek.”

Egyik okát az új-modernistáknak abban a félelmében látja Maritain, hogy az idő túlhalad rajtuk és korszerűtlenné válnak. A történetiség szélsőséges szemlélete ez, amelynek értelmében ami tegnap igaz volt, nem lehet igaz ma, és ami ma hamis, holnap igazzá válik. Másik oka Maritain szerint az a lappangó szkepticizmus, amely kétségbe vonja az elsődleges fogalmak és a nyilvánvaló igazságok természetes felismerhetőségét, s emiatt nem bízik sem a logikai műveletekben, sem a józan értelem filozófia-előtti spontán belátásaiban.

*

A neo-modernizmuson kívül felpanaszolja Maritain sok kereszténynek „térdreborulását a világ előtt”. Azok a hatalmas problémák, amelyek a jelenkori társadalmat mozgatják, s amelyeknek — Maritain ezt készségesen elismeri — a hívők nem mindig szen-

teltek kellő figyelmet, ma arra kész-
tetnek igen sok keresztényt, hogy úgy
viselkedjenek, mintha a nagy feladat
és az egyetlen dolog, ami fontos, az
emberi nemnek az az időbeli hivatá-
sa lenne, amit a földi béke, igazsá-
gosság és boldogság jelent számára.

Kétségtelen, hogy a világ jó — fej-
ti ki Maritain —, hiszen Isten terem-
tette. Isten szereti a világot, és üd-
vözíteni is akarja. De a világban ben-
ne van a rossz is. Ennek megítélésé-
ben szem előtt kell tartanunk a ke-
resztény hit két lényeges igazságát.
Az egyik az eredeti bűnre vonatko-
zik, amelynek következményei kéz-
zelfoghatók a történet valamennyi
századában, és amely arra kötelez,
hogy meglássuk a rosszat és folyvást
küzdjünk ellene. A másik igazság az,
hogy az embernek természetfölötti
hivatása is van, amely csak egy má-
sik életben teljesedik be, következés-
képpen a keresztény embernek, ami-
kor a jelen világ jobbátételén kötele-
ségszerűen fáradozik, nem szabad eb-
be teljesen belezárkóznia. Ma viszont
éppen azt tapasztaljuk, hogy a „világ
megvetésétől”, ami mindenkor súlyos
félreértés volt, a másik végletbe len-
dült az inga. Ellentétben van ez az
egyház és a mai világ viszonyáról
szóló konstitúció tanításával és nem
válik díszére az ember értelemnek
sem.

Sajnos, az igazság az — állítja
Maritain —, hogy főleg a papság adja
a példát erre a szemléletre, mert alig
ejtik ki a „világ” szót, hangjuk „az
extázis csattanásával” éri a híveket,
s nyomban harsognak az igék a sze-
mélyiség szabad fejlődésének szüksé-
géről, a feladatok vállalásáról, a kö-
zösségi buzgólkodásról, a „jelenlét-
ről”, a „nyitottságról” s a bennük ta-
lálható örömökről. „Mindazt viszont,
ami az aszkézis, az önmegtagadás
vagy a bűnbánat eszméjére emlékez-
tetne, selejtként teszik félre.” Az em-
beri telet kultuszában is elmarasztalja
Maritain a papságot. „Fura nézni —
írja —, micsoda tiszteletig menő fi-
gyelmet tanúsít a nemiség irányában
azoknak a levitáknak sokasága, akik
megtartóztatásra tettek fogadalmat. A
szüzességnak és a tisztaságnak rossz
sajtója van. A házasságot viszont hév-
vel eszményesítik és lényegének a sze-
relmet minősítik.” Az is világos ezek

után — folytatja Maritain —, hogy
„az a három dolog, amiről értelmes
hithirdetőnek sohasem szabad be-
szélnie, a másvilág (mert nem léte-
zik), a kereszt (mert ez csupán jel-
képe a haladás által kívánt pillanat-
nyi áldozatoknak) és a szentség (mert
ez gyökeres szakítás a világiasság-
gal)”.

Igy alakul ki egy olyan keresztény-
ség, amely a földiekhez és az időbe-
liséghöz köti magát. „Isten országá-
nak” ugyanis — vélik ezek a keresz-
tények — nincs valósága a világon kí-
vül, nem más az, mint kovász a vi-
lág tésztaájában; ha Krisztusnak ti-
tokzatos teste van, akkor ez a titok-
zatos test a világ. Holott mindez
„örült tévedés” — mondja Maritain
—, összekeverése a „világ” szó két tel-
jesen különböző jelentésének. A vi-
lág ugyanis létbölcséleti szempontból
a maga természetes szerkezetében
alapvetően jó, vallási szempontból
azonban, vagyis Isten országához és
a megtestesüléshez való viszonyában
kétértelmű: ha ugyanis elfogadja, hogy
felvétessék Isten országába, akkor üd-
vözítve van, ha ellenben visszautasít-
ja ezt az országot és önmagába, vala-
mint vágvaiba zárkózik, akkor ellen-
fele Krisztusnak és tanítványainak.
„Ha összekeverjük ezt a két felfogást,
ha azt képzeljük, hogy a létbölcséleti
igazság megdönti a vallási igazságot,
akkor arra a következtetésre kell jut-
nunk, hogy a világ, miután jó, magá-
ban foglalja Isten országát, azaz maga
ez a világ a levésben levő Isten-or-
szága, akkor pedig nincs is szüksége
a felülről jövő megváltásra. Ebben az
esetben Isten, Krisztus, az egyház és
a szentségek immanensek a világban,
mintegy a világ lelkét teszik, amely
lépésről lépésre alakítja a világ tes-
tét és egyénfölötti személyiségét.”

•

Ha nem is az imént mondottakhoz
illetve, de kétségkívül velük kap-
csolatban tér ki a szerző *Teilhard de
Chardinre*. Elismeri, hogy Teilhard
meggyőződéses realista, őszinte keresz-
tény hívó és hűséges szerzetes. Terhére
rója azonban, hogy ő is egy „maga-
sabb” kereszténységről, egy „meta-
krisztianizmusról” álmodozott, az utá-
na kialakult teilhardizmus pedig csu-

pa zavaros eszméből áll, amelyeket még zavarosabb szavakba burkolnak. Misztikus-filozófikus ábrándok és iluzórius remények húzódnak meg amögött — mondja *Maritain* —, amit ma annyi jóhiszemű ember kész új teológiának tekinteni. Pedig ha a teilhardizmusra egyáltalán alkalmazható ez a megnevezés, akkor — *Eti-enne Gilson* elítélő szavaival élve — legfeljebb „*theology-fiction*” (fantasztika-teológia). „Bűn az értelem ellen”, valami újfajta „keresztény gnózis”, amelyben összekeveredik a tudomány, a hit, a misztika, a teológia és a filozófia. A teilhardizmus a „nagy mesék birodalmába” vezet, mert Teilhard abban a nagyszerű vízióban, amelybe a kereszténységet állítja, egy „visszajára fordított” kereszténységet mutat be. Ebben a kereszténységben a kibontakozó Krisztus foglalja el a megváltó Krisztus helyét, ő a világ lelke, azé a világé, amelyben nincs többé hely a kereszt és a rossz számára. Annaira visszajára fordított kereszténység ez — jelenti ki *Maritain* —, hogy méltán feltehető a kérdés, vajon az evangélium Krisztusának minősíthetjük-e még a teilhardizmus Krisztusát?

Teilhard mindamellett *Maritain* szerint is érték nekünk, értéke azonban nem a tanításában van, amely legföljebb balul sikerült kísérlet egy rendkívüli lelki élménynek racionális fogalmakba öntésére, hanem éppen ebben a lényegesen költői tapasztalásban, amelynek költői közvetítése más lelkekben is kigyújthatja a hit lángját. Teilhard ugyanis mindenekfölött költő és műve is költészet. „Ha annak fognák föl Teilhard művét, ami valójában (de ahogyan ő nem akarta, hogy felfogják), akkor bizonyára éppúgy kijózanodnának túlságosan becsavagyó barátai, mint azok az ellenfelei, akik túl elhamarkodottan kárhoztatták (noha ő maga lenne az első, aki tiltakoznék ellene). Megmaradna így a mű hitelesebb nemessége és méltósága, s mind Teilhard, mind a keresztény világ nem kevés zavart és szerencsétlen tévedést takarítana meg. Igaz viszont, hogy ebben az esetben a teilhardizmus nem is lenne esztelen reménye egy jobb kereszténység elővetelének.” Végezetül *Maritain* sajnálatosnak mondja, hogy a teilhardistáknak nem tűnt föl, hogy a zsinati

konstitúciók teljesen mellőzték a teilhardizmust, pedig a zsinat ezzel súlyos csapást mért rájuk.

•

Egyes katolikus gondolkodók, főleg pedig egyes modern teológusok többrendbeli eltévelyedését és félresiklását — már amit ő ilyenek gyanánt jelöl meg — *Maritain* arra az akarataukra vezeti vissza, hogy tetszésére legyenek a modern világnak, amely előtt „az összes dolgok viszonylagossága az egyetlen abszolút elv”. Válság állt elő ezzel napjainkban, s meg sem lehet jövedőlni, mennyi ideig fog még tartani és milyen következményekkel fog járni. Bizonyosra vehető azonban — hangoztatja *Maritain* —, hogy az egyház megtisztultan kerül majd ki belőle. A tévedés sem fog diadalmaskodni, már csak azért sem, mert a zsinat által kitűzött úton haladva a keresztény tudatot mindinkább az élető igazság és az evangéliumi valóság fogja meghatározni, éspedig abban a mértékben, amelyben előbbre megy az egyház belső megújulása.

Ennek a megújulásnak két nagy követelményét húzza alá *Maritain*. Az egyik a katolikus magatartás gyökeres változása a nem-keresztények irányában. Ezekre az egyház úgy tekintett eddig, mint akiket a szeretet kötelességéből kifolyólag az igaz hitre kell vezetnie. A megkívánt fordulat most az, hogy annál a kifürkészhetetlen titoknál fogva szeressük őket és dolgozzunk együtt velük, amely által valamennyien emberi személyek vagyunk. Mint emberi személyek, a nem-keresztények is „tiszteletre és szeretetre méltó igazságokat képviselnek, amelyeken keresztül az, akit őket teremtett, titokban elérheti szívüket anélkül, hogy akár ők maguk, akár bárki a világon tudatára ébredne ennek”.

A másik követelmény „az értelem felszabadítása”, éspedig mindenekelőtt *Aquinói Szent Tamás* útján, akinek „igazságra alapozott tanát” mind a teológiában, mind a bölcsletheben érvényesíteni kell. Ez a tan — fejti ki *Maritain* — valójában nem egyetlen ember alkotása, mert összefoglalja és egy-egybe rendezi az egyházatyaikat, a görög kutatóknak és Izrael sugalmazottjainak értelmi munkáját, éspedig

befejezettség nélkül. Nincsenek határai ennek a tannak, nyitott minden valóság számára, bárhol találtassanak, minden igazság számára, bármely oldalról érkezzenek, nyitott különösképpen az új igazságok számára, amelyeket haladásában a kultúra és a tudomány fogalmazhat meg. Örök érdeme az is Szent Tamásnak, hogy tanítása középpontjába helyezte az emberi személyt, annak méltóságát és jogait. Ezzel a tomizmussal szemben mindazok a bölcseletek, amelyek nem hisznek a valóság közvetlen megragadásának lehetőségében, hamis bölcseletek, sőt igazában nem is bölcseletek. Kifejezetten áll ez az idealista és a fenomenalista filozófiákra. „A biblia és az evangélium teljességgel kizárja az idealizmus minden fajtáját a szó bölcseleti értelmében.”

Mi az oka akkor annak, hogy a tomizmus mégsem vitte azt a szerepet a modern gondolkodásban, amely megillette volna? Azért nem vitte — feleli Maritain —, mert „iskolás” művelése lassanként elvesztette nyitottságát, érzékét a kutatás és a haladás iránt, kapcsolatát a valósággal és a tapasztalással, amik eredetileg vezették, főleg pedig elvesztette intuitív voltát, amely éltette. S egyik legnagyobb mulasztása ma is, hogy még nem dolgozta ki annyira nélkülözhetetlen új természetfilozófiáját. Maritain szerint tehát vissza kell térni a tomizmushoz, annak eredeti tisztaságában, annál is inkább, mert a tomista realizmus elhagyása nemcsak a bölcseletre, hanem a teológiára is rombolóan hat ki.

•

Szent Tamás szellemiségének irányító voltát állapítja meg Maritain a zsinat munkájában is, mindenekelőtt az egyházzal, valamint az egyház és a mai világ viszonyáról szóló konstitúciókban. A zsinat legnagyobb cselekedete az volt ugyanis, hogy amikor nem kizárólag a keresztény hívőkhöz, hanem a profán világhoz, az emberek egyetemes közösségéhez szólt, újra összekapcsolta egymással az evilági és a lelki feladatokat. Ez a két feladat nemcsak megfér egymással, hanem fel is tételezi egymást. Isten országának keresése is megkívánja a lel-

kektől, hogy szeretve szeressék a világot, mint Isten alkotását, amely természetes céljai felé halad, azt is megköveteli tőlük, hogy együttműködjenek az igazságtalanság és a nyomor legyőzésében.

A keresztényeknek így kettős küldetésük van — evilági és másvilági — s ennek folytán kettős feszültségnek vannak kitéve. Hogy ezt kielégítően feloldhassák, Maritain szerint elengedhetetlen, hogy az elmélkedés és a szemlélődés központi szerepet kapjon életükben. Vonatkozik ez a világiakra is. Minthogy ők is szentségre hivatottak, nem szabad átengedniök egyedül a papok és a szerzetesek számára a megszentelődésnek ezeket az eszközeit. A cselekvés emberének tevékenysége is csak intenzívebbé és hatályosabbá válik, ha imádságos szemlélődésben észreveszi a dolgok szépségét és a bűn rosszát és az emberek szükségleteit. S nincs semmi, amire korunknak nagyobb szüksége lenne, mint arra, hogy bizonyos számú emberek egészen ennek a szemlélődésnek szenteljék magukat.

„Az a feladat ugyanis — mondja befejezőben Maritain —, amelyet az új kor hárít a keresztényekre, annyira nehéz és megfogalmazhatatlan, hogy csak akkor tudnak megbirkózni vele, ha megsokszorozódnak azoknak a láthatatlanul ragyogó alázatos csillagoknak szellemi energia-fókuszai, amilyenek a magukat imádságos életnek átadó lelkek... Az ő láthatatlan támogatásuk nélkül, amelyet az összesek munkájának nyújtanak a misztikus testben, túl nehéz lenne a keresztényektől, az összes keresztényektől megkívánt feladat, s a nagy reménység, amely végzéséhez fűződik, hívásosnak bizonyulna.”

•

Ekként összegezhetem azt a képet, amelyet Jacques Maritain rajzol meg az egyház és a katolicizmus jelenlegi helyzetéről, figyelemmel azokra az igényeire is, amelyeket a jövő fejlődése tekintetében emel. Ahhoz azonban, hogy olykor kissé elsietett és túlzott, nem ritkán igazságtalan és helytelen ítéleteit a valóságnak megfelelően tárgyilagosan kiigazíthassuk, elemeznünk kell még a könyv körül támadt vitákat is.

A KIS ÚT

„Sokat vitatkozunk az imádságról, — írja egy fiatal olvasónk — legfőképpen arról, mennyit kell imádkozni. Két szélsőséges álláspont van: a. csak vasárnap kell imádkozni a templomban. Reggeli, esti imák nem kötelezőek, ezeket nem is parancsolja az egyház bűn terhe alatt. b. a napi „ima-adag”: negyedóra reggeli ima, fél óra elmélkedés, délben Őrangyala, negyed óra esti ima, egy óra szentírásolvasás, ezen kívül imádkozni kell minden étkezés előtt és után. — Én a magam részéről mindkét álláspontot túlzónak érzem. Az első nyilván kevés, az utóbbi gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Kérdés most már: mennyit kell és mennyit célszerű imádkozni egy komolyan vallásos katolikusnak, aki egy örökké rohanó világban él?...”

Kezdjük azzal, hogy ezt a kérdést nem lehet és nem is érdemes vitatkozással eldönteni. Általánosságban meg lehet állapítani bizonyos alapszabályokat a keresztyén ember imádságos életével kapcsolatban, de ezek a szabályok nagyon általánosak, s ki-nek-kinek egyéni lelki igényeitől, körülményeitől s főleg a lelki életben való haladásától függ, hogyan alakulnak a gyakorlatban. Persze jó és hasznos erről beszélgetni, de ne legyen az vita jellegű, hanem inkább megbeszélés, gondolatok és élmények kicserélése, s ilyen formán hasznos tapasztalatcsere.

Milyen alapszabályokat kell figyelembe vennünk imádságos életünk kialakításában? Ime, a teljesség igénye nélkül, néhány gyakorlati szempont.

1. A keresztyén embernek, aki Krisztus követésére vállalkozik, tulajdonképpen *állandóan* imádkoznia kell, vagyis egész életének imádságosnak kell lennie. Erre tanít az evangélium. Szent Lukács könyvében olvassuk: Jézus „példabeszédet mondott nekik arról, hogy szüntelen kell imádkozni és nem szabad belefáradni” (Lk 18, 1). A példabeszéd egy igazságtalan bíróról szól, aki sem Istentől, sem embertől nem tartott, vagyis teljesen egocentrikus beállítottságú volt, egy özvegyasszonynak azonban állhatatos és kitartó könyörgésére mégis igazságot szolgáltat. S ha így van ez egy könyörtelen ember esetében, mennyivel inkább így van az irtalmas Istennél. „Vajjon Isten nem szolgált igazságot választottainak, akik éjjel-nappal hozzá kiáltanak?” (Lk 18, 7). Méltó párja ez a példabeszéd a többi tanításnak, történetnek és állhatatos imádságra buzdító példabeszédnek. „Zörgessetek”, — biztat minket Jézus

(Mt 7, 7), a kánaáni asszony kitartó, szinte „tolakodó” rimádkodása meghallgatásra talál nála (Mt 15, 21-28), máshol pedig arra tanít, hogy az éjfélnélkor, tehát a legrosszabbkor alkalmatlankodó barát is eredményt ér el, ha kitartó a kérésben (Lk 11, 5-13).

A szentírásmagyarázók többsége szerint arról van szó az állhatatos, szüntelen imádságról szóló tanításban, hogy lelkületünk, gondolkodásunk és tetteink, vagyis egész életünk Istenre irányuljon. A szüntelen imádságnak ilyen tág értelemben vett jelentésében tehát tulajdonképpen a vallás illetve a vallásosság gyakorlati hangzása megfogalmazását ismerjük fel. A hasonlatok és a példabeszédek által nyilvánvalóan nem azt akarja mondani az Úr, hogy Isten emberi szempontok szerint igazodik az állhatatos imádság meghallgatásában, hanem azt, hogy az állhatatosság — az egész élet Istenre irányulása — valamiképpen az emberi igazságérzet és szánalom mintájára lényeges dolog célunk, első sorban üdvösségünk „eszközlésében”. Hasonló értelmezésben beszélnek az imádságról a mai teológusok is. Alfons Kirchgässner írja: „Teremtve lenni annyit jelent, mint Isten tiszteletére teremtve lenni. Ezért mondotta Szalézi Szent Ferenc: Minden dolog imádságra van teremtve.” Boros László, a magyar származású tekin-télyes teológus ugyanezt az igazságot dinamikus fogalmazásban így mondja: „Az imádság az egész ember felfelé törő lendülete az Istenhez. Életünknek az a tulajdonsága, amely képesít, hogy létünk minden dimenzióban megnyíljék Isten számára.”

2. A krisztusi élet szüntelen imádsága megnyilatkozik kifejezett és meghatározott — most már szorosabb ér-

telemben vett — imádság formájában is. A gondolatokban, szavakban és mozdulatokban megfogalmazott imádság a hívő ember részéről „természetes” igény, személyiségéhez tartozó vonás. A részletekre nézve azonban pontos szabályokat felállítani nem lehet. A szóbeli és elmélkedő imádságot maga az Úr Jézus is gyakorolta, jó néhányszor olvashatjuk az evangéliumban, hogy a hegyre vagy más csendes helyre elvonult imádkozni (Mk 1, 35; Mt 14, 23; Mt 26, 39; Lk 5, 16; Lk 6, 12), szóbeli imádságra tanította tanítványait, s ebben a vallásos hagyományt követte, apostolai ugyanis János tanítványainak példájára hivatkoznak, amikor erre kéri, s ő a Miatyánkot tanítja nekik (Mt 6, 9-13). Az imádkozó Jézus példája norma a keresztyén ember számára, s ezen felül kifejezett szándéka is az Úrnak, hogy tanítványai és hívei imádkozzanak külön alkalmakkor is: amikor kérnek valamit, amikor kísértés ellen kell küzdeni (Mt 26, 41) stb. A fentebb említett eseteken kívül, mint magától értetődő feladatról beszél az Úr az imádságról a hegyi beszédben, a keresztyén életrend summázásában. Ezt az általános kötelezettséget a moralisták nem egyöntetűen értelmezik. Azt mondják, hogy minden keresztyénnek *gyakran* kell imádkoznia, minden külön kérés vagy „ok” nélkül is, s vannak egyes esetek (ha valamilyen parancs teljesítéséhez vagy kísértés kivédéséhez szükséges), amikor szintén „kötelező” imádkozni. A teljesen imádság nélkül való időszak súlyosságát is különbözőképpen ítélik meg. A legszigorúbb Szent Alfonz, aki azt mondja, hogy egy hónapra át való teljes elhanyagolása az imádságnak súlyos kárral jár. De semmiestre sem szabad „mérícskélő” lelkülettel kezelni ezt a kérdést, annál kevésbé, mert a hosszabb időn át tartó hanyagság lelkiismeretes hívő esetében alig képzelhető el, hiszen az egyház vasárnapokon és kötelező ünnepeken kötelezővé teszi a szentmise való részvételt, a szertmisen pedig a közösségi imádságban részesedünk, együtt imádkozunk az egyházzal. Sajnos, itt-ott már a hitoktatás idején a gyónásra való felkészítésben eltulozva kezelik egyesek az imádság kötelezettségét; ahelyett, hogy imádságos szel-

lemre nevelnének, mechanikus módokat és aprólékos időpontokat emelnek ki eltulozva.

Persze célszerű azért, hogy bizonyos imarendet kialakítsunk a magunk használatára. Önnevelésünk és lelki fejlődésünk érdeke kívánja ezt. Az imarend keretei segítenek minket az Istennel való kapcsolatunk fejlesztésében. Ha azonban a kereteket lényegnek tekintjük, lelki életünk akadályai vá is válhatnak. Magánimádságainkban ne annyira az időtartam kinyújtására törekedjünk, hanem inkább a minőségre és az Istennel való gondolati és szóbeli kapcsolat gyakoriságára. Ez utóbbi szempontból nagyon ajánlható az ún. „röpimák” gyakorlata. Sajnos, maga a „röpima” szó nem a legszerencsésebb, egyáltalán nem fejezi ki fontosságát, sőt valami könnyű fajsúlyú, értéktelen dolog hangulatát sugallja. A munkában és a sok elfoglaltságban szétszóródó embernek életében azonban olyan jelentős, mint az autóvezetőnek a reflektor és a viszsza pillantó tükör; segíti a tájékozódást, kapcsolatot teremt Istennel és a környező világgal. S éppen a nagyon elfoglalt emberek életében nagyszerű megnyugvást és biztonságérzetet nyújt az imádság. Rónay György jegyzetei között bukkantam ezekre a sorokra: „Semmi sem olyan megnyugtató, mint az imádság. Nem arra gondolok, mikor bemegyek az ember a templomba, átlép az imádság környezetébe, maga mögött hagyja az utcát s belép az imádság házába; hanem arra, mikor foglalatosságai közben, az utcán vagy szobában imádkozik, kikapcsolódás nélkül, benne az életben. Ilyenkor fokozatosan eltölti valami nyugalom és bizalom, annak az érzése, hogy az Isten tenyérén élünk.” Ugyancsak ő írta: „Sohasem felejttem el Baudelaire szavait: Aki elmondta esti imádságát, olyan, mint a kapitány, aki őrszemekeket állított. Nyugodtan alhat.”

Azt mondtuk, az imádság minőségére inkább kell törekednünk, mint hosszúságára. Nyaralásban, nagy forgatagban, vendéglőben magunkban elmondott, komolyan vett, egyetlen keresztvetés nagyon értékes lehet. Nem szabad a magánimádság hosszúságát erőltetni, főleg kis gyermekeknél, de az sem helyes, ha teljesen „kedvünk szerint” irányfuttatjuk magunkat. Mi-

nőség tekintetében nagy lépést jelent előre az elmélkedő imádság megkedvelése. Mai teológusok az imádságra is alkalmazzák a dialógus elvét: ne csak mi beszéljünk, hallgassunk is, Isten is szólni akar. Ez a kölcsönösség legjobban az elmélkedésben valósul meg. Az imaélet fejlesztésében egyre több helyet kell adnunk az el-

mélkedésnek, azoknak az alkalmaknak, amikor engedelmesen kitárjuk a lelkünket Isten felé, ablakot nyitunk a Szentlélek frissítő fuvallatának, megnyitjuk szívünket a Tanítónak, aki eszünkbe juttatja mindazt, amire Jézus tanított minket (Jn 14, 26).

Csanád Béla

NAPLÓ

VI. PÁL ÉS ATHENAGORASZ ÚJABB TALÁLKOZÓJA. VI. Pál pápa, mint emlékeztetés, június 25-én Isztambulba repült, hogy látogatást tegyen *Athenagorasz*nál, „Kelet ökumenikus pátriárkájánál”, majd másnap, mielőtt visszatért Rómába, Szmírnát és Efezust kereste fel, hogy ájtatoskodjék azokon a helyeken, ahol Szűz Mária és Szent János apostol járt. Ez volt a második találkozás a pápa és a pátriárka között. Az első még 1964-ben történt, amikor VI. Pál, mint Szent Péter utóda, a Szentföldre és Jeruzsálembe zárandókolt, „tiszttségének és küldetésének forrásához és eredetéhez”. Békecsókot váltottak akkor egymással az Olajfák hegyén, jeléül annak az erős váagnak, amely mindkettőjüket eltölti a hitbeli egység és az egyházi közösség helyreállítása után. Akik az előzményeket ismerték, már azért is „csodálatosnak” mondták ezt az eseményt, mert a pápa nem „kihallgatáson fogadta” a Vatikánban, hanem maga ment el orthodox testvéréhez s ő nyújtott elsőnek kezét neki, „semleges földön”, figyelmen kívül hagyva minden protokolláris előírást és az egyházi diplomácia merev szabályait. „Ez a pápa nagy ember” — jelentette ki akkor Athenagorasz, s ő igazán tudta, hogy miért. A pátriárka ugyanis még 1962-ben azt üzenté XXIII. János pápának, hogy szívesen meglátogatja őt Olaszországban, esetleg Castelgandolfóban, ha a pápa megigérheti, hogy visszaadja neki a látogatást az ő rezidenciájában, a Fanarban. Okkal feltehető, hogy a pápa főleg a Kúria ellenzése miatt nem tehetett ilyen ígéretet. Erre látszik utalni Athenagorasznak egy későbbi nyilatkozata: „János nyilván nem tartotta az időt még érettnek erre, s maga a katolikus egyház sem rendelkezett még elegendő tapasztalattal az ökumenizmus terén.”

Azóta sokban változott a helyzet, s bizonyos, hogy Athenagorasz igen szíves fogadtatásra lelt volna a Vatikánban és a kívánt ígéretet is megkapta volna. Közben azonban az ő oldalán merültek föl nehézségek. Egyrészt több orthodox egyházfő nyíltan helytelenítette szándékát, másrészt a török kormányzat és a pátriárkátus közt támadt surlódások miatt attól kellett tartania, hogy amennyiben elhagyja Törökországot, nem engedik vissza a határon. Csak aki valamelyest is tájékozott a katolikus és az orthodox egyház belső viszonyairól, ítélni meg tehatt azt a ritka bátorságot, amely VI. Pál mostani lépésében megnyilvánult — állapítja meg *Manfred Plate*, a *Christ in der Gegenwart* szerkesztője. Végére is nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy a pápa túltegye magát a saját környezetének meggondolásain és az orthodox egyházakon belül mutakozó feszültségeken.

A katolikus hírmagyarozók mind kiemelik, hogy a presztizs-szempontokat félretéve Róma ment el elsőnek Konstantinápolyba, és pedig ezúttal nem a római püspök legátusának alakjában, aki a kiközösítést viszi magával, hanem magának a római püspöknek személyében, annak a zarándoknak képeiben, aki békét hirdet a keresztények között s igyekszik jóvátenni azokat a károkat, amelyeket 900 évvel ezelőtt indulatos követe okozott. VI. Pál most ugyanott, ahol annakidején *Humbertus* bíboros letette a kiközösítési bullát, térdre hülött és imádkozott, bármiféle nyilatkozatnál beszédesebben igazolva, hogy mennyire más magatartást tanúsít immár a római egyház annak az egyháznak irányában, amelyet ezen a helyen valamikor elítélt és anathéma alá vetett.

Az ilyesféle történelmi, sőt misztikus eszmetársításokat persze nem szabad sem alábecsülni, sem túlértékelni. Athenagoras mindenestre úgy nyilatkozott, hogy azoknak a megbeszéléseknek eredményei, amelyeket VI. Pál és ő a legközelebbi teendőkről folytattak, „felülmúltak minden várakozást, még a legderültebbakat is”. Hirforrásaink szerint azokban az utakban és módokban egyeztek meg, hogy miként kellene előmozdítani a teológiai és egyházjogi vizsgálódásokat, amelyeknek céljuk, hogy egyengessék a legteljesebb közösséget a katolikus és az orthodox egyház között. Előrelátható így, hogy magasszintű bizottságokat fognak felállítani azoknak a problémáknak tanulmányozására, amelyek elválasztják a két egyházat.

Ezeknek a problémáknak megoldása korántsem egyszerű, de nem is reménytelen. Erre kell következtetnünk abból a rendkívül érdekes beszédből is, amelyet „Nagybritannia orthodox metropolitája”, akinek szintén *Athenagoras* a neve, mondott el július 23-án székesegyházában. A metropolita is, akinek beszédét a *Tablet* egész terjedelmében közzétette, meg van győződve arról, hogy a barátság újjászülése a keleti és a nyugati egyházak között egyik legjelentősebb fordulata a jelenkori egyháztörténetnek. A tanbeli eltérések színtere is nagy szerepet fognak venni a dialógusban, mert az orthodoxok körében is az a felfogás uralkodik, hogy csak ezek kiküszöbölése igazolhatja a szentségekben való közösséget. (Szeretném itt megjegyezni, hogy a pápa 1964. évi ajándékára, egy misekehelyre mutatta, Athenagoras pátriárka egy újságíró előtt ekként nyilatkozott: „A kehely már megvan. Most csak azt kell mielőbb elérnünk, hogy ebből a kehelyből közösen ihassunk. Akkor már nemcsak az egység jelenék leszünk birtokában, hanem végre magának a teljes egységnek.” A pápa pedig már ezt megelőzően kiemelte üdvözlő beszédében: a szeretet feltárta, milyen mélyre nyúlik az egység, ugyanakkor azonban annál fájdalmasabban érezte a pillanatnyi lehetetlenségét annak, hogy az egység koncelebrációban jusson kifejezésre.) Tény viszont — fűzte hozzá a metropolita —, hogy ez a közösség 1054-ig anélkül állt fenn, hogy tekintetbe vették volna a már 867-től fellépő teológiai, liturgikus és egyházigazgatási különbözőségeket. Példaként hozta fel erre, hogy már 1054 előtt megvolt a latin és a görög egyházak között a „filioque” különbség, ugyanígy a purgatórium problémájának, a kovásztalan kenyér használatának, az átváltozást létesítő mozzanatnak, a római püspök elsőbbségének eltérő megítélése. (A „filioque”-t illetően nem árt tudnunk — írja kommentárjában *François Biot* —, hogy az orthodoxok szerint az a katolikus állítás, hogy a Szentlélek az Atyától és a Fiútól ered, a Szentlélek függőségét hozza magával attól a személytől, aki Rómában a Fiú képviselőjének tekinti magát, azaz a pápától. Még mélyebbre nézve, az orthodoxok szerint ez az állítás jelentősen csökkenti az Atyaisten tekintélyét, mint aki elsődleges forrása az Istenségnek és annak egységének.) A liturgikus közösség azonban ennek ellenére sem szűnt meg és az egyház nem szakadt ketté, hanem ehelyett tanulmányozták és keresték a kölcsönös megvilágosodást és az eltérések okozta nehézségek megoldását. Kérdés tehát — vetette föl a metropolita —, nem lehetne-e visszaállítani a liturgikus közösség régi gyakorlatát, ha ugyanakkor hozzáfognának a teológiai eltérések természetének vizsgálásához? Nem volna-e lehetséges a „communio in sacris”-t úgy tekinteni, mint az egység *bevezetőjét*, ahelyett, hogy *betetőzőjének* minősítenék? Nem kétséges — folytatta a metropolita —, hogy sokan tagadóan felelnek ezekre a kérdésekre, annál is inkább, mert 1054 óta más tanbeli különbözőségek is csatlakoztak Nyugaton a mondottakhoz. Ilyen elsősorban a pápai tévedhetetlenség dogmája, amelyet maga VI. Pál pápa is egyik legnagyobb akadálnak tekint. Ezt ugyan ma szorgosan tanulmányozzák a nyugati teológusok, de mint a II. vatikáni zsinat határozatai mutatják, nem érkezett még el az órája annak, hogy a dogmát fölülvizsgálva történeti távlatba és viszonyba állítsák be azt. „Mindenképpen szükséges azonban arra figyelmeztetni — fejezte be a metropolita —, hogy az egység kérdése nemcsak a papságot és a teológusokat érinti. Az egység olyan ügy, amelyet Isten egész népének közreműködésével kell kimunkálni. Bizonyos, hogy az emberek nincsenek abban a helyzetben, hogy résztvegyenek, de nem is akarnak résztvenni a teológiai vitákban olyan kérdésekről, amelyeket illetően hiányzik a kellő felkészültségük. Az emberek azonban igenis képesek szeretni és hinni. És a híveknek éppen ez a vágyakozása az, amit Athenagoras

pátriárka kifejezésre juttatott. S ugyancsak ebben a szellemben igyekszik Pál pápa valóra váltani a keresztény híveknek ezt a szent vágyakozását, csodálatraméltó bátorsággal, alázatossággal és őszinteséggel."

Nem szabad továbbá azt sem felednünk, hogy Athenagoras, mint Konstantinápoly érseke és pátriárkája, a legelső orthodox püspök, ami a neki járó tiszteletet illeti, de semmiféle hatalmat sem gyakorol az orthodox egyházak egésze fölött. Állásfoglalásait és elkötelezéseit nem készítheti rá tekintélyi úton más püspökökre. Csak ha olyan zsinat ülhetne össze, amely az orthodox püspökök egészét magában foglalja, csak ez a zsinat egyezhetne meg állásfoglalásokban és elkötelezettségekben. Nyilvánvaló, hogy a hitbeli egység és az egyházi közösség szempontjából Athenagoras személyes hajlandóságai rendkívül értékesek. Arra azonban semmi mód, hogy magatartását érvényesíthesse akár saját püspökségei, akár az orthodox egyházak egésze tekintetében.

A konstantinápolyi pátriárkátusnak belső orthodox ügyekkel foglalkozó bizottsága közölte, hogy Athenagoras több hetes külföldi útra indul. A pátriárka ezek szerint tehát nem tart attól, hogy a török kormány nem fogja viszszaengedni székhelyére, ami kétségkívül annak a látogatásnak köszönhető, amelyet a pápa tett a török államfőnél. A bizottság közlése szerint a pátriárka előbb Moszkvába, a legnagyobb orthodox egyház központjába, utána Belgrádba, Bukarestbe és Szófiába, majd Londonba és Genfbe kíván utazni. Londonban az anglikán egyház primását, Genfben az Egyházak Világtanácsát keersi föl. Rómát nem említi a közlemény, egyesek szerint azért nem, mert ehhez a látogatáshoz Athenagoras szeretné előbb megszerezni a többi orthodox egyház helyeslését is. (M. V.)

A ZSINAT BUDAPESTI SZEMMEL. Saád Bélának, az *Új Ember* felelős szerkesztőjének ezzel a címmel megjelent könyve* a II. vatikáni zsinat másris nagy és egyre bővülő irodalmának azokhoz a kevés termékeihez tartozik, amelyeknek újságíró a szerzője. Talán az egy *Maritain* művét kivéve azonban éppen ezek keltették mindeztideig a legnagyobb visszhangot, mert a legjobban világotították meg, hogy mekkora változást hozott a zsinat a katolikus egyház életében, s miért fordultak más vallásúak, sőt a nem-hívők is annyira élénk figyelemmel feléje. A francia *Wenger, Rouquette* és *Fesquet*, a svájci *Galli* vagy a német *Plate*, hogy csak a legnevesebbeket említsem, mint lapudósítók kísérték végig Rómában a zsinatot, vettek részt a sajtókonferenciákon, beszélték meg a zsinati atyákkal problémáikat, hallgatták végig a vezető teológusok előadásait. Mindezt persze több-kevesebb haszonnal és sikerrel valamennyi „akkreditált” újságíró megtette vagy megtehetette, ami azonban rangossá emelt közülük némelyeket, az a kivételes érzék, amellyel az események és szövegek helyes értékelésén túlmenően feljegyezték az itt-ott önkéntelenül elröppenő szavakat, olykor gesztusokat is, látszólag felületi, de valójában fontos és lényeges mozzanatokat, amik nélkülük titokban maradtak vagy feledésbe merültek volna. Amikor pedig utána könyvbe is foglalták észleléseiket és megfigyeléseiket, előtérbe került bennük a publicista, akinek az a törekvése, hogy közüggé tegye, amit a „rivaldára” állít, azaz foglalkoztassa és gondolkozásra késztesse, amellet nyugtalanítsa is olvasóit, kérdésesnek mutatva sok olyan véleményüket, amelyeket talán fáradságosan alakítottak ki maguknak.

Az újságírónak és egyben publicistának ez a magas minősége ad jelentőséget és különös értéket Saád Béla könyvének is. Összetartó gerince a zsinat menetének folyamatos rögzítése, ami logikai összefüggésekben és időbeli adatokban is annyira pontos, hogy tudományos feldolgozás számára is forrásul szolgálhat. Erre rakódik rá sorjában mindaz, ami előkészítés és vajúdás, szemléiség és érlelődés, harc és eredmény, teljesült remények és jövő távlatok. Mindez pedig azzal a „budapesti szemmel” nézve, amely szüntelenül azt vizsgálja és mérlegeli, hogy mit várt a magyar katolikus egyház és közvélemény a zsinattól, milyen történelmi helyzetből és társadalmi adottságok számbavételéből eredtek ezek a várakozások, hogyan fejezték ki a zsinat magyar résztvevői, mennyiben felelt meg azoknak a zsinat munkája?

* Vigilia kiadása, 232 o. ára 32,— Ft.

A publicista, aki a felelősséget mindenekelőtt önmaga irányában veti föl es érzi át — és ilyen Saád Béla —, arra van ítélve, hogy művében a valóságot ne csak írja, hanem minden idegszálával élje is. S az a magyar valóság, amit Saád Béla tapasztal és jellemez, az én megítélésem szerint is annyira igaz, hogy a könyvében foglaltaknak minél szélesebb körű tudatosítása nemcsak a mi hazai közvéleményünknek válnék javára, de hozzáférhetővé kellene tenni azokat a külföldi, főleg nyugati katolikusok részére is.

Hadd tudják meg ők is, hogy az egyház megújodásának és a zsinaton döntő fölénybe jutott szellemiségnek nemcsak náluk, de a mi országunkban is megvoltak az úttörői, akiket a két világháború között itt is a kompromittáló-nak szánt „baloldali” és „neokatolikus” jelzőkkel illettek, de akiknek nem kis érdemük lett abban, hogy 1949 után a szocialista Magyarországon meg lehetett találni az újból járható utat az egyház és a vallásosság számára. Nem volt ez könnyű feladat. A katolikus hierarchia oldalán elsősorban *Czapik Gyula* egri érseknek köszönhető, hogy 1950-ben a Magyar Népköztársaság kormánya és a katolikus püspöki kar között létrejött a megállapodás, amelyről a tizedik évfordulón, 1960-ban, *Kovács Sándor* szombathelyi megyéspüspök méltán jelentette ki, hogy helyes és szükségszerű volt, mert hiszen „az egyháznak mindenkor a mában élve, az adott térség és idő viszonyaihoz igazodva kell teljesítenie Krisztustól kapott küldetését”. Úgy ő, mint a püspöki kar többi tagjai j ggal állapították meg akkor, hogy csak a jó viszony állam és egyház között és a kölcsönös jóakarat hozhat gyümölcsöző eredményeket mind az ország, mind az egyház javára. Am éppen ez a két kitétel: „jó viszony” és „jóakarat”, ez hökkentette meg leginkább a zsinat előtti korszak római egyházkormányzóit és a nyugati katolikusokat. „A valóság, sajnos az volt — utal rá Saád Béla —, hogy Rómából is nem kevesek, nem is jelentéktelen személyiségek, úgy tekintettek reánk, mint akik egyházilag csak félig-meddig számítunk legális katolikusoknak. Voltak, akik ki is mondták, hogy mártírsorsot szántak nekünk, és csak azt számítják magukénak, aki olyasmit tesz, hogy mártírrá legyen kinevezhető.” Holott az alternatíva, amelyet a jó viszonnal és a kölcsönös jóakarral szembe lehetett volna állítani, maga lett volna a pusztulás, „olyan végpont, mint az eleven életben a halál”. S okkal kérde a szerző: amikor később a „párbeszéd” gondolata felbukkant a zsinaton, nem foglalta-e ez magában a jó viszonyt és a kölcsönös jóakaratot? Bízvást elmondhatjuk, hogy *Czapik* érsek, bár nem érte meg *XXIII. János* pápaságát, nemcsak történelmi, hanem zsinat-előkészítő szerepet is vitt egyházában. Az általa tanúsított és megkívánt magatartás nyomán Magyarországon már évekkel a zsinat előtt bekövetkezett az a fejlődés, hogy marxista részről megszűntek a vallásosságot általánosítva „klerikális reakciónak” minősíteni.

Erthető, hogy amikor a zsinat első ülésszakára a magyar küldöttség elindult, *Várkonyi Imre*, az *Actio Catholica* országos igazgatója, akkor kalocsai káptalani helynök is, búcsúztató beszédében elsősorban amiatt fejezte ki örömet, hogy most majd a magyar katolikusok is „hallathatják szavukat azokon keresztül, akik itt élnek a magyar néppel együtt, közvetlenül látják annak munkáját, segítenek neki előrehaladásában és hűségesen teljesítik állampolgári kötelességeiket anélkül, hogy más nemzetbelieknél bármiben is gyengébb és rosszabb katolikusok lennének”. „Mi, magyar katolikus főpapok és papok nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk — szögezte le *Várkonyi* —, hogy megtettük kötelességeinket és megtesszük a jövőben is. Örizzük a hitet, hirdettük az Isten ígét, vezettük hiveinket az örök üdvösség útján és ugyanakkor elfogadtuk a nemzetek apostolának, *Szent Pálnak* tanítását és engedelmeskedtünk hazánk törvényeinek is. Az elmúlt idők ezt a magatartást mindenben igazolták.” *Hamvas András*, akkor még csanádi püspök pedig éppen Saád Béla előtt az *Új Ember* számára adott nyilatkozatában mutatott rá arra, hogy a zsinaton való részvétel szintén egyik megnyilvánulása annak a jó viszonnak, amelyet az egyház és a szocialista állam között sikerült létrehozni. „Amikor jó viszonyt mondok — fűzte hozzá a püspök —, nem értek rajta problémamentességet. Problémákat az élet mindig produkál, ám éppen azért kell a jó viszony, hogy a felmerülő problémákban békés tárgyalások útján keressük a megoldást.”

A zsinat harmadik ülésszaka tudvalevően 1964 szeptember 9-én nyílt meg. Utána egy héttel, szeptember 15-én zárta alá Budapesten a részleges megál-

lapodást a Magyar Népköztársaság és a Szentszék megbízottai. Ugyanakkor a pápa Hamvas András csanádi püspököt kalocsai érsekké tette meg és őt új püspököt nevezett ki, akiknek működéséhez a magyar kormány hozzájárult. Ettől fogva a magyar katolikus egyház még tekintélyesebb képviselőhöz jutott a zsinaton is. Míg 1962-ben két püspök és egy apostoli kormányzó utazott Rómába, 1963-ban öt püspök és egy apostoli kormányzó, 1964-ben kilenc püspök, a bencés főapát és egy apostoli kormányzó, 1965-ben két püspök váratlanul megbetegedett, de így is kilenc püspök és egy apostoli kormányzó.

A magyar püspökök zsinati szerepléséről is behatóan ír Saád Béla. Szakkérdésekben *Bánk József* és *Cserháti József* püspökök szóaltak fel ismételten. Különös figyelmet keltett *Hamvas András* beszéde az „Egyház a mai világban” című szkéma benyújtásakor. Hangoztatta, hogy a zsinat „érdeklődésének higgadtan kell kiterjednie mind Nyugatra, mind Keletre, minden előítélet nélkül, ahogy Krisztus örök egyházához illik, amely semmiféle államrendszerhez vagy gazdasági rendszerhez nincs kötve”. A magyar zsinati atyák összessége nevében ugyanehhez a tervezethez 1965. október 7-én írásban szolt hozzá a kalocsai érsek. „Mi, a szocialista államokban élő egyház — figyelmeztette a zsinatot — egészen új rendszerben élünk, ezért új utakon is kell járnunk. Az új kérdések egész sora jelentkezik, amelyeket úgy kell megoldanunk, hogy egyházunknak is javát szolgáljuk. Fáradozásunk célja és állandó lendítője, hogy egyházi életünk és szabad működésünk biztosítva legyen, sőt a lehetőségeink szerint növekedjék... Azt is tudjuk, hogy a végleges elrendeződéshez még sok türelemre, munkára és kölcsönös bizalomra lesz szükség. Meggyőződésünk, hogy maga a világegyház és főleg zsinatunk sokat lendít rajtunk is azért, hogy a párbeszéd talaján áll és székünk törekvéseként megfelelő szellemi légkört hoz majd létre.” Ennek érdekében óvott az érsek az ideológiai harc kiélezésétől, mert „ez aligha mozdítaná elő az embereknek azt a testvéri viszonyulását, a világproblémáknak azt a megoldását vagy feloldását, amelyre éppen székünk mozgósít minket”. Ugyanezzel a székével kapcsolatban javasolta *Brezanóczy Pál* püspök a magyar atyák nevében, hogy állítson fel az egyház központi békeszervét, akár Rómában, akár más megfelelő helyen, továbbá hogy a zsinat félreérthetetlenül ítélje el az atomháborút és az ehhez hasonló totális háborút. Orvendetes, hogy más felszólalók is magukévá tették azt a magyar kívánságot, hogy létesüljön állandó békeszerv a Szentszék mellett, ami azután az ide, 1967-es évben meg is történt.

A magyar zsinati atyák törekvéseinek megértését illetően Saád Béla elsősorban *König* bécsi bíboros-érseknek, a nem-hívőkkel foglalkozó vatikáni titkárság elnökének 1965. szeptember 25-én mondott beszédét idézi: „Ami az egyház magatartását illeti, mindenekelőtt semmiféle elítélés. Sőt meg kell kísérelni, hogy minden emberrel békességes együttélésre jussunk. A kommunista országokban a katolikusoknak azt kell tanácsolnunk, hogy tanúságot téve az élő Isten mellett, vegyék ki részüket hazájuk gazdasági előreviteléből, mutassák meg, hogy a hívő ember nagyobb erőfeszítésekre képes, mint az ateista, főként pedig azt, hogy példamutatóan előljárnak a testvéri szeretetben.”

Az „illúzióknak” azt a felszámolását tehát, ami világviszonylatban a zsinatra hárult, a magyar katolikus egyház a maga részéről már jóval előtte elvégezte. Ezek közé az illúziók közé tartozott az is — mondja Saád Béla —, hogy „elítélésekkel, éles elemzésekkel, egyházi fenyegetésekkel útját lehet állni az utolsó két-három évszázad fejlődésének és visszatérhetik az emberiséget azokba a régi időkbe, amikor a vallás és az élet, az egyház és az állam egységes volt és a döntő hatalmat az egyházi hierarchia birtokolta”. S elesvén az ilyen és más hasonló ábrándok, immár az is nyilvánvaló, hogy a zsinat utáni idő nemcsak új teológiai és egyházpolitikai elmélkedést tesz szükségessé, hanem az egyház valamennyi tagjának új szemléletű belekapcsolódását is megköveteli az egyház korszerűsödésének folyamatába.

Ennek az új szemléletnek elősegítése okából is sok eligazítást nyújt mind az igehirdetőnek, mind a világi híveknek a könyv harmadik része, amelyben a szerző a zsinat okmányait ismerteti és értelmezi. Eligazítást és nem egyszerűen „tanítást”, mert a zsinat által felvetett égető problémákat a kutatás és véleményformálás meghirdetett szabadságának jegyében nekünk magunknak is át kell gondolnunk és fel kell dolgoznunk, szem előtt tartva kettős elkötele-

zettségünket, egyrészt annak az országnak irányában, amely nem erről a világról való, másrészt — ami szintén lényeges — annak az országnak irányában, amelyet itt a földön jobbá és szebbé építeni tartozunk. Nincs az a zsinat ugyanis, amely önmagában és egyszer s mindenkorra megoldhatja mindent. Csupán a termékeny magokat veti el, a jelzőkarókat tűzi ki. Ezeket az útjelzőket, amelyek nem egyben határkövek is, világosan megmutatja Saád Béla ebben a mindvégig érdekes, lüktető és finom stílusban megírt, képekkel is díszített könyvében, amelynek ügyszólván mottója lehetne az a csak legújabbban felismert igazság, hogy keresztény hivatás és történelmi hivatás a jövőben immár elválaszthatatlan egymástól. (*Mihelics Vid*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Keresztury* Dezső már-már egy életet töltött Arany János társaságában. A költő kedvelői és tisztelői közül bizonyára sokan emlékeznek még több mint negyedszázaddal ezelőtt (a *Magyar Szemle* kétkedő-könyveinek sorozatában) megjelent remek kis munkájára, egyik legszebb és legjobb esszéjére Aranyról. S már ez sem az első lépés, már ez is a Toldiköltőjével való hosszas „társalgás” és a problémáin való elmélyült töprengés eredménye volt. És *Voinovich* Géza máig pótolhatatlan, rendkívül alapos és részletes, s ugyanakkor kitűnően megírt Arany életrajza mellett alighanem a kora Arany-irodalmának legjobb munkája. Emlékeztet kísérlet már akkor arra, amit ez a mostani könyv nagyobb arányokban és szélesebb alapokon kíván megvalósítani: egy új Arany-kép, a hiteles Arany-kép megrajzolására. S mindjárt a kezdet kezdetén szögezzük le: Barta János Arany-könyve mellett és után ez az új könyv, a címéről egy Arany-idézetet választó „*S mi vagyok én...*” a költőre vonatkozó újabb irodalomnak alighanem legjelentősebb alkotása.*

Egyelőre egy nagyobb mű, nagyobb szintézis első feléről van szó: a költő életének első negyven esztendejéről, és pályájának első, mintegy negyedszázados szakaszáról.

Tudjuk, Arany „klasszicizálása”, ha tetszik, „kilúgozása” már életében megkezdődött (az ő rosszkedvű, befelé zsörtölődő, kelletlen asszisztálásával), s halála után aztán hatalmasan folytatódott, mígnem sikerült egyéniségét pusztán olajnyomattá, művét az arányos problémátlanúság nemzeti jellegbe öltöztetett iskolapéldájává tenni (iskolapéldájává a szó szorosan vett értelmében is). Ez a nyomat aztán sokáig eltakarta az „igazit”, akiről csak a *Nyugat* idején kezdtek lehántani a ráarakódott és rátapasztott különféle kérgeket. Akkor aztán kezdett kiderülni, hogy a közkeletű kép hamis; hogy Arany nem az a bölcsen harmonikus és egyszerűen áttetsző lélek és kedély, amivé párolták; hogy sokkal inkább „fájvirág”, mint holmi tollforgató Toldi, vendégoldalt emelgető öserővel; hogy sokat emlegetett klasszicitása korántsem az eredendő nyugalom természetadta békessége, hanem — mint minden igazi klasszicizmus — ellentétes erők harcában kiküzdött egyensúly. Így aztán szaporodni kezdtek egy „új” Arany-arckép vonásai, gyarapodni kezdett egy új Arany-szemlélet anyaga; az utóbbihoz a legtöbb nyersanyagot *Voinovich* Géza már említett, három kötetes életrajza szolgáltatta, az előbbihez a vonásokat *Babits*tól *Szerb Antal*ig számosan, akik a költő alakjával és művével foglalkoztak; köztük is a legjelentősebbek egyike, ha ugyan nem a legjelentősebb, Arany igazi szellemi örököse, *Horváth* János volt, *Keresztury* Dezsőnek is „egykori mestere”.

Kiderült, hogy Arany korántsem „a felnőttek gyermek-költője”. De még így is, ebben a fölfedezett „mélységében” és „modernségében” maradt egy súlyos teherterele: az az „árnyék”, amit nem *Petőfi* vetett, hanem *Petőfi*vel vettek rá, több oldalról is. *Móricz* Zsigmond vetette föl annak idején Arany „írói bátorságának” kérdését; ebből aztán rövidesen — és igen tetszetősen — Arany „írói gyávaságának” kérdése lett; „irodalmi Deák-pártiságából” következőleg egy ideig szinte divat volt valósággal nyim-nyám pecsovicsot csinálni belőle, sunyi taktikázót, szemben a *Petőfi* nyílt és vértanúsággal menő bátorságával; mintha *Petőfi* csak azért halt volna hősi halált Segesvároton,

* *Keresztury* Dezső: „S mi vagyok én...” Arany János, 1817—1856. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.

hogy halálával Aranyra mondjon anatómát. Holott minden, csak kevésbé is elmélyedő, tényekre és adatokra építő szemlélet előtt világos volt, világosnak kellett volna lennie, hogy Petőfi és Arany sosem ellenfelek, hanem mindig egyazon ügyben szövetségeseik voltak, természetesen ki-ki a maga természete, temperamentuma, adottságai szerint; hogy az abszolutizmus körülményei között Arany Petőfi örökének nem elárulója, hanem leghívebb ápolója volt; hogy „deákpártisága” éppoly kevésbé volt honárulás, mint amilyen kevésbé Deák politikája (ahogyan ezt éppen az újabb történettudományi megállapítások is megvilágítják); hogy végül Arany mindent inkább csinált, mintsem hogy a kiegyezést követő politikai folyamatok (Deákot is kiábrándító) „szekerét” iltalta volna. Volt tehát ilyen értelemben is sok letisztítani való Arany arcképéről.

Keresztury Dezső utószavában világosan megmondja: nem vitairatot akart írni. Nem is azt írt. Mégis óhatatlanul kiérzik egy-egy hangsúlyából bizonyos lappangó, érthetőleg visszafojthatatlan szándék — talán nem is annyira polemikus, mint inkább bizonyító törekvés — annak igazolására, hogy Aranyban igenis megvolt, mindig megvolt a kellő „közéleti érdeklődés”, hogy „még akkor is, amikor az látszatra egészen politikamentessé válik: költészetének egyik legfontosabb táplálója vagy benítője, sőt elnemtője a közéleti érdekelttség. A nemzeti közvéleménnyel való kapcsolat nélkül Arany egész írói működése elképzelhetetlen.” Ez így is van; nagyfokú süketség, vagy elfogultság, tények és szövegek semmibevétele kell hozzá, hogy valaki ezt tagadja, vagy ennek az ellenkezőjét állítsa; ahhoz pedig, hogy ne értse meg valaki Arany „némasággal beszélésének” a maga idején oly súlyos és némán is hangos szavát, a kor és körülmények terén való teljes tájékozatlanság. Arany a maga nyilvánvaló „közéleti érdeklődésével” mindig is beszélt, szóval, vagy tettel, vagy hallgatásával, munkájával vagy félreállításával, javallásával vagy ironikus legyintésével, esetleg öniróniájával; az pedig nyilvánvaló, hogy a közéletre minden író, költő csak a maga módján, a maga írói, költői természete szerint reagálhat, és csak akkor reagál őszintén — „hosszú lejáratra” hasznosan — ha így reagál; és nem lehet, vagy oktalanság lenne Aranytól azt kívánni, hogy a Petőfi módján (a Petőfi természetéből fakadó módon) reagáljon, vagy egy Babitstól azt, hogy az Adyé módján.

Ismétlem: Keresztury Dezsőnek tökéletesen igaza van Arany „közéletiségének” hangsúlyozásában (nem is nagyon érthető, hogyan lehetett ezt nem észrevenni, vagy éppen tagadni); nem tudom, nem hangsúlyozza-e túl sokszor, minden alkalmat megragadva a bizonyításra: minden kínálókozó esetben újra és újra rámutatva arra a kétszer-kettőre, amiről, kivált ha egyszer már közölték vele, minden gondolkodó ember (és Arany minden olvasója) úgyis tudja, hogy négy.

A maga módján, saját természete szerint — mondom; milyen hát ez a „maga módja”, ez az emberi és költői természet? „A nekibuzdulásnak és visszahátrahúzásnak, az „elkivándorlás” vágyának és a „visszafelé bujdoklás” kényszerének, végül a „házi boldogság” védő bensőségében újra meg újra megnyugvást találó lemondásnak ezt a hullámmozgását, amely oly fájdalmas kikerülhetetlenséggel tér vissza Arany életében”: ezt mutatja Keresztury Dezső a költő egyik alapvonásának; ezt látta egyik alapvonásának ő maga is, így fogalmazva meg *Gyulai*-hoz írt önéletrajzi levelében, melyet Keresztury Dezső gyakran és joggal idéz: „Tehetségem (mit elvitáznai nem lehet, különben nem volnék ott, hol most vagyok) mindig előretolt, érelvem hiánya mindig hátravetett, s így lettem, mint munkáim nagyobb része, töredék.”

A könyv alaposan, részletesen követi nyomon e sajátos, „hullámozó” és szüntelen fájó természetnek a geneziséjét, útját a korában, kora számára adott társadalmában; a társadalom reá tett részint ösztönző, részint gátló hatásait; viszontagságait a történelem eseményei közepett, reménykedő fölönváltásait és csalódott, keserű bezárulásait; s végül is e „boldog” hírből (álhírből) álló költő eredendően boldogtalanságra rendeltetését. Mennyi akadályt képes maga elé halmozni, hogy a saját lendületét eltorlaszolja! És milyen meredő vállalkozásokra pazarolja java erejét! A kedély milyen „örvényekben” forogott, milyen viaszszal szakadékaiba tudott zuhanni! „Az ihletettséggel nyilván egyetlen alkotóban sem állandó állapot — írja könyve egyik legmélyebb megállapításában Keresztury Dezső. — Az alkotó felmagasodottság ritkább pillanatait

azonban összeköti a hivatás érzése, az erőgyűjtés céltudata, a felkészülés jó érzése, a mives aprómunka kielégülése. Arany pályájának ez a kötőanyaga nem látszik elég erősnek s összefüggőnek. A költészet megváltó varázslatába vetett hite megingathatatlan volt ugyan, de költői gyakorlata tele van szakadékokkal, sivatagos területekkel; ezeken gyakran csak az alkotó szenvedély egy-egy fellángolása, a kötelességtudás kényszere, vagy a költői pepecselesben szórakozást, vigaszt kereső lélek türelme segítette át; legtöbbször azonban töredéknek hagyta, ami ihlet fogytán kihűlt, félbemaradt."

Említ egy helyütt Keresztury Dezső bizonyos, Aranynál is érvényesülő európai irodalmi hajzácsövességet; és kétségtelen, hogy megvannak a maga kapcsolatai „kifelé” is. De tehetségéhez képest fájoan ösztövére kapcsolatok mégis, jórészt persze történelmi helyzetéből következőleg is. Következőleg is, mondom; mert következett ez alighanem természetéből is, bizonyosfajta bizalmatlanságából, húzódozásából, és jelleme egy vonásának akart túlhangsúlyozásából (abból, ami az „énektanárságra” vitte, egyszerre hajlamból is, kényszerből is). Joggal írja Keresztury Dezső, már az első *Toldi*-val kapcsolatban, s mennyire nagyobb joggal majd később, *Toldi szerelme* sziszifuszi munkája, vagy a hunn trilógia kísérletei kapcsán (amikből egy olyan céltalan és reménytelen, halva született és halhatatlan remekmű született, mint a *Buda halála*): „Egy Aranyhoz hasonlóan kivételes génusz számára nagyobb hivatást is el lehet képzelni annál, hogy népe magánosságát abba temetkezve fejezze ki s jelképezze alkotásaival, legyenek bár azok mégoly gazdagok s a közösség lelkéből lelkedzettek.” Fájdalmas megállapítás; és annál hitelesebb, mert hiszen egy Aranyt egész szívével szerető tudós és költő fájdalomra sugallta.

Igen: a történelmi helyzet; és a társadalmi helyzet; és még valami (nem függetlenül az utóbbitól): a kellő élmény- és tapasztalatanyag hiánya, amire Keresztury Dezső olyan találóan mutat rá. Ez is ok, ha nem is egyetlen ok. Az ember újra meg újra Mickiewiczre gondol, a *Pan Tadeus* máig friss remekülésére, kor- és társadalomképére; hogy is nem vitte jószelleme Aranyt valami eféle vállalkozásra, *Az elveszett alkotmány* első, és ilyesfajta lehetőségeket sejtető kísérlete után? Többek között bizonyára azért is, mert nem volt hozzá kellő tapasztalati anyaga: nem ismerte elég szélesen országát társadalmát. Igen; illetve lehet; illetve elfogadható „mentség”, ha kellőleg kiegészítjük. Mert hiszen voltak Szalontán tapasztalatai, és lettek utóbb — levelei bizonyítják — Nagykörsön, és szerezhetett, azaz szerezhetett volna bőven a „főlsőbb körökből” Geszten, a Tisza családnál. De nem szerzett, vagy amit szerzett, nem hasznosította, csak legföljebb elpanaszolta, szenvedett miatta, vagy félrehúzódtott előle. Miért? A legmélyebb ok alighanem valahol a természetben, emberi és írói jellemében rejlik. Így aztán készséggel, illetve kénytelenül elvállalt egy már idejét múlt földadatot, aminek ráadásul elkésett megvalósítása már jóformán senkinek sem kellett: és nem vette észre azt, vagy kitért az elől, amit a történelem és társadalom szinte tálcán kínált neki. Ha Arany megírja a maga *Pan Tadeus*-át, az abszolutizmus alatti, vagy akár előtti idők magyar világáról, azzal a satirikus erővel, amiről *Az elveszett alkotmány* s utóbb *A nagyidai cigányok* tanúskodott!

Az ember már-már hajlandó egy paradox gondolattal kacérkodni: lehetséges lenne, hogy mégsem volt igazi epikus? Pontosabban: igazi epikus *természet*, a Balzacok, Tolsztojkok, Gogolok fajtájából? Egyetlen olyan műve van, ahol nyilván érezni az elbeszélés epikus örömet, áradását, spontán ömlését: az első *Toldi*. A második már inkább „epiko-lírai” remekmű; a *Útrája* él, az epikuma is lírai. És a *Buda halála*? Ez is inkább lírai, és inkább drámai; az igazi „epikum” ebben sem spontán, ebben sem igazán „epikus”. Ha már igazán epikus művét keresném, elsősorban a *Toldi szerelmén* akad meg a szemem; de milyen kényszeredett, meddő, kinnal szerkesztett „epikum” ez, mennyire híján az *igazi* epikus folyásnak, áradásnak, az elbeszélés gazdag, fölzsabadult („homéri”, vagy mickiewiczzi) bőségének! Milyen lombik-munka végül is: születésétől fogantatásától milven élettelen, mennyire csak látszatéletű! Milven „kötelező olvasmány”, s milven kötelező földadvány volt magának Aranynak is!

Persze a „lírikus Arany” már az a *Nyugat* említett Arany-reviziója fölébe helyezte az epikusnak (az *Őszikék* költőjét a *Toldi* költőjének), olykor egyszóval és túlozva is, némi méltánytalansággal az epikus iránt; de itt nem

erről van szó. Hanem java epikus műveinek rejtett és rejtőzködő lirizmusáról, és arról, hogy azok a legjobb, legfrissebben maradt epikus művei, amelyekben (és amelyeknek a fogantatásában) a legtöbb a személyesség, a líra. Így a szerencsés irodalomtörténeti pillanat kivételes remeklése, a *Toldi* mellett a *Toldi estéje*, a *Buda halála*, a *Katalin*, a *Keveháza*, nem is beszélve a *Bolond Istók* elkészült két énekéről és sajnos félbehagyott kísérletéről. „Teljességgel félreérténé Aranyt — írja Keresztury Dezső az első ballada-kísérletekkel és a „balladák felé vezető út” első lépéseivel, egyes életképekkel kapcsolatban — aki ilyen esetekben — (például *A rab golya* vagy *A falu bolondja* esetében) — akár a kép valóságának, akár jelentésének pontos és egyértelmű megfelelőit keresné a természetben vagy a költő gondolatvilágában. Az effajta költemények különös szépségének titka éppen ez a transzparencia, a légkörnek az az összetettsége, amely nem igényli, de nem is tűri el minden mozzanat elemzős egyértelműen azonosító értelmezését. Arany — anélkül, hogy tudott volna rólok — hasonló utakon járt, s rokon eredményekre jutott az egykorú s későbbi nagy szimbolistákkal: ebben is egyik előfutára a modern költészetnek. Meríthettek a romantika közös forrásaiból; Arany ráérezhetett a népköltészet szimbolizmusára is... A legmélyebb indítékok e szimbolizmus kialakítására azonban nyilván saját rejtőzködő, magát képben, hangulatban, árnyalatokban kifejező génuszától kapta.” Mindez, úgy gondolom, nemcsak az életképekre, ballada-próbákra, és később természetesen a baladákra áll, amelyeket egyáltalán nem is lehet más aspektusból értelmezni és magyarázni (és más aspektusból csak félreértetni és félremagyarázni lehet), hanem bizonyos módon és áttételen és árnyalással áll Arany java epikájára is: ott igazán jó (nem műzeumi, hanem élő „jósággal”), ahol az objektív ábrázolás mélyén szubjektív mozzanatok húzódnak meg sugallóként, vagyis ahol a Keresztury említette rejtelkedés és álcázás mögött, alakokba és cselekményekbe, jellemekbe és jellemkonfliktusokba vetítve róla magáról, az ő konfliktusairól, életérzéséről van szó — arról, amit közvetlenül lírailag nem tudott, vagy nem mert, vagy nem akart, vagy szégyellt kifejezni, vagy ha érintett, többnyire humorosan, vagy öregurasan eltávolított, és úgy fejezett ki, bizonyos distancírozással, legalább hangulatilag (ha másként nem, a rezignáció distancírozásával) hátrítva megszzebbre közvetlen önmagától — kivéve az ötvenes évek lírájának néhány nagyon nyers és merész és nagy költeményét.

Éppen ezért, ebből az emberi és költői természetéből következőleg rokon Arany lénye legmélyebb rétegeiben és áramaiban a romantikával: azzal, amit Keresztury Dezső, aki nagyon megszívlelendően és nyomatékosan és meggyőzően figyelmeztet erre, „nemzeti romantikának” nevez (és Kölcsey Aranyra tett hatását bizonyítja!); azzal, amit legnagyobb képviselőjéről byroninak nevezhetünk (és ez nem korlátozódik csupán a *Bolond Istókra* meg a *Katalinra*); és azzal, amit *Shakespeare* jelent, illetve jelentett. De hadd idézzem Keresztury Dezső saját szavait. „Arany még sokkal inkább elképzelhetetlen Kölcsey. Vörösmarty, Széchenyi, a forradalom és szabadságharc nélkül, mint Petőfi... Homérosznál nagyobb s főként sokkal tartósabb hatást tett Aranyra Shakespeare, akit ugyan szintén joggal sorolt a „népköltők” közé, de akinek műveiben semmiképpen sem kereste volna a lét édes harmóniáját, az antik derűt, szép tárgy és szép idom klasszikus egyensúlyát. S ne feledjük főként Byronnak Arany első alkotó korszakára oly döntő hatását! Éppen elégszer láttuk a költő egyéniségében, életében is a gúzsba kényszerített romantikus erők hánytorgását, s megfigyelhettük, hogyan öntik el a felszínre törő romantika tüzes lávafolyamai újra meg újra költészetét is; főként a leverte szabadságharc után, a Petőfi nélküli magányban.”

Az utószó szerint a könyv „lassan és vívódva” készült. „Annak a munkának első része, amelyben Arany János pályájának képét szeretném felidézni. Arany lassú, habozva tájékozódó, ki-kitörő s vissza-visszahulló felkészülésének három, azután első alkotó korszakának egy évtizedéről szól. Mivel azonban igyekszik feltárni az Arany életét és műveit egységre fogláló kötőerőket, az egész pályán végigvonuló motívumokat is, s mivel ezek legtöbbje és legfontosabbja már a költő életének első négy évtizedében megmutatkozik: az olvasó

ebben az első kötetben is megtalálja Arany egyéniségének és életművének vázlatát. A későbbi évtizedek eredményei itt készülnek elő; sok minden, ami ott fogalmazódik meg, ide is visszavezetíti megvilágító sugarait."

Unneprontás, ha megkockáztatom, hogy talán *túl* lassan és *túl* vívódva született a könyv? Hogy szerzője talán — esetleg a körülmények: Arany csillagzatának időszaki elsötétedése miatt kénytelen-kelletlen, vagy ki tudja, nem tudományos lelkiismerete aggályosságából, vagy egyszerűen csak idő hiányából —, elmulasztotta az „ihlet” kedvező pillanatát: amikor mindez forróbban, szenvedélyesebben került volna papírra, kevesebb körültekintéssel, mérlegeléssel, egyensúlyozással, akár egyoldalúbban is, de plasztikusabban? Az az érzésem néhol, hogy a vitathatatlanul megbízható, és izlésesen alkalmazott tudományos apparátus a helyes háttérből valahogyan mégis nyomasztólag hat és árnyékot vet az arcképre, elleplezi éles vonalait, a rajz erélyét és keménységét. Gondolok például azokra a „műfajtörténeti” kitérőkre, amelyek bizonyosan nélkülözhetetlenek egy egyetemi előadásban, és kétségkívül hasznos világirodalomtörténeti kitekintéseket adnak, de a portré arányait mégiscsak szétnyomják, összbenyomását mégiscsak zavarják. Talán jobb lett volna kevésbé tudományosan, röpkébb tollal fölvezetni őket. A társadalmi képlet kissé elvonatkoztatott, és újra meg újra ismétlődő ábrája is zavar; úgy gondolom, hitelesebb is, olvasmányosabb is s mélyebb benyomást is hagy az olvasóban a kellő tájékozottsággal és idézetekkel bemutatott korkép (egykorú levelekből, sajtóból, naplókból), mint a többé-kevésbé hideg grafikonok máshonnan is ismert képeinek mintegy „kötelező” újrafölrajzolása. Végére nem ezért vannak már modern összefoglaló, meg részletdolgozatokkal foglalkozó történettudományi műveink, hogy eredményeiket, minden külön alkalommal, újra el kelljen ismételniünk, ha egyszer mondandónkban ettől nincsenek lényeges eltérések.

Némileg hiányolom azt, amit „stílustörténeti” szempontnak lehetne nevezni; pontosabban szólva: keveslem. Ugyanakkor viszont nagyon tanulságos e szempont minden alkalmazása a könyvben; gondolok például mindarra, amit Keresztury Dezső oly hitelesen állapít meg Aranyról a „kollégiumi” költészethez való kapcsolatairól, erről a sajátos „népiességről”, amely egész pályáján végigvonul, s néha erőteljesen ki is tör, mint *A nagyidai cigányokban*; vagy gondolok a *Katalin* és a *Keveháza* mélyreható elemzésére, formai kísérletük és újdonságuk kidomborítására; vagy az első *Toldi* pompás elemzésére, „korabeliségének” remek dokumentálására; vagy *Az elveszett alkotmány* minden szempontból való alapos, meggyőző, plasztikus analízisére, „mivoltában” is, genezisében is. De persze nem tudhatni, hogy az, amit itt egelőre hiánynak érez az olvasó, nem csak olyan óhaj-e, melyet a következő második kötet máris teljesített. Abban bizonyára az ismétlés is kevesebb lesz (mert itt néha ugyanazt kétszer-háromszor is halljuk), és talán a szópárosítás-ikresítés itt már néha modorosságig menő eszközzel is ritkábban fog élni az író: sőt talán előadásának bár magvasan szép, de zsúfoltságra hajló stílusát is „kiritkítja” kissé, és a „tudományos” felől (aminek itt mintha bizonyos kényszerűt érezné, vagy hagyományos nyűgét vállalná) inkább a tőle egyébként megszokott, fesztelebb járású esszéstílus felé fogja közelíteni. (*Rónay György*)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Körszínház Petőfi: „*Tigris és hiéna*” című darabját újította fel ezúttal. Kazimir Károly, az előadás rendezője, a színlapon miniatűr tanulmányban ismerteti a felújítás történetét. Ebben írja: „Azt állítja a legenda, hogy a *Tigris és hiéna* nem jó dráma, sőt nagyon rossz színpadi mű, mélypont Petőfi Sándor életművében. Kevés drámáról írtak ennyi rosszat, annak ellenére, hogy mindössze háromszor találkozott az igazi és perdöntő ítélevél: a közönséggel.” (Utalás az 1883. évi kolozsvári három előadásra.) Kazimir ezután elmondja, hogy az irodalomtörténet szinte egyhangú ítéletével szemben miért vállalkozott mégis arra, hogy előadssa a feledésből Petőfi egyetlen színművét és annak a reményének is kifejezést ad, hogy legalább részben ki lehet talán javítani az igazságtalan legendát.

Az előadás mindenképpen Kazimir Károly bátor és elismerésre méltó vállalkozását igazolta. És igazolta azt, a darab vitathatatlan közönségikere is. Kiderült, hogy Petőfi drámája, ha nem is kiemelkedő remekmű, de korántsem olyan rossz darab, mint amilyennek elhíresztelték. Erényeivel és hibáival

A darab genezise pusztán a szöveg alapján szinte pontosan nyomom követhető. Nem kétséges, hogy példaképként Shakespeare lebegett Petőfi szeme előtt s ez világosan bizonyítja, hogy a költő jó irányban tájékozódott a számára idegen és szokatlan területen. A dráma tárgyválasztása és elaprózott jelenetzése egyaránt erre a shakespearei ihletésre utal. A cselekményt Petőfi is a történelemből merítette, bizonyos szabadsággal kezelve a valóban megtörtént eseményeket. II. vagyis Vak Béla korában vagyunk. Tudjuk a történelemből, hogy Bélát nagybátyja, Kálmán király vakította meg. Ugyanez a Kálmán második feleségét, Eufémiát hűtlenséggel gyanúsította és ezért fiával Boriccsal együtt hazaküldte Kievbe. A magyar főurak egy része azonban Kálmán törvényes fiaként ismerte el Boriccsot és az később, Vak Béla uralkodása idején, trónkövetelőként lépett fel a magyar királlyal szemben, és több ízben fegyveresen is betört az országra, hogy trónigényét érvényesítse. Petőfi ezt a történetet dolgozta fel a drámában, megtörtént ténynek fogva fel Eufémia egyébként nem bizonyított hűtlenségét. Sámson néven, szerepelteti a darabban az egykori császárt is, aki Boriccsnak természetes apja, s akitől az itt Predsláva néven szereplő királynénak még egy fia született. Saul ez, aki a tragédiában a pozitív főhős szerepét tölti be. Ő az, aki rövid megingás után sorban meghúsi a király ellen szőtt összeesküvéseket és Borics próbálkozásait, hogy a maga oldalára állítsa a magyar főurakat. A darabot át meg átszövő zavaros intrikák mögött Predsláva áll, aki gyűlölködésben él fiával Boriccsal és ugyanakkor bosszút líheg az életét annak idején tönkretévő, csábító Sámson ellen. Véres jelenetek sorozata fejezi be a tragédiát. Előbb az aradi országyűlésen (s ez történelmi esemény) Ilona királyné biztatására fölkoncolják a királlyal szembenálló főurakat, akik annakidején a király megvakításában vettek részt, majd az összeesküvés miatt börtönbe zárt Sámson szúrja le saját természetes fiát, Sault, aki azért vetette le a bilincseket a fogoly kezéről, hogy megvív hasson vele, de azután képtelen fegyvert emelni arra a férfira, akiről most tudja meg, hogy az apja. Sámson viszont az egykori kedves, Predsláva szúrja le.

Petőfi, amint látjuk jócskán merített a híres shakespearei „borzalmakból”. S az egyik vád éppen az volt ellene, hogy ezek a „borzalmak” nála sokkal erőltetettebbek, mint a nagy példaképénél. Felrótták azonkívül neki, a túlbonyolított és nem egyszer a logikának is ellentmondó cselekményvezetést. Kétségtelennek látszik, hogy Petőfi valóban minden áron nagyon izgalmasra akarta írni drámáját és ennek az lett az eredménye, hogy az egymást gyors ütemben követő események a néző számára gyakran követhetetlenül válnak, a cselekmény szálat teljesen összekeveredőnek. Ha Kazimir Károly jobban bele akart volna nyúlni a dráma szerkezetébe, mint amennyire megtette, elsősorban ezen a téren kellett volna egyszerűsítene s egy ilyen jellegű dramaturgiai kozmetikázással még épkezlábabb drámatípus faraghatott volna Petőfi szinte csak nyersanyagot nyújtó tragédiájából, amelynek persze így is számtalan és vitathatatlan értéke van.

Ilyen érték elsősorban a dráma szép és a mai fíll számára is teljesen korszerű költői nyelve. A párbeszédek élnek, valóságosak és hallunk néhány olyan nagyszerű tirádát, amelyekért egyedül érdemes volt színpadra vinni az ismeretlenség homályába zárt darabot. És értéként könyvelhetjük el voltaképpen azt is, ami szigorú irodalmi mértékkel mérve, a túlbonyolított cselekmény mellett legfőbb fogyatékosága a drámának, az alakok túlságosan egysíkú jellemzését. Petőfi egyáltalán nem törődött azzal, hogy árnyalttá tegye a jellemeket. Számára csak fehér és fekete, angyal és ördög létezik. A pozitív hősök, mint II. Béla király, Saul, Milutin a kis galíciai szolga, vagy Gedő, a királyhű urak vezére, megannyi megtestesítője a legnemesebb emberi tulajdonságoknak, az önzetlenségnek, a humanitásnak, a nagylelkűségnek, a tiszta szeretetnek. Velük szemben a negatív hősök, mint Predsláva, Borics vagy Sámson a megtestesült gonoszokat, árnyait, hűtlenséget, gyávaságot képviselik. Amennyire azonban kifogásolható ez a fajta ábrázolás módja, ugyanakkor nagyon leleplező is és ez teszi számunkra érdekessé és értékesé azokat a vallo-

másokat, amelyeket a hősök szájából hallunk. Mert valójában a lírikus alkátát megtagadni nem tudó Petőfi vall ezekben saját világ- és emberszemléletéről. Romantikusan, néha kicsit érzélgősen vall, mégis egy, szinte a naivságig menően tiszta és minden nemes eszményért azonnal lelkesen hevülő lélek lepleződik le ezekkel a vallomásokkal és ezeknek kedvéért szívesen elnézzük a költőnek azt, amivel adósunk maradt: az árnyalt jellemzéssel.

Kazimir Károly rendezése, nagyon helyesen, a dráma eredendően romantikus hangvételéből indult ki. Annyi kacagányt és buzogányt vonultatott föl, hogy azt Székely Bertalan is megirigyelhetné tőle. A színészeknek külön érdemül kell felírni, hogy a nyári kánikula kellős közepén két órán át viselték önfeláldozóan a féltettüket beborító valódi szőrméket. Az igazság kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy a népes szereplőgárda nemcsak ebben jeleskedett. Hála az igazi költő írta szövegeknek, néhány egészen kimagasló alakítást láthattunk. Elsősorban Sulyok Mária háborzongató Predszláváját kell kiemelni. De nagyszerű meglepetés Koltai János, a király szerepében. Petőfi, Béla király szájába adja legfontosabb mondanivalóit az igazságról, emberiségről és békeszeretetről, és ezek a dikciók annyira hitelesek, hogy a király alakja, hála a kiváló színészi alakításnak is, az előadás legmélyebb élményét hagyja hátra a nézőben. A megszokottan jó, az általuk mondott szöveg belső ellentmondásai ellenére Nagy Attila és Mécs Károly, Saul, illetve Borics szerepében. Hiteles fejedelemasszony volt Pécsi Ildikó Ilona királyné szerepében és kedves lírai alakítás a Juditot, illetve Milutint megszemélyesítő Pap Éva és Schwetz András kettőse. Szirtes Ádám Sámsonja és Prókai István hűséges Gedője emelkedett még ki a népes szereplőgárdából. A Kőrszínház követelményeinek megfelelő ötletes díszleteket Rajkai György, a magyaros romantika minden hagyományát fősorakoztató jelmezeket Láng Rudolf tervezte. (Doromboz Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Kassák Lajos 1887—1967. Ez év júliusában — életének nyolcvanegyedik esztendejében — eltávozott közülünk Kassák Lajos, a XX. század magyar szellemi életének egyik legjelentősebb és legrokonszenvesebb egyénisége, — sodró erejű költemények („Mesteremberek”, „A ló meghal, a madarak kirepülnek”, „Bartók Béla”, „A költő önmagával felesel”, Rekviem egy asszonyért”), súlyos veretű szépprózai művek („Angyalföld”, „Egy ember élete”, „Anyám címére”), nemzetközi elismerésre szert tett konstruktivista festmények alkotója, — írók, művészek, ifjúságunk nemzedékeinek nevelője és példaképe.

A kassáki életmű — amely a mester életének utolsó napjáig épült (az író a halála előtti órákban még korrektúra-levonatokat javíttatott felesége és a sorok írója jelenlétében) — lezárult; most már az irodalomtudomány emberein és a művészettörténészekén a sor, hogy elmélyült munkával összegyűjtsék, feldolgozzák és közkinccsé tegyék a sokoldalú művész teljes oeuvre-jét. S ha majd a mester össz munkássága elélnktáru, azt hisszük: kétségtelenné fog válni, hogy „az államdekorációkat, a holdvilágot és az orfeumokat” megtagadó szocialista költő, a győri vagongyár egykori hídkovácsa — igen közel állott a kereszténység gondolatvilágához. Gyergyai Albert — Kassák közeli barátja és művészetének megbízható kommentátora — a „Földem, virágom” című verseskötet bevezetőjében (1935) joggal szólhatott a költő „vallásos humanizmusáról, a mester lelkében élő és munkáiban megnyilatkozó „keresztény értéktábláról”. „a kassáki szemlélet legmélyén fénylő személyes Krisztusról...”

A *Hűsvét New Yorkban* című Blaise Cendrars-kötet élén olvasható tanulmányában (1963) Kassák remekművű portrét rajzolt a francia avantgarde hányatott életű költőjéről. A Cendrars művészetének és emberi lényének szentelt írás e szavakkal fejeződik be: „Nyugtalan kóborló, bátor ítélkező és naív gyermek volt egyszemélyben. Ellent mert mondani a gonosznak és az öcskaságnak, és meg tudott hatódni a nagyszerű látvánvoktól, a külső és belső világ gazdagságától. Nincs egyetlen kortársa, aki annyi megpróbáltatását viselte volna el az életnek, mint ő, s mégis — az optimista szellem különösen szép értékeit hagyta ránk örökségül.”

E sorok nemcsak Cendrars-ra érvényesek, — de a Cendrars-esszé szerzőjére, „A transzszibériai expressz” költőjével egy bordában szőtt Kassákra is,

aki hatvan év előtt szűk pepita nadrágban, kopott lakkcipőben, fején zsirardi kalappal, hóna alatt kicsinyke csomaggal megérkezett Érsakújavárról a Nyugati pályaudvarra, — hogy a következő években és évtizedekben egyike legyen a magyar irodalom és képzőművészet nagy megújítóinak, megajándékozva bennünket olyan művekkel, amelyek felett az időnek nincsen hatalma, és amelyek „különösen szép értékei az optimista szellemnek”.

Füst Milán író, költő és esztéta (1888—1967) halála a magyar képzőművészeti irodalomnak is fájó vesztesége. Az elhunyt mester — aki alapos ismerője volt Firenze, Krakkó és Athén múkincseinek, a német dómoknak és múzeumoknak — az elsők között ismerte fel Nagy Balogh János és Derkovits Gyula művészi kiválóságát. (Füst Advent című kisregénye a pályája elején álló Derkovits rajzaival jelent meg 1923-ban.) A Látomás és indulat a művészetben című irodalom- és művészetelméleti munka is bizonyosága Füst Milán élénk képzőművészeti érdeklődésének és műtörténeti hozzáértésének; könyvében emlékeztet, ihletett jellemzéseket ad Dürerről, Matthias Grünewald isenheimi oltárképéről, Wit Stwosz szobraitól, Chardin csendéleteiről, Van Gogh tájképeiről, mindenekelőtt azonban a szívéhez oly közelálló németalföldi festőkről: Brueghel-ről, Adriaen van Ostade-ről, Brouwer-ről, Teniers-ről, — tehát azokról a flamand mesterekről, akiknek vaskos paraszti, vásári és kocsmai jelenetei, groteszk látásmódja nyilvánvalóan rokon „A részeg kalmár”, az „Egy bánatos kísértet panasza”, a „Gúnydal Pergolára” költőjének lírájával.

Festő- és szobrász-kortársai közül főként Gulácsy Lajos, Berény Róbert, Czóbel Béla, Tihanyi Lajos, Bernáth Aurél, Ferenczy Béni, Bokros Birman Dezső munkásságát értékelte sokra Füst Milán; budai lakásában e művészek képei, szobrai vették körül a bizzar víziók komor lelkületű mágusát, a fél évszázada a „hallgatag király”-lyal: a „rejtélyes elmúlás”-sal barátkozó-viaskodó mestert, akinek dühörgő húrjain nemegyszer az isteni irtalomba vetett hit és bizalom hangjai is megzendültek:

„Védj meg engemet, Uram,
S magános lelkemet kezénél vezesd Te
A vak úton, melyen eddig nem járt még soha...”

Gadányi-emlékkiállítás. A Nemzeti Galéria júniusban megnyílt Gadányi-emlékkiállítása régi adósság lerovása. Gadányi Jenő (1896—1960) a húszas években kapcsolódott be — a KÜT és az ÜME kiállításain — művészeti életünkbe. Már korai munkái között is akad több időtálló darab, így az „Önarckép üvegedénnyel” (1930 körül) vagy az 1933-ban festett kompozíciói, ám e sokat elmélkedő, erősen kontemplatív alkatú, a kor divergens művészeti törekvései közepette lassan kibontakozó festő mégis csak jóval később — a 40-es, 50-es években — érkezett el pályája csúcsára. Ekkor születnek meg olyan telt hangzatú, lobogó tűzű munkái, mint a kubizmus és konstruktivizmus eredményeit értékesítő „Csendélet szobrokkal” (1940), a „Békásmegyeri táj” (1947), a „Fésülködő Vénusz” (50-es évek) vagy a „Cikázó fenyék” (1958), amelyen barbár erővel örvénylik a szenvedélyes színek zuhataga.

A mester mint rajzművész is a legelsőkhöz tartozott (női figurák, Krisztus-fejek, galambok, gyertyatartós-serleges rajzok, dús vegetációjú tájak); a tárlat egyik meglepetése Gadányinak François Villon „Nagy Testamentum”-ához és balladáihoz készített grafikai sorozata, amelyet szívesen látnánk viszont egy új magyar Villon-fordításkötet oldalain.

A kiállításról eltávozóban Gadányi egyik — élete végén elhangzott — önvallomása idéződött fel bennünk: „Ha újból kezdeném, megint csak ezt az utat választanám. Nehézség? Sikertelenség? Megnemértés?... Vállaltam. A

művészetben nincsenek félmegoldások; gyűlölöm a középutat és a hazugságot, — őszinteségre és igazságra törekedtem.” A Gadányi- emlékkiállítás anyaga arról tanúskodik, hogy ezekhez az emelkedett művészi eszményekhez a mester mindenkor hű maradt.

Két kiállítás. A harminc esztendeje Angliában élő magyar fametsző-művész, *Buday György* munkáiból rendezett kiállítást nemrégiben a Nemzeti Galéria, Buday 60-ik születésnapja alkalmából. A művész — aki annakidején Radnóti Miklós jóbarátja és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának egyik irányítója volt — számos illusztrációt készített székhely népballadákhöz, *Az ember tragédiájá*-hoz, *Shakespeare: Athéni Timon-já*hoz, *Ovidius: Metamorphoses* című művéhez, *François Mauriac: Jézus élete* című könyvéhez és egyéb irodalmi alkotásokhoz.

Buday lapjai impozáns mesterségbeli felkészültséget árulnak el, hiányzik azonban belőlük az átütő, lefegyverző erő és a konvencióktól való elszakadás, amely az igazán nagy művészi egyéniségek mindenkori jellemzője. Buday xilográfiai finom, kvalitásos könyvdíszek, — sajnos, ennél nem többek. A művész megmarad a kitaposott ösvényeken, nem véve tudomást Thomas Mann megszívlelendő szavairól: „Bizonyos művészi eszközök történelmileg elhasználódtak, kimerültek, unalmassá váltak; új utakat kell keresni...” Buday azok közé a művészek közé tartozik, akik kísérletet sem tesznek új ösvények törésére; munkálkodása ezért marad kisszerű, másodlagos jelentőségű.

A visegrádi Salamon-toronyban júliusban szentendrei festők munkáit láthattuk. A kis tárlaton jórészt akvarellek, színes grafikák, tus- és ceruzarajzok szerepeltek. Az anyagból főként *Kmetty János* két vízfestménye, *Barcsay* három kis tollrajza, *Czöbel* mester egy nagyméretű tusrajza (női félakt), *Szántó Piroksa* „Vörös futórózsá” című gouache-a, *Korniss Dezső* artisztikummal teltített kis kompozíciói, *Hegyi György* monotípiái, *Ilosvai Varga István* „Karos-zékben ülő női akt” című olajtemperája és a fiatal *Kősa-Sípos László* két tusrajza emelkedett ki. Az utó-impresszionisták sem tudták magukat kivonni a szentendrei konstruktívok hatása alól, ezt bizonyítja *Kántor Andor* „Csend-élet piros háttérrel” című műve, amely a festő egyik legsikerültebb munkája. *Szösz Jenő*, *Gallasz Magda* és *Szánthó Imre* érdektelen műtermékei alatta maradtak a kis tárlat színvonalának. A szentendrei festészet egyik legértékesebb képviselőjének, *Bálint Endréné* (akinek művészetéről nemrégiben illusztrált monográfiát jelentetett meg a belgiumi „Desclée de Brouwer” kiadó) munkáit sajnálattal nélkülöztük. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (Soproni Ünnepi Hetek, 1967.) Évről évre színvonalasabb zenei eseményekkel örvendezteti meg visszatérő vendégeit a Soproni Ünnepi Hetek művészi eseménysorozata. Ebben az évben az Állami Operaház vendégjátékával Erkel Bánk bánja, majd Pécsi Sebestyén nagysikerű orgonaestje után jelentős eseménynek ígérkezett Händel Judás Makkabeusának előadása Forrai Miklós vezényletével a helyi Szent Mihály templomban. (Közreműködtek: a MÁV Szimfónikus Zenekar, a soproni Pedagógus Kórus, Gyurkovics Mária, Szabó Rózsa, Ercsei Margit, Bartha Alfonz és Horváth László) — Nehéz feladatot jelent a Judás Makkabeus mindenkori karmesterének a meglehetősen kusza cselekmény érzékletes előadása. Már a korabeli kritikusok is kiemelték, hogy a szövegkönyv visszatérő fordulatai nem adtak elég alkalmat a zeneköltőnek az érzelmi mélységek és helyzetek változtatására. A nehézségek másik forrását kétségkívül az oratórium rendkívüli kedveltsége jelenti, hiszen ha valaminek, hát ennek a darabnak megvan a kialakult előadási hagyománya, amelyet mindig figyelembe kell vennie a karmesternek és zenekarának is. Nem kis feladat az sem, hogy a megszólaltatott hatalmas kórustömbök egyszerre legyenek korhűek és korszerűek. A hallgatónak nyilván meg kell éreznie benne, hogy ez az alkotás volt az akkor erkölcsileg és anyagilag is összeomlott Händel egyik utolsó kísérlete, amivel meg akarta hódítani az

angol közönség sokszor megszerzett és elveszített rokonszenvét. Az ujjongásban és a magasztaló kórusokban meg kell villantani, ha csak egy pillanatra is, ennek sikerét, s azt, hogy többek között ezzel a művével vált Händel az angol nemzet zeneszerzőjévé. Nem könnyű alkalmazkodni a bámulatosan szép és örvendező — Romain Rolland szerint madárcsicsergést idéző — szőlőkhöz és szőlőegyüttesekhez sem. Egyszóval: nagy és nemes feladat Händel művének adekvát zenei megfogalmazása. Az Ünnepi Hetek közönsége mindenestre örömmel tapasztalhatta, hogy Forrai Miklós nagyon szerencsés kézzel vezényelte a művet, ezúttal a zenekari színeket is sikerült kihoznia a partitúrából. Feladatát valamelyest megkönnyítette a templom bámulatosan jó akusztikája, s az is, hogy kiválóan felkészített, egyszerű hangzású kórus került keze alá. A Pedagógus Kórus kiérlelt művészi teljesítménye, s a gyermekkar szép hangzása meglepetést jelenthetett még a helybéli hangversenylátogatóknak is. A szólisták közül Bartha Alfonz és elsősorban Szabó Rózsa énekművészetét kell kiemelnünk. Az utóbbi a magyar oratóriumkultusz nagy ígérete!

Néhány nappal később a változékony időjárás miatt az evangélikus templomban tartották meg az Ady Endre Művelődési Ház Kamarakórusa és a Pataki István Ifjúsági Ház Kamarazenekarának Törzsök Béla vezényelte hangversenyét, amelynek jól megválasztott műsora hatalmas tömeget vonzott a koncert színhelyére. Elsőnek Händel Ünnepi zsoltára hangzott fel (a 42. zsoltár részlete), szépen kivitelezett előadásban, bár a huszonöttagú kórus mintha kicsinynek bizonyult volna. Így is felfigyelhettünk azonban arra, hogy az amatőr ének- és zenekar milyen nagy lelkesedéssel és művészi elmélyültséggel közelíti meg feladatát. A bevezető műsorszám szép sikere után nem is csodálkozhattunk, hogy a kórus ideális hangzással szólaltatta meg (olasz nyelven!) Palestrina egyik madrigálját s Kodály Ave Mariáját, melynek „quasi gregorian” tolmácsolása a szerző egész életművének szellemében fogant. Külön is felfigyelt a közönség az acapella művek sorában Czövek Lajos Tóth Árpád versére komponált Arany felhő című művére, amelyet ugyanez a kórus mutatott be nagy sikerrel Vácott a Dunakanyar-fesztiválon. Ez a remek, idillikus, népdalszerű elemeket is visszazengető költemény kivételesen sikerült zenei feldolgozást nyert Czövek Lajos zenei műhelyében. A zenei szövetben itt-ott mintha felvillanna Debussy is, bár ilyen természeti kép esetén vajmi nehéz lenne Az elsüllyedt katedrális szerzőjének hatását elkerülni. A költemény elmélyedését jól követték az újra és újra felbukkanó pianissimók, melyet a kórus szépen tolmácsolt. Elbűvölt a szöveg és a zene találkozása, amely egyszerű romantikus is, ironikus is, mint az eredeti sorok:

Arany felhő az égen
Tova száll, tova száll,
Egy szív az esti réten,
A fűvön, a setéten
Halgatva fáj.

Ebben a műben, de a többi előadásában is megfigyelhettük, hogy Törzsök Béla, az est karnagya mily plasztikusan valósítja meg súlyos zenei elképzeléseit. Az ő érdeme is, hogy Vivaldi két hegedűre írt versenyműve a lassú tételben még Tátraiék fertődi hengversenye után is tudott újat adni. (A többi tételt kissé esetlegesnek, zaklatottnak éreztük.)

A hangverseny záró műsorszámaként a templomi környezetben kissé szokatlanul hangzó Parasztkantátát hallgattuk. A zenekar korrekt, kiegyenlített hangzása felett szépen, a mű szellemének megfelelő játékosággal és tömörséggel szárnyalt a kórus hangja. E műben is kiegyenlítetten, fényesen szólt az egész együttes, s méltán kellett elismerést. Érzésünk szerint ez az „amatőr” hangverseny volt az Ünnepi Hetek legjobban sikerült zenei eseménye. Igaz, az együtteseket a Faraszkantátában olyan egyszerű szólista segítette mint Supala Kolozs és a megbízható Németh Alice. Bizony nem ártana, ha a kórus és zenekar (esetleg Czövek Béla és Soproni József két igen nehéz, de szép kórusával) akár a fővárosban is szereplési lehetőséget találna.

(Könyv az orgonáról.) Pécsi Sebestyén professzor, a magyar orgonakultúra egyik kiemelkedő alakja, a hangszer szinte tökéletes ismerője

teljessé tette életművét „Az orgona” című nagyszabású könyvével. A műben részletesen foglalkozik a hangszer szerkezetével és építészeti elveivel, s külön fejezetben a magyar orgonakultúra történetével. Művéhez részletes és alapos regisztert is csatolt, mely a hangszeren játszóknak válik nagy hasznára. Korábbi Orgonaiskoláira, s főiskolai tankönyvére méltóképp tette föl a koronát ebben a művében a kiváló művész-teoretikus. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Ezek a fiatalok. A cím megtévesztő: a várakozással ellentétben nem olyan művet takar, amely adatközlő pontossággal ábrázolja és elemzi a nemzedékváltás kérdését. Egyszerű, hétköznapi revüfilmről van csupán szó. A korral természetesen a módszerek is változnak, s ezt az ilyen művek is megérzik. Nincs már lábemelgetős, harisnyakötőt mutogató táncoltatás, szívbemarkoló hegedűszó, sem egy sorban álló, vidám görlsereg, búfelejtő sztereotip mosollyal; helyette *Illés*-zenekar és *Omega*-együttes, *Szőrényi* Levente és *Koncz* Zsuzsa látható. A kadenciák elektronikus erősítőkön keresztül ingerlik a füleket, s az egykor kötelezően előírt luxus-díszletek és fehér telefonok helyett közönséges utcaképek és kultúrtermek szolgáltatják a hátteret. Talán csak egy valami maradt meg szinte változatlan minőségben: a zeneszámokat összekötő történet.

Beat-revü, írták róla, de — ami a kifejezés első tagját illeti — ez legfőljebb szándék lehetett. Az elkészült filmből ugyanis hiányzik a beatre jellegzetes, már-már urbanusan folklorisztikus lendület és fölszabadultság. Nem azt mutatják be, milyenek „ezek a fiatalok”, hanem, hogy milyeneknek szeretnék látni őket a tájékozatlan kívülállók: szelídeknek és jólfésülteknek, olyanoknak, akik a pillanatnyi népszerűséget nem tévesztik össze a tartós megalapozottsággal, s inkább elmennek gyárimunkásnak, mint egyetemi hallgatónak.

A film mentségére szolgáljon, hogy a között beat-számokból valóban hiányzanak a giccses, álromantikus sémák, de aki beat-verseket várt volna tőlük, nyílt és őszinte beszédet, és lendületet, annak csalódnia kellett. A cselekmény és a dalszövegek mindennapos gondolatokat adnak közre, egyszerűen és szelíden, nem ízléstelenül, de nem is érdekesen. Ezt az irányítottságot különösen a mai fiatalokat ábrázoló képsorok, s az ábrázolásra kimondatlanul is mindenkor kötelező művészi szemérem sínyli meg első sorban. Zavaró tömörségben láthatjuk a beat-zenét élvező fiatal arcok sorozatát a vásznon, sokszor hosszú percekig is, de a testet-lelket átforrósító őszinte átélés látványa helyett legfőljebb az arcokra kiülő szellemi egyszerűségnek lehetünk tanúi. Minden érzelem értékes lehet, amely őszinte; a rendezők azonban, abbéli törekvésükben, hogy valami eszményképet nyújtsanak át ezüst tálcán a kíváncsi nézőknek és a nevelésre váró teenagereknek, túlságosan is kordába fogták a hevületet, s ezzel sem a fiatalokat, sem pedig az érdeklődőket nem elégtették ki.

Pedig lehetett volna erről a kérdésről sokat mondó, izgalmas filmet készíteni, amelynek csírái ott rejtőznek helyenként a képsorok mögött. A ma már országos népszerűsége szert tett *Illés*-zenekar az angyalföldi *Bosch*-kulturteremből indult el hódító útjára, s azok, akik annak idején követték őket a XIII. kerületből, tudják, hogy viszonylag határozott arcú közönségük és játékfőfogásuk van. Ugyanez vonatkozik *Sztevanovity* Zorán *Metro*-együttesére is, a maga hangsúlyozottabban intellektuális jellegével, és főként egyetemi hallgatókból verbuválódott közönségével. (Jellemzésül megemlíthetjük például, hogy *Sztevanovity Korniss* Dezső és *Kovácsnay György* „Gitáros fiú a régi képtárban” című absztrakt-szürrealista filmjének zenéjét készítette el 1964-ben.) A filmben látható budai MOM-kultúrotthon pedig számos forró, és a kívülálló számára is érdekes élmény színhelye volt, ahol egyszerre két-három, valóban a városi munkás és értelmiségi fiatalokból kikerült együttes versengett — és verseng még ma is — egymással. A tíz- és húszéves nézőközönséget, a soraikban elszórtan föltűnő jóval idősebb nézőket, a sajátos arcokat és gesztusokat analitikus gondossággal bemutató képsorok minden kozmetikázás és hosszabb magyarázat nélkül többet adtak volna a közönségnek. A film is ott volt egy rövid időre jó, ahol élt ezzel a lehetőséggel, mint például a televíziós fölvetélnél; aki szabadidejében megfordult olykor a váci-utcai *Muskát*-

liban, vagy a Metro-Klubban, most ismerős pulóveres alakokra bukkanhatott a képeken.

Egészében azonban csak elszalasztott lehetőségekről beszélhetünk. A főszereplő mindvégig alig szól egy-két jellegtelen szót; „telibe” fényképezik szótlan arcát, miközben fölvonultatnak előtte veszedő felnőtteket, ledér lányokat, vívódó barátokat. Mindez arra kell, hogy bemutassák, mennyi rossz és jó hatás éri a mai fiatalokat. A főszereplő némasága azonban egyben a film némasága is: valójában nem mond semmit „ezekről a fiatalokról”, hanem csak vázolja a róluk alkotott közhelyeket. A szereplők kosztümjeit az *Elegancia* szövetkezet csinálta, a filmet *Banovich* Tamás.

Rondó. Egy adott műfajt egy másik műfaj törvényszerűségeire építeni nehéz, de ingerlő feladat. A választott szigorú keretföltételek kikényszerítik az intellektuális megfogalmazást és éppen formai szigoruk révén lehetőséget adnak egy-egy konkrét kérdés elemzésére. Különösen a zenei formáknak van ilyen hatásuk, az irodalomban *Thomas Mann* alkalmazta őket. *Berkovic* jugoszláv rendező filmjét a zenei rondó formájára (Mozart a-moll rondójára) építette föl, s benne a magánélet klasszikus háromszögének kérdését vizsgálja. A folyton visszatérő főtéma a házaspár és egy kívülálló férfi kapcsolata. Ezt a „rondo-témát” melléktémák és epizódok szakítják meg, szigorúan megtartva azonban a film kamara-jellegét. Egy fiatal házaspár vasárnap délutánonként vendégül lát egy magányos férfit, ez a kezdő téma. A két férfi szabályos ellentéte egymásnak; az egyik teljesen érzelmi, a másik hűvösen intellektuális alkat. A vonzás és a taszítás, az összeütközés és a visszatérés, az ismétlődés körforgása elevenedik meg. Az egymásutáni melléktémák a délutáni sakkpartik, az üldögélések a kávéházban, ahol a harmadik a délutánra vár, az érkezések és a búcsúzkodások sora, egyre bővülő tartalommal. Először eljártuk az alaptémát: a barát fölmege a házaspárhoz. Jól megnézhetjük a részleteket: a lépcsőházat, a tetőteraszt, a csengetést, a vacsorát, a jelképes háttérrel a képekkel. Sokszor ismétlődik a jelenet. Ugyanazok a mozzanatok, ugyanazok a gesztusok apró változtatásokkal. Más a háttér, melyet cserél a férfi és a nő, és észrevétlenül feszültséggel telik meg a levegő. Leheletnyi a különbség a főtéma megjelenési formái között, mégis lényeges, mert a változást, a két férfi adta pólusok egymáshatását, a fejlődést jellemzik. Valójában minden motívum klasszikus és ósrégi egyszerre. A két férfi egy-egy fenotípust képvisel, s a nő az egyensúly: őrá hat az ellentétpár, ő lesz áldozat és megoldás egyszerre. A film a zenei keret törvényszerűsége szerint zárul. A láthatatlan összecsapás után a nő visszatér férjéhez, s a végén újra látjuk a kezdő témát: együtt ülnek vasárnap délután. A keret ugyanaz, a tartalom azonban teljesen megváltozott. A megközelítés monoton ritmusától, a szabályos ismétlődésektől lassan bontakozik ki a film, s aki főntartások nélkül azonosul a szigorú formával, művészi élményt kap ajándékkul. (*Ungváry Rudolf*)

ÚJ KATOLIKUS KIADVÁNYOK. *Könyv a zsinatról.*¹ Időrendben elsőként egy olyan francia műveltségű pap-újságíró jelentkezett hazánkban zsinati könyvével, aki az utolsó két ülésszak alatt maga is Rómában tartózkodott, közvetlen közelről figyelte a világegyház képviselőinek munkásságát. Hazai katolikus sajtóorgánainak lehetőségeiket a legmesszebbmenőbben kihasználva, tiszteletreméltó igyekezettel azon voltak, hogy a lehető legjobban tájékoztassák a papságot és a híveket a zsinatról. Az újságok azonban, sőt még a folyóiratok is, a napi információ eszközei, s igen kevés az az olvasó, aki megőrzi, be-kötöttei azokat, hogy aztán később is bármikor elővehesse és tanulmányozhassa közleményeiket. Ezért nagyon hasznos, hogy a zsinati okmányok fokozatos kiadásával párhuzamosan — eddig a 16 dokumentumból 6 jelent meg magyarul a Szent István Társulat kiadásában: a liturgiáról és az egyházzal szülő konstitúció, az ökumenizmusról és a világiak apostolkodásáról szóló dekretum, valamint az egyháznak a nem-keresztény vallásokhoz való viszonyára és a vallásszabadságra vonatkozó deklaráció — elsősorban a papság, de a világi értelmiség is hozzájuthasson megbízható zsinati kézikönyvekhez.

1 Vítányi György: A II. vatikáni zsinat. Ecclesia kiadó 1967. 429 lap. 105,— Ft.

Amit egy ilyen kézikönyvtől várhatunk, azt mind megtaláljuk *Vitányi* György munkájában: az előzményeket, a zsinat lefolyását, a határozatokat, a távlatok felvázolását és a hazai vonatkozásokat. A bevezetés miliő-rajz: milyen volt a történelmi, a nemzetközi légkör, milyenek a vallási jelenségek. Rövid, de frappáns mondatokban összefoglalva a lényeg. A tárgyalás négy nagy fejezetet foglal magában: 1. a zsinat (teológiai meghatározás, jelentősebb adatok, szereplők, irányzatok), 2. a tizenhat kihirdetett okmány (négy konstitúció, kilenc határozat, három nyilatkozat), 3. a zsinat mérlege (pozitív eredmények stb.), 4. a zsinat jövője (a zsinat utáni szervek, az új korszak, a megvalósulás menete). Az utolsó rész: a zsinat magyar vonatkozásai 1962-től évről-évre. A záróakkord: mi történt itthon a zsinat után, a zsinat végrehajtása érdekében, főként a liturgia vonalán.

Nemcsak a történeti események tárgyilagosa, hű krónikáját kapjuk meg ebben a kézikönyvben, hanem — ahol szükség van rá — az értékelést és bírálatot is. *Vitányi* nem fél itt az ún. nehéz és kényes kérdések megvitatásától sem. Egy szerény kívánságnak adnánk azonban hangot: a könyv esetleges második kiadásában szívesen olvasnánk a magyar zsinati atyák felszólalásainak és javaslatainak teljes szövegét is. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy *Vitányi* könyve értékes nyeresége magyar teológiai irodalmunknak és méltón képviseli hazánkat a második vatikánumról világszerte írt sok-sok mű között is.

*Magyarnyelvű etika.*² Egy híján 40 esztendővel ezelőtt foglalta el az egyetemi katedrát *Kecskés Pál*, a Hittudományi Akadémia szenior-professzora, a hittudományra előkészítő bölcsélet tanára. E négy évtized alatt egymásután jelentek meg filozófiatörténeti, szociológiai munkái, mély keresztény spiritualitást tükröző lelkikönyv összeállításai (*Newman*, *Szent Ágoston* breviárium stb.)

A vajdó korok mindig felfokozott érdeklődéssel fordulnak az etikum felé, fogékonyak az erkölcsi kérdések iránt. Főként az alapok érdeklik az embereket, melyekre az egész erkölcsi rend, világkép felépül. *Kecskés* professzor etikát és nem morálist ír, munkája erkölcsfilozófiai és nem teológiai jellegű. A természetes erkölcsből indul ki, azokat az alapelveket vizsgálhatja, melyekre a kinyilatkoztatás alapján álló keresztény erkölcs tan felépül, a modern pszichológia, az értékelmélet és a szociológia szempontjait is figyelembe véve.

Három nagy fejezetbe: Az erkölcsi tudat — Az erkölcsi érték — Az értékes élet, sűrítve mondanivalóját az illusztris szerző. Műve nem könnyű olvasmány. Az előtt, aki figyelmes, tanulékony lélekkel olvassa, sok rejtett kincs tárul fel, s ezekből bőséges indítást nyerhet erkölcsi életének kialakításához.

*Egyetemes könyörgések.*³ A zsinati liturgikus konstitúció szerint „újra be kell vezetni különösen vasárnapon és parancsolt ünnepeken — az evangélium és homília után az egyetemes könyörgést, vagy másként a hívek könyörgését”. A gondolat ősi, szentpáli eredetű: „végeztess könyörgéseket, imádságokat, esedezéseket és hálaadásokat minden emberért, királyokért és minden följebbvalóért, hogy istenfélelemmel és tisztességgel teljes, békés és nyugodt életet élhessünk” (1 *Tim* 2, 1—2). Nyomai keleten és nyugaton egyaránt megtalálhatók.

A római *Consilium Liturgicum* 1965. január 13-án kelt irányelve szerint az *oratio fidelium* a hívők közösségnek Istenhez forduló és tőle általános jellegű jótéteményeket kérő könyörgése. A pap imádságra buzdító felhívása után a világegyház szükségleteiért, a nemzetközi és nemzeti ügyekért, a szükségét szenvedőkért és a helyi közösségért imádkoznak, végül a pap könyörgése zárja be az *oratio fidelium*ot.

² *Kecskés Pál*: Az erkölcsi élet alapjai. Szent István Társulat 1967. 277 lap, 60,— Ft.

³ *Egyetemes könyörgések*. Szent István Társulat 1967. 94 lap, 35,— Ft.

Püspöki karunk megbízásából az Országos Liturgikus Tanács állította össze ezt az egyetemes könyörgés gyűjteményt, mely 66 kész imaszöveget tartalmaz és bőséges anyagot ad imaszövegek szabad összeállítására is. Főpásztoraink az 1966. szeptember 14-i konferenciájukon fogadták el a tervezetet és bevezetését ugyanazon év ádventjének első vasárnapjától, november 27-től rendelték el.

40 vasárnapi, 11 ünnepekre, 3 gyászmisékre, 3 egyéb különleges alkalmakra és 6 szabad választásra szolgáló imaszöveg található meg ebben a kötetben. A lelkipásztorok minden bizonnyal kihasználják majd azt a lehetőséget, hogy a helyi szükséglet tekintetbe véve, egy írásban előre rögzített kéressel még konkrétabbá, életszerűbbé tehetik az általánosabb jellegű invokációkat. Az idő és a használat alkalmasint felszínre hoz majd egy-két hiányosságot, stilizálni valót. A második kiadás minden bizonnyal ezeket is figyelembe fogja venni. A kötet függeléke — a szentmise állandó részeinek új, a Szentzség által jóváhagyott magyar fordítása — hasznosan egészíti ki izléses köntösű, jelzőszalagokkal is ellátott új liturgikus könyvünket. (Kovács Zoltán)

ÍTELET A LÉLEKELEMZŐ BENCÉS PRIOR ÜGYÉBEN. Mint annakidején folyóiratunk 1966 márciusi számában beszámoltunk róla, *Arceo Mendez*, a mexikói Cuernavaca püspöke megértő figyelemmel kísérte azokat a lélekelemzési kísérleteket, amelyeket az ottani bencés monostorban annak előjárója, *Gregoire Lemerrier* prior folytatott. A prior rendházának tagjait és növendékeit csoportos lélekelemzésnek vetette alá, majd megalapította az „Emmaus” központot, hogy ott tanulmányozzák a lélekelemzés alkalmazásának lehetőségét a lelkipásztorkodás területén. Mindez csak az egyház hallgatólagos jóváhagyásával, illetve külön egyházi engedéllyel történhetett, mert egyébként egy 1961 júliusában kiadott *Monitum* az egyházi törvénykönyv 139. szakaszára hivatkozva tiltja azt, hogy papok és szerzetesek lélekelemzéssel foglalkozzanak. A mexikói bencés rendházban 1963—64-ben történt események, az ott folyó csoportos lélekelemzés, a szerzetes papok, a növendékek és a laikus testvérek sorozatos kiválásai a rendből, arra késztették az illetékeseket, hogy apostoli vizitátorokat küldjenek Cuernavaca-ba. A vizitátorok a szerzetesi életre jelöltek csoportosan történő lélekelemzését tudomásul vették, és felhatalmazták a szerzeteseket a folyamatban lévő kezelés folytatására, majd arra kérték a Rómában székelő Szerzetesek Kongregációját, engedje meg Lemerriernek a pszichoanalitikus eljárást folytatását.

A kongregáció azonban 1964. november 16-án Lemerriert arra kötelezte, hagyjon fel a lélekelemzéssel és megparancsolta az akkor Rómában tartózkodó priornak, ne térjen vissza a cuernavacai rendházba, hanem Rómából egyenesen Belgiumba, szülőhazájába költözzék. Minthogy azonban Lemerrier 1965 májusában mégis visszatért a mexikói rendházba s ott a lélekelemzés is folytatódott, a Szent Officium vette kezébe az ügyet: 1965. október 8-án a priort hivatalából elmozdította és lakóhelyéül Belgiumot jelölte ki. A prior azonban nem tett eleget a rendelkezésnek, mivel úgy vélte, hogy a Szent Officium eljárása szabálytalan volt, amennyiben őt magát nem hallgatta ki s nem ismer- te azokat az iratokat sem, amelyeket ő a saját védelmére a Szerzetesek Kongregációja elé terjesztett. Ügyében hamarosan újabb lépés is történt. *Ottaviani* bíboros, felfigyelve az eljárás némely szabálytalanságára, saját elhatározásából magához vette az iratokat és beszélt az ügyről VI. Pál pápával, akit Lemerrier közvetlenül is tájékoztatott. A pápa az *Informations Catholiques Internationales* június 15-i számának közlése szerint háromtagú külön bizottságot nevezett ki az ügy felülvizsgálására, *Roberti*, *Forni* és *Heard* bíborosok személyében, s megígérte Cuernavaca püspökének, hogy Lemerriert „igazságosan és szeretettel” ítéljk majd meg.

1966 tavaszán a különleges törvényszék levelével felkérték a bencés priort, jelenjék meg Rómában, de Lemerrier azt nem úgy fogta fel, mint jó és kellő formában kiállított, megjelenésre felszólító idézést, és ahelyett, hogy Rómába utazott volna, egy régebbi okmány után kezdett kérdezősködni. A törvényszék ekkor Rómában 1966. szeptember 19-én közbenszóló ítélettel „in contumaciam” (távollétében) ítélte el, a bencés apátprimást pedig „a divinis” felfüggesztette,

vagyis ideiglenesen eltiltotta a papi felszenteléssel járó cselekmények gyakorlása (szentmise-mondás stb.) alól s egyúttal kizárta a bencések kongresszusáról. Ezt az „elmakacsolási ítéletet” azonban hamarosan alaptalannak ismerték el. Megkezdődött az igazi per, amely nyolc hónapon át húzódott. A pápa által kinevezett bíborosi bizottság, mint különleges törvényszék, ez év május 18-án hozott ítéletet. Ez egy súlyos figyelmeztetést, két tilalmat és szankciót tartalmaz.

A „súlyos figyelmeztetés” szerint Lemerciernek figyelnie kell arra, hogy „a szakkifejezéseket a nekik megfelelő értelemben használja” és „hittudományi és erkölcsi elvek kifejtésében a legnagyobb elővigyázatosságot tanúsítsa”. A figyelmeztetés az *Il Regno* júniusi száma szerint nem vonatkozik Lemerciernek *Párbeszéd Krisztussal* — *Szerzetesek Lélekelemzésben* című könyvére, amely rövidesen olasz nyelven is megjelenik, hanem csak arra a két előadásra, amit a prior a szexualitásról és a szerzetesi engedelmisségről tartott, meglehetősen freudista szellemben, valamint a papi nőtlenségről és a házasságról szóló iratára, amit a II. vatikáni zsinat idején a délamerikai püspökök között terjesztett.

A *Tablet* június 3-i száma idézi az ítéletet. Eszerint a bencés prior a Szentszéknek fenntartott *ipso facto* bekövetkező speciális *suspensio a divinis* terhe alatt komolyan figyelmeztetik, hogy se nyilvánosan, se a magánéletben ne tartsa fenn a lélekelemzésnek se elméletét, se pedig gyakorlatát, amelyet ő maga „tulajdonképpen szigorú értelemben vett lélekelemzésnek” ismert el. Hasonlóképpen megtiltják Lemerciernek a Szentszék részéről kiszabható (hivataltól való) elmozdítás terhe alatt, hogy a jövőben a szerzetesi életre jelöltéktől akár felhívással, akár csak ajánlásképpen is előkészítő pszichoanalitikus kiképzést követeljen, akár az „Emmaus” pszichoanalitikus központban, akár valamely más helyen. Mivel pedig Lemercier 1965 májusában a Szerzetesi Kongregáció tilalma ellenére visszatért Cuernavacába (bár nem anélkül, hogy ne hivatkozott volna súlyos okokra, amelyek oda hívták), most a római San Girolamo apátságban lelkigyakorlatokat folytatva és a *divinis* felfüggesztve, töltson el nyolc napot jelképes büntetésként.

A május 8-i ítélet tehát az előzőkhöz képest kétségtelenül enyhe. Sem száműzetést, sem kizárást, sem pedig hivatalból történő elmozdítást nem szabtak ki Lemercierre s nem ítélték el előző pszichoanalitikus kísérleteit sem. Ezzel szemben azonban a jövőre nézve határozott tilalom hangzott el és Lemerciert hallgatásra ítélték abban a tárgyban, amelyre kutatási irányultak. Amikor azonban Lemercier büntetésének kitöltése után hazatérőben volt, Párizsban nyilatkozott a *Monde*-nak s vitatta az ítélet egyik pontját: szerinte tévedett a bizottság, amikor azt tulajdonította neki, hogy ő „a tulajdonképpen szigorú értelemben vett lélekelemzést” alkalmazta volna a monostorban. „Ennek a lényeges tévedésnek — vélte Lemercier — érvénytelenné kellene tennie a tilalmat, amelyet kimondtak rám, és a büntetést, amely fenyveget.” Minthogy azonban az ítélet ellen nincs fellebbezés, Lemercier csak azon töprenghetett, vajon forduljon-e kegyelmi kérelemmel a Szentatyához.

Az *Informations Catholiques Internationales* római tudósítója az ügy lezárását így értékelte: „Egy speciális törvényszék soha azelőtt nem semmisítette meg így a Szent Officium ítéletét, sem pedig egy szerzetes főnöknek a Szerzetesek Kongregációja által alátámasztott határozatát.”

Az ítélet nyilvánosságra kerülése után nyomban felmerült az a kérdés, vajon az egyházi törvényszék a lélekelemzést magát is elítélte-e? Bizonyára nem, hiszen megmaradt a maga jogi és fegyelmi területén. *Mgr. Vallainc* — amint erről a *Tablet* is beszámol — megállapította, hogy a bizottság csak azt döntötte el: Lemercier atya a lélekelemzés megengedésével megsértett egy 1961-ből származó egyházi szabályt, amely még mindig érvényben van. „Az egyház nem magát a lélekelemzést kifogásolja, de van egy szabály s azt be kell tartani.”

Az ember azt gondolhatta volna, hogy ezzel a cuernavacai lélekelemzés ügye hosszú időre le kerül a napirendről. Nem így történt. A *Tablet* 1967. június 24-i száma beszámol a *Croix* római tudósítójának arról a jelentéséről, hogy Lemercier megtagadja fogadalmát, azaz kilép az egyházi szolgálat köte-

lélekből és szerzetesi közösséget olyan intézménnyé kívánja átalakítani, amely „vallásra vagy ideológiára való tekintet nélkül nyitvaáll minden jelentkezőnek”. A *Témoignage Chrétien* június 15-i száma szerint Lemerrier úgy képzei ezt, hogy rendháza nem függne többé a katolikus egyháztól, de fenntartaná kapcsolatait a római Kuriával a Nem-keresztények Titkárságának közvetítésével. Mgr. Vallainc a *Tablet* szerint kijelentette: „Ha igaznak bizonyulna, hogy Lemerrier valóban elhatározta papságának elhagyását és „laikus rendházat” állít fel, ahol folytatni kívánná a szerzetesek lélekelemzését, akkor mint pap automatikusan felfüggesztés alá esik, miután a bizottság meghagyta neki, hogy a lélekelemzést ne gyakorolja.” Ha Lemerrier azt kívánja, hogy laikus státusba helyezték, arra az illetékes testület a Szerzetesek Kongregációja lenne, a Szent Benedek-rend apát-prímásának döntésre eléje terjesztett kérelme alapján. Másrészt, ha csak a rendet kívánja elhagyni, akkor találnia kellene egy püspököt, aki felveszi egyházmegyéjébe és megint csak a Szerzetesek Kongregációja lenne illetékes egy ilyen kérelem feletti határozatra. A szentszéki szóvivő szerint egyébként kifogások hangzottak el Lemerrier könyvével szemben is, amelyet úgylátszik, újabban megvizsgált a Hittani Kongregáció.

Remélhető, hogy ezek az elkedvetlenítő események, amelyek a pszichoterápia és a lelkipásztorokodás érintkezési pontjain a közelmúltban felerőszedtek, nem vágják útját azoknak a kutatásoknak és törekvéseknek, amelyek arra irányulnak, hogy a lélektani szereket a lelkipásztorokodás területén az egyház törvényeinek, hittani és erkölcsi felfogásának megfelelően felhasználják a rászoruló emberek javára. (*Szigeti Endre*)

TÁNCJÁTÉKOK ISTEN DICSEJÉTÉRE. „A tánc lenne a mai ember imádságának egyik formája?” — ezt a meglepő címet olvassuk a *Sonntag im Bild* egyik képekkel illusztrált cikke fölött. Annál meglepőbb a cím, mert keresztény moralisták nem egyszer állást foglaltak a tánc, vagy legalábbis annak bizonyos formái ellen. A *Sonntag im Bild* cikkírója is utal erre. Idézi többek között *Kálmánt*, aki szerint „a tánc bűnös dolog”. Magunk részéről ezzel kapcsolatban *Pázmány Pétert* idézhetnők, aki a táncot kárhoztatva a kor magyar szokáscsínének legcifrabbjait alkalmazza rá. De ma is sokan bírálják a táncokat, a „táncórületet”. Igaz, nő azoknak a száma is, akik a táncot, még az ifjúság körében népszerű „forró ritmusokat” is mint az energia szükséges levezetésének egyik módját értékelik. Ezek a táncok — úgymond — kétségtelenül örömet jelentenek a táncolók részére, elsősorban éppen a feszültséget levezető ritmikus tevékenység révén. Megvan bennük természetesen a szexuális ingerkeltés is — teszi hozzá a cikkíró —, de alapvetően félreértené a táncnak az emberiség történetében játszott szerepét az, aki csupán a szexualitás megnyilvánulásait látná benne.

Már a legősibb idők sziklarajzain is feltűnnek táncoló emberek, akik az istenség vagy a totem tiszteletére táncokat lejtenek. E kezdetleges rajzok bizonyossága szerint tehát a tánc eredetileg kultikus jellegű volt. A nagy keleti kultúrnépeknél (Egyiptom, Babilon) is jelentős szerepe volt a táncnak az áldozati cselekményben. Ezt figyelhetjük meg ma is az úgynevezett „primitív” népek körében. Egy nem is olyan régen feltárt indiai templom egyik domborművén pedig maga Shiva isten táncol a zenészek játékkára.

A tánc vallástörténeti funkciójával kapcsolatban sok érdekességet állapíthatunk meg. A vadásztáncokban és a helyenként ma is divatos úgynevezett „feltámadási” táncokban gyakran figyelhetjük meg, hogy a táncosok kacskaringós csigavonalat írnak le a tánc közben. Ez a megújulásnak, az élet körforgásának és újjászületésének jelképe. A keresztény középkorban ismerték a halotti táncot is, melyet pestis idején jártak védőtáncul. A középkori képzőművészet alkotások egyik-másika is megőrizte számunkra ezt a táncot. A festmények, vészetek és domborművek azt a gondolatot ábrázolják, hogy az emberek, akár szegények, akár gazdagok, egyként ki vannak szolgáltatva a halál hatalmának. Ugyancsak középkori eredetű a „boldogok táncá” is. Ennek ábrázolása kivált a románkori keresztelőkutakon gyakori, a mennybejutottak boldogan, szinte extatikus mámorban járják örvendő táncukat. A vallásos tánc ugyanis — erre utalnak az ábrázolások és a töredékes feljegyzések — el-

sősorban misztikus, extatikus élményt ad. Körmeneteknél rendezi és erősíti a gyülekezetet. Éppen a misztikus élményforrásból magyarázhatjuk, hogy sok ábrázolás az egész kozmoszt úgy fogja fel, mint táncoló egységet, mely újra meg újra egyetlen központhoz tér vissza.

A templom területén való táncolást a toledói zsinat egyik határozata tiltotta be. Talán azért került sor e tiltó rendelkezésre, mert a túlzott önátadás és extázis közben feledésbe ment a tánc mélyebb tartalma és mondanivalója. Erre utal a zsinati végzés következő mondata: „A vallásos tánc könnyen elveszítheti vallásos értelmét, és alakilag is, erkölcsileg is elfajulhat.”

A tánc megítélésében kétségkívül fordulatot jelent a II. vatikáni zsinatnak az a határozata, mely szerint „a nép azon szokásait, melyek nincsenek elválaszthatatlanul hitelenséggel vagy tévedéssel egybekötve, tűrjék meg a keresztény istentiszteletekre szolgáló helyeken”. Ez a megállapítás a vallásos táncra is vonatkozik. A vallásos tánc megújulásának kivált Ázsiában és Afrikában lehet jelentős szerepe az új istentiszteleti formák megteremtésében. A tánc természetesen nem szerepel ezentúl sem a szentmisében, de mint az Isten felé fordulás egyik lehetséges módja, s mint az egyes ünnepekhez kapcsolódó önálló kifejezési forma kétségkívül rendkívül jelentős. Indiában például érdekes, újszerű kezdeményezések történnek napjainkban is annak érdekében, hogy a tánc kifejező erejét a liturgiában felhasználják. Péter Proksch táncjátékát, melynek „Az élet kenyere” a címe, Európa több nagy városában is sikerrel mutatták be. A táncjáték ritmusa rendkívül mértékletes, mozdulatai pedig átszellemülten finomak. A táncolók tekintete mindvégig az égre irányul, így is kifejezve a darab mondanivalóját. Amikor Proksch atyától megkérdezték az újságírók, mi vezette a táncjáték betanításakor, válaszában a 149. zsoltárt idézte:

*Az Úrnak új dalt énekeljete,
a szentek közösségében zengjen dicsérete.
Teremtőjén Izráel örvendezzék,
királyukat Sionnak fiai ujjongva ünnepeljék.
Körtáncal dicsérik nevét,
dobon és hárfán zengjék énekét.*

(Sik Sándor fordítása)

Vajon a mai ember istendicséretének is természetes kifejező eszköze lehet-e a tánc? Erre a kérdésre kereste a választ Wilhelm Lueger professzor kísérlete, melyet az „Új zene és a zenei nevelés intézete” munkaértekezletén mutattak be. Ennek nyomán indultak az új kezdeményezések, melyekkel a katolikus és protestáns egyházi zene különböző szemináriumai foglalkoznak. Ales Erdmann például a kölni zeneművészeti főiskola hat diáklányával mutatott be egy vallásos táncvariációt négy változatban. Kísérletének ezt a sokat mondó címet adta: „A tánc kifejezési lehetőségei a vallásos ünnepeken.” Erdmann és munkatársai hangoztatják, hogy a tánc természetesen nem a szentmisébe kerül bele. Vallásos ünnepeken azonban meghonosodhat. (Antal Ferenc)

Nyomorúságainkat, balszerencsénket néha arra használja fel Krisztus, hogy magasabb utakra térítsen, ahol tapasztalatilag, szemmel láthatóan válunk jobbbá. Hány szent vált éppen azért szentté, mert vereséget szenvedett valami földi dologban? De az is gyakran előfordul, hogy lét-csökkenéseinket, kudarcainkat látszólag semmiféle, még lelki haszon sem kárpótolja. Ezek azok az esetek, amikor legeslegjobban kell bízunk Istenben. A világ csak akkor érhet el Istenhez Jézus Krisztusban, ha teljes újraöntésen esik át, aminek során látszólag teljes egészében, minden földi megtapasztalható kárpótlás nélkül süllyed alá. Amikor ilyen — gyors vagy lassú — halál hatol majd belénk, tárjuk ki szívünket teljesen az egyesülés reményeinek: s ha akarjuk, hát olyan mesteri kézzel fog dolgozni rajtunk a világ életfakasztó hatalma, mint soha máskor...

Csak higgyünk. Higgyünk annál erősebben és minden reménytelenség ellenére is, minél fenyegetőbbnek és minél inkább leküzdhetetlennek látszik a Valóság. S akkor látjuk majd: lassan-lassan mint foszlik szét az egyetemes Borzalom, aztán ránk mosolyog és emberinél végtelenül erősebb karjára vesz.

Teilhard de Chardin

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest V.,
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

S O M M A I R E

Andor Szörényi: Autour de la démythologisation du Nouveau Testament — *Tamás Falu*: Poèmes — Présentation moderne de la foi catholique. II. (Élaboration du Secrétariat pour les non-chrétiens) — *Károly Pakocs*: Poèmes — *László Rónay*: Gyula Lovass, écrivain oublié — *Gyula Lovass*: Le doute le plus grave (nouvelle) — *Rózsa Ignác*: Le vieux carrosse de Nikla (petit roman) — *Vid Mihelics*: Idées et faits („Le paysan de la Garonne”) — *Béla Csanád*: Le petit sentier (Combien faut-il prier?)

JOURNAL: Nouvelle rencontre entre Paul VI et le patriarche Athenagoras (V. M.) — Le Concile vu de Budapest (*Vid Mihelics*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Károly Dorombo*) — Beaux-arts (I. D.) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — Nouvelles parutions catholiques (*Zoltán Kovács*) — Sentence dans l'affaire du prieur bénédictin psychanalyste (*Endre Szigeti*) — Danses sacrées à la gloire de Dieu (*Ferenc Antal*).

LE CONCILE VU DE BUDAPEST

Ouvrage de Béla Saád

C'est sous ce titre que vient d'être édité par les soins de VIGILIA l'ouvrage sur Vatican II de Béla Saád, Directeur de l'hebdomadaire catholique UJ EMBER, ouvrage dont, dans le présent numéro, le Professeur Vid Mihelics fait l'analyse sous forme d'un compte rendu détaillé. Dans l'abondante série des publications consacrées au Concile, ce volume entre dans la catégorie restreinte de celles qui sont dues à un journaliste et parmi lesquelles il est appelé à avoir peut-être la plus large audience. L'ouvrage, abondamment illustré de photos, est constitué, dans son essence, par la chronique suivie du Concile tel qu'il s'est déroulé. La précision avec laquelle les événements s'y trouvent enregistrés aussi bien dans leur succession chronologique que dans leur cohérence créée par une logique interne, fait que le recueil en question pourra servir de source d'informations même pour les futures études scientifiques sur le Concile. L'exposé des faits abonde en détails susceptibles de rendre le climat de Vatican II, à partir de la phase préparatoire avec ses gestations spirituelles, à travers les étapes successives de la maturation au cours desquelles des tendances opposées se sont affrontées et des acquisitions capitales ont été faites jusqu'au bilan final des espoirs accomplis et des perspectives offertes par l'avenir. Pour terminer, il convient de noter que l'auteur envisage toute l'oeuvre de Vatican II sous „l'angle de vue de Budapest” ce qui veut dire qu'il examine tout du point de vue de la question de savoir ce que l'Eglise catholique et l'opinion publique de Hongrie attendaient du Concile, à quel examen critique de la situation historique et des conditions sociales sont dus les vœux formulés pour le Concile, quelle expression les participants hongrois à Vatican II leur ont donnée et enfin, en quoi l'oeuvre du Concile y a répondu.

A l'étranger — semble-t-il — peu de personnes ont connaissance du fait que l'entreprise du renouveau de l'Eglise ainsi que l'esprit qui a fini par se prévaloir au Concile ont eu leurs précurseurs également en Hongrie. Taxés d'épithètes de „gauches” et de „néo-catholiques” dans l'entre deux-guerres, c'est à eux qu'appartient, pour une part importante, le mérite d'avoir trouvé après 1949 la voie de nouveau praticable pour l'Eglise et, de façon générale, pour la vie religieuse en Hongrie socialiste. Ce ne fut nullement une tâche

facile. Parmi les sommités de la hiérarchie catholique hongroise, c'est avant tout aux efforts de Mgr Gyula Czapik, archevêque d'Eger, qu'est dû l'accord signé en 1950 entre la République Populaire Hongroise et le corps épiscopal de l'Eglise catholique de Hongrie. C'est à propos de cet accord qu'en 1960, lors du dixième anniversaire de sa signature, Mgr Sándor Kovács, évêque diocésain, a déclaré à bon droit qu'il était opportun et nécessaire puisque „l'Eglise se doit de remplir la mission qui lui a été confiée par le Christ, en vivant toujours dans le présent et en s'adaptant aux conditions données de l'espace et du temps.” C'est à raison qu'il a souligné, d'accord avec les autres membres du corps épiscopal de Hongrie, que seuls les bons rapports entre l'Etat et l'Eglise ainsi que la bonne volonté mutuelle peuvent apporter des solutions qui soient fructueuses aussi bien pour l'un que pour l'autre. Or ce sont précisément ces deux expressions: „bons rapports” et „bonne volonté” qui ont déconcerté les hauts dignitaires ayant charge du gouvernement de l'Eglise à Rome aussi bien que les catholiques d'Occident. „La réalité, hélas, — rappelle Béla Saád — c'est que les personnalités qui nous considéraient comme des catholiques ne pouvant être reconnus, du point de vue de l'Eglise, légitimement comme tels, n'étaient pas en petit nombre, ni ne se recrutaient parmi les dignitaires les moins importants. Certains sont allés jusqu'à dire qu'ils nous ont voués au martyre et qu'ils n'admettaient comme le leur que celui qui se comporte de façon digne d'être considéré comme martyr.” Cependant, cette attitude hostile à toute recherche de bonne entente et à tout effort de bonne volonté, attitude préconisée par ceux qui auraient voulu nous mettre devant l'alternative ci-dessus signalée, nous aurait nécessairement entraînés au dépérissement, „à un point qui marque le terme final, tout comme la mort dans la vie.” Puis, lorsque, avec les années, l'idée du „dialogue” a percé au Concile — se demande l'auteur avec plusieurs — n'impliquait-elle pas en elle-même l'exigence des bons rapports et de la bonne volonté?

Dans ces conditions, nous avons tout droit de prétendre que l'archevêque Czapik qui n'a d'ailleurs pu voir monter Jean XXIII au trône papal, était un précurseur du Concile dans l'Eglise de Hongrie, ce qui ne fait qu'accroître ses mérites historiques. Aussi l'attitude qu'il a témoignée et proposée comme modèle aux autres n'a-t-elle pas manqué de créer, bien des années avant le Concile, le climat dans lequel les marxistes ont cessé de considérer, par une généralisation sans distinction, la piété comme une forme de „la réaction cléricale”.

C'est dans ce climat favorable que Mgr Imre Várkonyi, Directeur National de l'*Actio Catholica* de Hongrie, à ce moment-là aussi vicaire capitulaire de Kalocsa, a prononcé le sermon pour prendre congé de la délégation hongroise qui, le lendemain, allait partir pour participer à la première session du Concile. Aussi a-t-il tenu à donner expression à la joie que les catholiques d'ici éprouvent „d'avoir l'occasion de se faire entendre par l'intermédiaire de ceux qui vivent ici parmi le peuple hongrois dont ils suivent de près les efforts et qu'ils assistent dans la voie du progrès. Ces catholiques accomplissent d'ailleurs loyalement leurs devoirs civiques sans, toutefois, se montrer inférieurs par là, en quoi quoi ce doit, à ceux qui vivent dans d'autres pays du monde... Nous autres prélats et prêtres hongrois pouvons dire en toute conscience — a souligné Mgr Várkonyi — que nous avons accompli notre tâche et que nous en ferons autant même dans l'avenir. Nous avons sauvé la foi, prêché la parole de Dieu, conduit nos fidèles sur la voie du salut éternel; en même temps, nous avons fait nôtre l'enseignement de l'apôtre des nations, saint Paul et nous n'avons pas manqué de nous soumettre aussi aux lois de notre pays. Les années qui se sont écoulées ont justifié en tous points cette attitude.”

De son côté, Mgr András Hamvas, à ce moment-là encore évêque du diocèse de Csanád, a donné une interview à Monsieur Béla Saád pour le compte de l'hebdomadaire ÚJ EMBER. Dans cette entrevue, il a fait remarquer que la participation de la délégation hongroise au Concile est le fruit des bons rapports qu'on a réussi à établir entre l'Eglise et l'Etat socialiste. „Par le terme „bons rapports” — a précisé l'évêque — je n'entends pas des rapports

qui ne posent aucun problème. La vie en produit toujours et c'est précisément grâce aux bons rapports que nous sommes à même de chercher une solution aux problèmes qui se posent à nous par la voie des négociations pacifiques."

La troisième session du Concile s'est ouverte, comme on le sait, le 9 septembre 1964. En moins d'une semaine après l'ouverture, le 15 septembre, un accord partiel a été signé à Budapest par les délégués de la République Populaire Hongroise et par ceux du Saint-Siège. A la même date, Mgr András Hamvas, évêque du diocèse de Csanád, a reçu du pape sa nomination d'archevêque de Kalocsa et cinq archiprêtres leur nomination d'évêque avec l'approbation du gouvernement hongrois. C'est ce climat de plus en plus favorable qui a permis à l'Église catholique de se faire représenter en nombre croissant aux sessions du Concile. Tandis qu'en 1962, deux évêques et un administrateur apostolique se sont rendus à Rome, on compte en 1963 cinq évêques et un administrateur apostolique, en 1964 neuf évêques, l'archevêque de l'ordre des Bénédictins et un administrateur apostolique, en 1965 neuf évêques (dont un de l'Église gréco-catholique; deux évêques ont dû renoncer à leur voyage pour des raisons de santé) et un administrateur apostolique.

Quant aux interventions des évêques hongrois aux sessions du Concile, elles ont été reproduites de façon détaillée par M. Béla Saád. Messieurs József Bánk et József Cserháti sont intervenus à plusieurs reprises dans la discussion de certaines questions particulières. C'est peu avant que le schéma sur l'Église dans le monde actuel ait été mis au vote que Mgr András Hamvas, archevêque de Kalocsa, a fait une intervention suscitant un intérêt particulièrement vif. Il a souligné que le Concile „doit porter son intérêt aussi bien vers l'Occident que vers l'Orient dans un esprit de sagesse, sans aucun préjugé, comme il convient à l'Église éternelle du Christ qui n'est liée à aucun système politique ou économique."

Le 7 octobre 1965, au cours de la quatrième session, peu avant la fin du débat sur le texte traitant ce même sujet majeur du Concile: L'Église et le Monde, Mgr Hamvas a déposé par écrit une intervention au nom de tous les Pères conciliaires hongrois. „Notre Église — a-t-il rappelé au Concile — vit dans un État socialiste, c'est-à-dire dans un régime tout à fait nouveau; aussi devons-nous suivre de nouvelles voies. Toute une série de questions neuves se pose à nous et nous devons les résoudre de façon à servir par là le bien de notre Église aussi. Le but et en même temps la force motrice permanente de nos efforts, c'est d'assurer les conditions requises qui permettent à notre Église de subsister, d'accomplir sa mission sans entraves, voire de se développer dans la mesure du possible... Nous sommes conscients du fait que le règlement définitif des questions demandera encore beaucoup de patience, de travail et de confiance mutuelle. Nous sommes convaincus que, sous ce rapport, l'Église universelle elle-même et en particulier notre Concile nous sont d'un grand secours du fait que ce dernier a adopté l'attitude du dialogue et ne manquera pas de créer le climat moral qui répondra aux aspirations exprimées par notre schéma. Afin de bien servir cette cause, nous devons nous garder — a préconisé l'archevêque — d'intensifier la lutte idéologique, ce qui ne serait pas susceptible de promouvoir l'esprit de fraternité entre les hommes ni la solution ou bien la liquidation des problèmes qui préoccupent notre monde, ce à quoi notre schéma nous incite."

Au cours du débat sur ce même schéma, l'évêque Pál Brezanóczy a proposé au Concile au nom des Pères conciliaires hongrois la création, à Rome ou bien en un autre endroit convenable, d'un organisme ecclésiastique central pour la paix et de condamner sans équivoque la guerre atomique et toute guerre totale de ce genre. Il est réjouissant pour nous de voir que d'autres orateurs ont fait leur le vœu émis par la délégation hongroise concernant la création d'un organisme permanent pour la paix auprès du Saint-Siège, vœu qui vient d'être réalisé d'ailleurs en cette année 1967.

Il, convient de noter que les désirs formulés par les Pères conciliaires hongrois se sont inscrits dans le même ordre d'idées qui marquait une des tendances majeures du Concile et qui a trouvé une expression si nette et claire dans le discours prononcé le 25 septembre 1965 par le cardinal König,

archevêque de Vienne, Président du Secrétariat pour les non-croyants au Vatican — comme le démontre le passage cité par M. Béla Saád: „Quant à l'attitude de l'Eglise, elle ne peut nullement être celle de la condamnation. Au contraire, nous devons essayer de parvenir à une coexistence pacifique avec chaque homme. Le conseil que nous devons donner aux catholiques vivant dans les pays communistes, c'est de prendre part au progrès économique de leur pays, tout en rendant témoignage du Dieu vivant, de prouver que l'homme croyant est capable d'un plus grand effort que l'athée et, avant tout, de donner le bon exemple de l'amour fraternel.”

Cette prise de position est dictée par l'esprit de révision avec lequel Vatican II a examiné les rapports de l'Eglise dans le monde d'aujourd'hui et qui n'a pas manqué de désillusionner tous ceux qui s'attachent toujours à faire préserver à l'Eglise son ancienne situation privilégiée. En dissipant, à l'échelle universelle, les illusions de ce genre, le Concile a accompli une tâche dont l'Eglise catholique de Hongrie s'était déjà acquittée bien avant, à l'échelle qui lui était propre.

Après l'exposé proprement dit des quatre sessions, l'auteur procède dans les derniers chapitres à présenter et à commenter les textes qui ont fait l'objet des débats conciliaires. Le voeu général qui s'exprime dans ces documents, c'est l'exigence d'une „mise à jour” (*aggiornamento*) de l'Eglise. Le Concile a le mérite historique d'avoir annoncé et entrepris la vaste oeuvre de cette rénovation. Après sa clôture, c'est à la période postconciliaire de la mener à bien — note l'auteur — en assumant les multiples tâches qui lui incombent sur le plan doctrinal aussi bien que sur celui de la pratique religieuse et en sollicitant le concours de tous les membres — laïcs et clercs — de l'Eglise.

Pour terminer son compte rendu, le Professeur Mihelics souligne que le véritable message de l'ouvrage de Béla Saád, d'un intérêt passionnant d'un bout à l'autre, est une vérité qui n'a été reconnue que de nos jours et qui veut qu'à dorénavant on ne doive plus envisager la mission de l'homme chrétien dans ce monde qu'en fonction de sa vocation, telle qu'elle est déterminée par le moment historique.

COMPTE-RENDUS ET CRITIQUES

La rubrique des beaux-arts est consacrée à la nécrologie de deux éminents maîtres de la littérature et des beaux-arts hongrois qui viennent de décéder cet été: Lajos Kassák (1887—1967) et Milán Füst (1888—1967).

Lajos Kassák était le chef des mouvements d'avant garde hongrois, poète, prosateur, essayiste, directeur de revue et peintre non-figuratif dont plus d'une oeuvre sont conservées au Musée National d'Art Moderne à Paris et à la Galerie du XXe siècle à Vienne.

Milán Füst, romancier et poète lyrique, était Professeur d'esthétique à l'Université de Budapest. Un de ses romans, traduit en français sous le titre „*L'Histoire de ma Femme*” a paru, il y a quelques années, chez Gallimard. On lui doit aussi des essais et articles de valeur sur les beaux-arts.

INFORMATIONS

Le dimanche 20 août, fête du roi Saint Étienne, deux messes pontificales ont été célébrées à la Basilique Saint-Étienne où la Sainte Dextre (relique de la main droite du roi Saint-Étienne) était exposée pour cette occasion solennelle. La première messe a été célébrée à 10 heures du matin par Mgr Pál Brezanóczy, administrateur apostolique d'Eger, la seconde, à 18 heures par Mgr Sándor Kovács, évêque diocésain de Szombathely. Un grand nombre de fidèles catholiques ont assisté aux deux messes qui leur ont offert l'occasion de rendre hommage à la Sainte Dextre. Le programme de cette solennité a été prévu par la Présidence Nationale de l'*Actio Catholica*.

Le 8 août, Mgr Lajos Shvoy, assistant au trône, évêque diocésain de Székesfehérvár, a fêté le 40ème anniversaire de son sacre épiscopal. Les solennités de la fête jubilaire auxquelles de nombreux membres du corps épiscopal ont assisté et auxquelles l'Office d'État des Cultes s'est fait également représenter, ont été inaugurées à 10 heures du matin à la cathédrale de Székesfehérvár par la messe que Mgr Lajos Shvoy a concélébrée avec l'assistance de Messieurs les évêques Vince Kovács, Pál Brezanóczy, József Ijjas, József Winkler, Imre Kisberk, Mihály Endrey et Imre Szabó. Avant la célébration de la messe, le prélat jubilaire, âgé de 88 ans, a été félicité par Mgr Imre Kisberk, évêque auxiliaire, à l'occasion de son jubilé. Pendant la messe, c'est Mgr Miklós Dudás, évêque catholique de rite byzantin du diocèse de Hajdúdorog, qui, dans son sermon, a fait l'éloge des mérites du prélat jubilaire. A la messe concélébrée, des centaines de fidèles ont reçu la sainte communion. Finalement, après la bénédiction pontificale, c'est l'évêque Shvoy lui-même qui a entonné le *Te Deum*. Après avoir assisté à la messe, les ordinaires, les évêques, les dignitaires et les prêtres, en compagnie des personnes présentes, se sont rendus au palais épiscopal où M. Imre Miklós, Vice-Président de l'Office d'État des Cultes, a été le premier à féliciter le prélat jubilaire. Dans son allocution, il a souligné entre autres que „les doctrines chrétiennes comme les normes de l'éthique marxiste préconisent la déférence et l'estime envers les vieillards. Les hommes honnêtes tout en ayant des conceptions différentes ne manquent pas de s'accorder sur ce point, comme sur tant d'autres encore et peuvent faire cause commune. La différence de vues idéologiques et politiques ne doit pas nous empêcher d'avoir de la considération les uns pour les autres et de respecter mutuellement nos principes. Permettez-moi, Monseigneur, de me joindre à ceux qui vous félicitent à l'occasion de ce grand jubilé.” L'évêque jubilaire a répondu au Vice-Président de l'Office d'État des Cultes en le remerciant de ses vœux, puis a offert une agape aux personnes présentes, ce qui a donné lieu à de nouvelles allocutions de félicitations: Mgr Imre Potyondi, prévôt du chapitre de Székesfehérvár, vicaire général, a félicité le prélat au nom du clergé du diocèse, Mgr Sándor Kovács, évêque diocésain de Szombathely, pour sa part, au nom du corps épiscopal hongrois, finalement ce fut le tour du chanoine Géza Kovács, chef de la chancellerie archidiocésaine de Kalocsa, qui a fait la lecture de la lettre que Mgr András Hamvas, archevêque de Kalocsa, retenu pour raison de santé, avait adressée en termes chaleureux, à l'évêque Shvoy. Ce dernier a exprimé d'un ton ému ses remerciements pour les félicitations qui lui avaient été adressées.

C'est pour être offerte comme don pour le 40ème anniversaire de l'épiscopat de Mgr Lajos Shvoy, évêque diocésain, que, grâce au dévouement et à la générosité du clergé et des fidèles, la nouvelle église de la communauté paroissiale de Csepel-Királyerdő, située dans la banlieue Sud de Budapest, a été construite. Cette église dédiée au Coeur Immaculé et érigée sur l'emplacement de la chapelle en service pendant huit ans, pourra enfin satisfaire aux exigences des fidèles de Királyerdő. Les fidèles eux-mêmes ont pris une part active aux travaux de construction. La dédicace de l'église a eu lieu le 6 août.

Restauration d'églises. Grâce à la libéralité des fidèles et de l'Intendance Nationale des Monuments Historiques, l'église de la commune de Nagyborzsöny, construite à l'époque arpadienne et représentant une grande valeur artistique, a été remise en état par un travail de trois ans, au coût de 1 300 000 florins. En même temps, l'autre église de la commune, remontant à l'époque baroque, fut également restaurée.

L'église gothique de Csátka, vieille de 610 ans et récemment restaurée a été bénie le jour de l'Assomption.

L'une des plus grandes églises de la région du lac Balaton, celle d'Aszód, a été rénover.

K Ö Z L É S E K É S V Á L A S Z O K

Augusztus 20-án, vasárnap, Szent István napján, az Actio Catholica Országos Elnökségének rendezésében két főpapi mise volt a Szent Jobb ereklye jelenlétében a budapesti Szent István bazilikában. Az első délelőtt 10 órakor **Brezanóczy Pál** püspök, egri apostoli kormányzó mutatta be, míg a másodikat délután 6 órakor **Kovács Sándor** szombathelyi megyéspüspök. Mindkét misén nagy számban jelentek meg a katolikus hívek, akiknek alkalmuk nyílt, hogy a szent király kézereklyéje előtt is tisztelegjenek.

Shvoy Lajos pápai trónálló, székesfehérvári megyéspüspök augusztus 8-án ünnepelte püspökké szentelésének 40. évfordulóját. A jubileumi ünnepségen, amely a székesfehérvári székesegyházban kezdődött, nagy számban vettek részt a magyar püspöki kar tagjai és képviselői, de magát az Állami Egyházügyi Hivatal is. **Shvoy Lajos** megyéspüspök délelőtt 10 órakor **Kovács Vince**, **Brezanóczy Pál**, **Ijjas József**, **Winkler József**, **Kisberk Imre**, **Endrey Mihály** és **Szabó Imre** püspökök társaságában koncelebrációs szentmisét mutatott be. A mise kezdete előtt **Kisberk Imre** székesfehérvári segédpüspök köszöntötte a 88 éves jubiláns főpásztort, akinek érdemeit méltatta **Dudás Miklós** hajdúdorogi görög szertartású püspök is a szentmise alatt mondott szentbeszédében. A koncelebrációs misén a hívek százai járultak szentáldozáshoz, majd a főpásztori áldás után maga **Shvoy püspök** intonálta a *Te Deumot*. A mise után az egyházi ünnepségen megjelent ordináriusok, püspökök, dignitáriusok, papok és meghívottak átvonultak a püspöki palotába, ahol elsőnek **Miklós Imre** az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese köszöntötte az ünnepeltet. Üdvözlő beszédében többek között a következőket mondta: „A keresztény tanítások és a marxisták erkölcsi normái egyaránt hirdetik az öregek tiszteletét és megbecsülését. A különböző világnézetű becsületes emberek ebben is — oly sok más mellett — egyetértenek és együtt munkálkodhatnak. Más világnézet, eltérő politikai felfogás nem lehet akadálya annak, hogy tiszteljük egymást és tiszteletben tartjuk egymás elveit. Engedje meg, püspök úr, hogy azok sorába kapcsolódjak, akik a kimagasló jubileum alkalmából köszöntik.” A jubiláns püspök válaszában köszönetét fejezte ki az Egyházügyi Hivatal elnökhelyettesének jókívánságaiért, majd a főpásztor agapén látta vendégül a megjelenteket. Itt **Potyondy Imre** székesfehérvári nagyrépost, püspöki helynök, az egyházmegye papsága nevében, **Kovács Sándor** szombathelyi megyéspüspök pedig a püspöki kar nevében mondott köszöntőt, majd **Kovács Géza** kanonok, kalocsai érseki irodaigazgató olvasta fel a gyengélkedő **Hamvas András** kalocsai érsek meleghangú levelét. **Shvoy püspök** meghatottan mondott köszönetet az üdvözlésekért.

Shvoy Lajos megyéspüspök negyvenéves püspöki jubileumára ajándékol építették fel az egyházmegye papságának és híveinek áldozatkészségéből a Budapest déli határa mentén fekvő Csepel-Királyerdő új templomát. A Szeplőtelen Szív tiszteletére szentelt templom, amelyet a nyolc éve működő kápolna helyére emeltek, végre kielégítheti a királyerdei hívek igényeit. Az építésből maguk a hívek is tevékenyen kivették részüket. Az új templom felszentelésére augusztus 6-án került sor, a szentelési szertartást **Shvoy Lajos** székesfehérvári megyéspüspök végezte. A szentelési szertartás után a püspök az egyházmegye papságának képviselőivel koncelebrálta az első misét, magyar nyelven, miközben a templom énekara **Kodály Zoltán** magyar miséjét adta elő.

Bánk József püspök, győri apostoli kormányzó, augusztusi körlevelében nyomtatékosan felhívja egyházmegyéje papjainak figyelmét a templomi műértékek védelmére. Előírja a gondos leltár készítését templomok felszerelési tárgyairól. Bármilyen, esetleg használaton kívül, vagy értéktelennek vélt templomi berendezési és felszerelési tárgyat is, csak a püspök előzetes engedélyével szabad értékesíteni. Bejelenti a főpásztor egy egyházmegyei múzeum létesítését is.

Schwarz-Eggenhofer Artúr, az esztergomi egyházmegye apostoli kormányzója körlevélben fordult az egyházmegye kántoraihoz, akik, mint írja, „nehéz és felelősségteljes munkát vállaltak a népnyelvű liturgia bevezetésénél”. A többfelől elhangzott aggodalmakkal szemben, a körlevél kifejti, hogy az új liturgia semmiképpen sem teszi fölöslegessé sem a kántorok, sem az egyházi énekkarok munkáját.

Templomrestaurálások. A hívek és az Állami Műemlékvédelmi Felügyelőség áldozatkészségéből hároméves munkával és 1,300 000 forintos költséggel hozták rendbe Nagyörzsöny község nagy művészi becsű Árpád-kori templomát s ugyanakkor tatarozták a község másik barokk kori templomát is. — Nagyboldogasszony napján áldották meg Csatka helyreállított 610 éves gótikus templomát. — Felújították a Balatonkörnyék egyik legnagyobb templomát Aszfőfön.

Hatvanötéves papi jubileumát ünnepelte *Preszeller Ferenc* nyugalmazott piarista tanár, a magyar piarista rend nesztorja. Vasmiséjét a mosoni plébánia-templomban mutatta be.

„**Mérnök.**” — Tökéletesen igaza van, hogy a szeretetről szóló cikkből, amelyet júliusi számunkban közöltünk, kimaradt a megbocsátás mivoltának kifejtése. A cikk azonban a hangsúlyt más mozzanatra helyezte, ezért maradt el a megbocsátás meghatározása. Hogy ezt pótoljuk — egy kiváló teológus nyomán — a megbocsátás lényegét röviden a következőkben foglaljuk össze: 1. A megbocsátás jelenti a haragról, a gyűlölködő érzületről és a bosszúról való lemondást, 2. tökéletesebb megvalósulása esetén az elégtétel-adás elengedését, 3. a formális kibékülést, 4. legmagasabb fokon a bűnössel szemben való pozitív jóindulatot (érzületben, sőt külső cselekedetekben). A keresztény erkölcs értelmében mindenki kötelezve van arra, hogy a megbocsátásra való készséget magában ápolja, hogy adott esetben le tudja magában győzni a harag, a bosszúállás, az elégtétel követelésének magától feltörő indulatát. Ha az elszenvedett sérelem a mindennapi élet megszokott keretein belül marad, a fegyelmezett keresztény ember azonnal meg tud bocsátani, lelkében semmi rossz érzés nem marad vissza. Súlyosabb esetekben egy bizonyos időre, esetleg belső lelki küzdelemre van szükség, hogy lelki egyensúlyunk helyre álljon. De lehet olyan eset is, amikor a sértés, a bántás olyan fokú, hogy annak elviselése már az emberi teljesítő-képesség határán van, azaz „határhelyzet” áll elő. A keresztény szeretetnek megbocsátást követelő parancsa ilyenkor is teljes mértékben kötelező marad — de hogy a sértett személy mikor, milyen lelki küzdelmek után és milyen mértékben tud annak eleget tenni, az a lélek félelmes titka. A közbe eső cselekedetokről ítéletet mondani pedig egyedül a „szívét és veséket vizsgáló” Isten joga. Az ember csak egyet tehet: imádkoznia kell, hogy „ne vigy minket a kísértésbe”.

Érdeklődő. — A hollandiai Noordwijkerhoutban megtartott európai püspöki találkozóon tizenkilenc európai ország 68 püspöke jelent meg. Az összejövetel célja azonban nem az volt, hogy afféle „szuper püspökkari értekezletet” hozzanak létre. *Etchegaray*, a francia püspöki kar titkára, aki az európai püspökköszöjvetel titkárságának vezetője is volt, két ízben is hangsúlyosan kiemelte, hogy nem gondolnak egy ilyen nemzetek fölötti szuperstruktúrára. Másrészt viszont éppen a zsinati határozatok végrehajtása során a püspökök gyakran tapasztalták, mennyire kevés értesüléssel bírnak a más egyházmegyéek helyzetéről, az esetleges reformkísérletek sikeréről. A Noordwijkerhoutban tartott szabad és kötetlen beszélgetés nagyon hasznosnak bizonyult és előre láthatólag két év múlva megismétlik.